

2011

Milli Virtaul Kitabxana

www.kitabxana.net

Elmi məcmuə

**SƏNƏTİN
Firuzəsi**

Yeni Yazarlar və Sənətçilər

Qurumunun elektron

kitabı. E-Nəşr N 49

17.04.2011

Sənətin Firuzəsi

Bakı - 2008

Tərtib edəni:

Bəhram Cəfəroğlu

Məsləhətçi:

prof. Əzizxan Tanrıverdiyev

Kitabda dəyərli şairəmiz F.Məmmədlinin həyat və yaradıcılığı haqqında mətbuat səhifələrində dərc olunmuş jurnal və qəzet məqalələri toplanmışdır.

POEZİYAMIZIN FİRUZƏSİ

XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan poeziyasında yeni bir dövr başlandı. Azərbaycan poeziyasının korifeyləri H.Cavid, M.Hadi, Ə.Hüseynzadə görkəmli satira ustası M.Ə.Sabir, A.Səhhət, M.Ə.Möcüz kimi şairlər poeziyada yeni bir dövrün yaradıcısı oldular. İstər romantiklər, istərsə də satirik üslubda yazıb-yaradan söz sənətləri yekdilliklə Azərbaycançılıq mövqeyindən çıxış edirdilər və onların sənətkarlıq ideyaları türkçülük, dövlətçilik və müasirliklə yoğrulmuşdu. Bir çoxlarına Müstəqil Azərbaycanı görmək səadəti nəsib olsa da, Sovet İmperiyası Demokratik Azərbaycanı qan içində boğduğu kimi, görkəmli Azərbaycan şairlərinin də yaradıcılıq prinsiplərini məhdudlaşdırdı. Əsrin əvvəllərində müstəqil, türkçülük və müasirlik ideyaları ilə yüklənmiş şairlərə zorla yeni ideyalar, sovet ideologiyasının təbliğ olunması tapşırıldı. Kim isə bunu qəbul etdi, bir çoxları isə cəzalandırıldı. Yeni nəsil şairlər sovet təbliğat maşınının hərəkətverici qüvvəsi oldular.

Azərbaycan poeziyasında sovet ideologiyasının təbliği genişləndi. 1937-ci ilin represiyaları təbliğata qoşulmayan və yaxud da qarşı çıxan qüvvələri tamamilə «zərərsizləşdirməyə» hesablanmış ən dəhşətli faciəyə çevrildi. Beləliklə, XX əsrin əvvəllərindən həmin əsrin 40-cı illərinə qədər Azərbaycan poeziyasında sovetlərin yaratdığı «qırmızı»larla «yaşıl»ların gərgin ideya mübarizəsi poeziya tariximizdə ağır itkilərlə yadda qaldı. II Dünya müharibəsinin başlaması poeziyaya müharibə mövzusu gətirdi. Şairlər arasındakı ideya mübarizəsi nisbətən azaldı, bütün diqqət müharibəyə yönəldi. Yazılan şeirlər cəbhədə vuruşan əskərlərin döyüş ruhunun yüksəldilməsinə, vətənpərvərlik ideyalarının aşılmasına kökləndi. Müharibə qələbə ilə başa çatdıqdan sonra ədəbi cəbhədə mübarizə yenidən başladı. Proletar şairləri türkçülük mövqeyində çıxış edən istənilən şairə hücum edir, həmin şairin oxucusu da tədqiqatçısı da aman-

sız ittihamlarla üzləşir, mətbuatda şiddətli hücumlara məruz qalırdı.

Bu dövrün görkəmli ədəbiyyat tarixçisi, nəvator şairi Mikayıl Rəfili də haqsız, qərəzli ittihamlarla üzləşmişdir.

Bir qədər qərbə meyilli, demokratiyanın qızgın müdafiəçisi, türkçülük ideyalarını son ana qədər qoruyub saxlayan M.Rəfilinin «Ən qədim dövrlərdən müasir mərhələyədək Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin oçerkləri dissertasiyası»na S.M.Kirov adına (indiki Bakı Dövlət Universiteti-B.C) Azərbaycan Dövlət Darülfununun rektoru professor C.X.Hacıyev tərəfindən verilən rəylə tanış olaq: «... Bu sətiirləri oxuyarkən öz-özünə düşünürsən ki, hansı məqsədlərlə bu adam (Mikayıl Rəfili - B.C) mətbuat səhifələrində, elmi işində Azərbaycanın Rusiya ilə könüllü birləşməsini təhrif edir. Axı niyə o rus xalqını Azərbaycan xalqının qatı düşməni hesab edir? Bu sualın cavabında bildirmək istəyirəm ki, M.Rəfili 1919-cu ildən bu günə kimi öz məqalələrində, çıxışlarında habelə şeirlərində həmişə ədəbiyyatımızda antileninçiliyi təbliğ etmiş, pantürkizimin və amerikanizmin daşıyıcısı olmuşdur» (səh 1. 121) Bu ittiham o dövrdə prof.M.Rəfili üçün ölümə bərabər idi.

Azərbaycanın görkəmli dövlət xadimi, bu gün haqsız tənqidlərlə üzləşən M.C.Bağirov olmasaydı, M.Rəfilini ən yaxşı halda H.Cavidin aqibəti gözləyirdi. O zaman Azərbaycan Komminist partiyası Mərkəzi Komitəsinin I katibi olmuş M.C.Bağirov 1948-ci il 8-10 may tarixlərində yanında keçirilən müşavirələrdə bir çox proletar şair və ədəbi tənqidçilərini, o cümlədən S.Vurğunu M.Rəfiliyə etdikləri hücumu görə tənqid edir: «M.C.Bağirov (Səməd Vurğuna) Nə faydası var 25 il bundan əvvəl olan səhvi ortalığa gətirirsən? Yoxsa bununla başqalarını tərbiyələndirmək istəyirsən? Mən bunun gözünün içinə deyirəm ki, nə qədər səhvləri vardır. Yoldaş savadlı adamdır, öz adamımızdır. Rus mədəniyyətindən də bilik səhnəsində də bir çoxlarından bir neçə dəfə yüksəkdədir. Onun təcrübəsini və

biliyini isbat etməkdənsə, elə Rəfili, Rəfili deyirsən. Məsələ burasındadır. Qabaq qoçular var idi. Bu da ədəbi terrordur. Əgər bu yoldaşın sənin işinə maneçiliyi yoxdursa, nə üçün adını hər dəfə çəkirsən? Belə edəndə o da ruhdan düşər» (1, səh 114)

M.C.Bağirovun, S.Vurğunun simasında bir çox proletar şair və tənqidçiləri kəskin tənqid etməsi «ədəbi terrorun» qarşısını tam almasa da, yeni nəsil şairlərin meydana gəlməsi, əvvəlki normativ tələblərdən imtina edilməsi sovet dövrünün ilk onilliklərinə xas xüsusiyyətlərindən əl çəkmək kimi kefiyyət dəyişiklikləri ilə nəticələndi.

1960-80-ci illər Azərbaycan poeziyasında ideya savaşı səngiməyə başlamışdı. Sovet idealogiyasının müdafiəçiləri müdriklik dövründə Azərbaycançılıq mövqeyindən çıxış etməyə başlamışdılar.

Görkəmli alim M.Hüseynov 1960-80-ci illər Azərbaycan poeziyasını bu şəkildə xarakterizə edir: «...Nəzərə almaq lazımdır ki, 1960-80-ci illər ərzində meydana gələn poetik nümunələrin yaradılmasında istedad dərəcəsinə fərdi üslubuna görə fərqlənən və ayrı-ayrı nəsllə mənsub olan şairlər fəaliyyət göstərmişlər. Belə ki, həm sənətinin müdriklik dövrünü yaşayan və ədəbi prosesin önündə gedən söz ustaları, həm də poeziya aləmində ilk müstəqil addımlarını atan və poetik nəfəsinin tərəvəti ilə diqqəti cəlb edən gənc şairlər şəirimizdə keyfiyyət göstəricilərinin artmasında xüsusi rol oynamış sənətkarlıq və bədiilik diapazonunu hiss olunacaq dərəcədə genişləndirmişdilər. (M.Hüseynov «Şeirşünaslıqda dil sənətkarlığı» Bakı 2007).

Həmin dövr Azərbaycan poeziyası eyni zamanda müstəqillik, azadlıq ideyalarının bir qədər geniş formada təbii ki, başqa bir ampulada meydana gəlməsi ilə yadda qalır. Rəsul Rzanın «Qızılgül olmasaydı», B.Vahabzadənin «Gülüstan» poemaları və bu kimi əsərlər buna misaldır.

1960-80-ci illər poeziyasını R.Rza, B.Vahabzadə, Qabil, N.Xəzri, Ə.Kürçaylı, C.Novruz, Z.Xəlil, N.Həsənzadə, T.Bayram, Ə.Kərim, A.Bədəlzadə, R.Rövşən, N.Kəsəmənli, M.Aslan, S.Rüstəmxanlı, Z.Yaqub, qadınlardan, N.Rəfi-

bəyli, M.Dilbazi, M.Gülgün, F.Məmmədli və s. görkəmli şairələrimiz bəzəyir. Poeziyamızın bu dövrü həm də qadın şairlərimizin ədəbiyyata gəlişi ilə yadda qalır. Azərbaycan qadınları, xüsusilə ziyalı qadınlar cəmiyyətimizin istənilən sferasında kişilərlə çiyin-çiyinə çalışmışlar. Lakin yadadıcılıq sahəsində, xüsusilə də poeziya sahəsində qadınların rolu daha çox maraq doğurur. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində qadın şairlər, bir o qədər də çoxluq təşkil etməmişdir. M.Gəncəvi, X.Nəvavan, Heyran xanım, Fatma xanım və bir neçə orta əsr qadın şairlərindən sonra poeziya tarixində qalan şairlər bunlardır.

Haqqında danışacağımız şairəmiz 1960-cı illərdə poeziyaya gəlmiş və böyük rəğbətlə qarşılanmış Firuzə Məmmədlidir. Şairənin son dövr Azərbaycan poeziyasında tutduğu mövqe, ədəbi-ictimaiyyətin o cümlədən poeziya sevarlərinə ona olan münasibəti haqqında bəhs etməzdən əvvəl onun həyat və yaradıcılığına qısa nəzər salmaq yerinə düşərdi.

F.Məmmədli 1940-cı il yanvar ayının 10-da Azərbaycanın dilbər guşələrindən olan Xaçmaz rayonunun Canaxır kəndində ziyalı ailəsində dünyaya göz açmışdır. 1949-1959-cu illərdə qonşu Hülövlü kənd orta məktəbində oxumuş və məktəbi medalla bitirmişdir. Orta məktəbi yüksək qiymətlərlə bitirməsinə baxmayaraq, dövrün tələbinə uyğun olaraq Ali məktəbə qəbul olunmaq üçün istehsalatda çalışmış, bir il kolxozda işləmiş, 1960-cı ildə Quba şəhər tibb məktəbinə daxil olmuşdur. 1963-cü ildə məktəbi əla qiymətlərlə bitirib, orta tibb işçisi kimi fəaliyyətə başlamışdır. 1964-cü ildə Bakıya gəlmiş V.İ.Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti) dil-ədəbiyyat fakültəsinə daxil olmuşdur. 1968-ci ildə institutu fərqlənmə diplomu ilə bitirən Firuzə xanım Naxçıvan Pedaqoji İnstitutuna müəllimə təyinat almış və burada Azərbaycan dilçiliyi fənni üzrə mühazirə və seminar məşğələləri aparmışdır. 1970-ci ildə Bakıya qayı-

daraq bitirdiyi institutun «Dilçilik kafedrası»nda işə qəbul olunmuşdur. 1980-ci ildə «Y.V.Çəmənəminlinin tarixi romanlarının dil və üslub xüsusiyyətləri» mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmiş alimlik dərəcəsi almışdır. Hazırda Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Müasir Azərbaycan Dili kafedrasının dosentidir.

Tədqiqatçılar Firuzə Məmmədli yaradıcılığına müxtəlif aspektlərdən yanaşırlar. Çoxşaxəli yaradıcılıq qabiliyyəti olan şairənin fəaliyyəti haqqında danışan türkoloq alim, professor. B.Xəlilov haqlı olaraq Firuzə Məmmədli yaradıcılığından bəhs edərkən ona dilçi-alim, şair, tənqidçi-ədəbiyyatşünas mövqeyindən yanaşır. Həqiqətən də şairənin yaradıcılıq dünyasına səyahət edərkən bu mənzərənin şahidi olursan. Fikrimizə Firuzə Məmmədli irsi ilə yaxından tanış olmaq üçün onun yaradıcılığını aşağıdakı şəkildə tədqiq etmək lazımdır:

1. Firuzə Məmmədli – şairə kimi
2. Firuzə Məmmədli – nasir kimi
3. Firuzə Məmmədli – dilçi-alim kimi
4. Firuzə Məmmədli – tərcüməçi kimi

Şairənin yaradıcılığı haqqında danışarkən onun şairlik istedadını ön plana çəkməyimiz təsadüfi deyildir. Hər şeydən öncə F.Məmmədli Müasir Azərbaycan poeziyasının sayılıb-seçilən nümayəndələrindən biridir. Hələ kiçik yaşlarından poeziya vurğunu olan şairənin ilk, «Ay həkim» şeiri 1963-cü ildə Xaçmaz rayonunda çıxan «Dostluq» qəzetində çap olunmuşdur. Tələbəlik illərində də poeziya yaradıcılığını davam etdirən şairə tezliklə oxucuların və ədəbi-ictimaiyyətin məhəbbətini qazanmışdır. Onun gənc ikən dövrü mətbuatda, ədəbi jurnallarda müntəzəm çıxışı Azərbaycan poeziyasına mübariz ruhlu bir şairin gəlişindən xəbər verirdi. Şairənin ilk şeir kitabı olan «Gümüşü damla» 1972-ci ildə «Gənclik» nəşriyyatı tərəfindən çap edilmiş və dərhal da ədəbi-ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmişdir. Tənqidçilər tərəfindən yüksək qiymətləndirilən bu kitab

F.Məmmədli imzasını müasir poeziya tariximizə həkk etdi. Belə ki, şairə «Yoluma bahar düşüb», «Sənin ömrün», «Yetkinlik», «Bir qarış ucalıq», «Məni məndə bölən dünyaya», «Dilək yaxasına dönnəm yenidən» və s. şeir kitablarının müəllifinə çevrildi. 2002-2007-ci illərdə isə onun «Seçilmiş əsərləri»nin 3 cildliyi çapdan çıxmışdır. F.Məmmədli şeirinin navatorluğuna, mövzu rəngarəngliyinə tənqidçilər xeyli məqalələr həsr etmiş onun qələmində sözün sährini göstərmişdir. Qısaca olaraq qeyd etmək istəyirəm ki, F.Məmmədli poeziyasında məhəbbət də var, Azərbaycan təbiətinin real, bənzərsiz təsvirləri də; türkçülük ideyaları, Qarabağ müharibəsi, onun ağrı acıları, müstəqilliyə çağırış, vətənpərvərlik şeirləri, dövlətçilik ənənələrinə sadıq olmağa səsləyən incə ruhlu şeirlər, qadın zərifliyindən doğan tərəvətlə bir harmoniya təşkil edir.

F.Məmmədli yaradıcılığına kiçik bir töhfə olsun deyə ərsəyə gətirdiyimiz bu kitabda onun poeziya dünyası haqqında dəyərli məqalələr yer almışdır.

Artıq bir neçə ildir ki, ədəbi-ictimaiyyət F.Məmmədli yaradıcılığının nəsr sahəsi ilə yaxından tanış olmuşdur. Şairə Firuzə Məmmədlinin nəsr əsərləri - povest və hekayələri də tənqidçi-ədəbiyyatşünalar tərəfindən maraqla qarşılandı. Onun hekayə və povestləri oxucuların da rəğbətini qazandı. Əcəba, bu xanım belə çox şaxəli yaradıcılığa necə nail olmuşdur? Bu sualın cavabı Azərbaycan dilinin zənginliklərindən məharətlə istifadə edən, sözü zərgər dəqiqliyi ilə sapa düzən şair-nasir F.Məmmədlinin nəsr əsərlərində gizlənmişdir. Qəlbi böyük Azərbaycan xalqına bitməz-tükənməz sevgi ilə dolu olan nasir, bu janrın ona verdiyi imkan-dan maksimum yararlanaraq gözəl hekayə, povest nümunələri yaratmağa müvəffəq olmuşdur. F.Məmmədli yaradıcılığının mayasında türkçülük ideyaları durur. Onun üçün türk xalqından uca, müqəddəs ikinci bir anlayış yoxdur. Zaman-zaman ermənisi, kürdü və digərləri tərəfindən əziyyət çəkən bu xalqı uca tanrı özü hifz edəcəkdir. Nasir

əsərlərində birləşməyin, özünü tanımağın böyük türk dünyasına integrasiya olunmağın zamanı gəldiyini vurğulayır. Povestlərində türkün türkdən başqa dostu yoxdur ideyası bu çətin dünyada söz sahibi olmağın, əzilməməyin, yaşamağın bir türk dövləti olaraq mövcud olmağın yolu birləşməkdən, bütövləşməkdən keçir kimi aktual fikirlərdə öz əksini tapmışdır. Əsrlər boyu türk xalqına bəla, müsibət gətirmiş erməni, erməni xislətli xalqlara qarşı mübariz olmağın, torpağımıza, milli-mənəvi dəyərlərimizə qənim kəsilməklərə zərbə vurmağın vaxtının yetişdiyi ön plana çəkilir. Atilla kimi sərkərdəsi olmuş bir xalqa bir ovuc erməni çetəsinin qabağından qaçmaq başucalığı gətirməz deyən nasir, qana-qanla cavab verməyin vaxtı çatdığını vurğulayır. F.Məmmədlinin nəsr əsərlərində I Qarabağ savaşının aktualaşdırılması da diqqət çəkən məqamlardandır. Hekayə və povestlərdə bu savaşın yaratdığı faciələr, geniş əks olunur. Eyni zamanda ermənilərin türk torpaqlarına göz dikməsi türkün başına açılan müsibətlər və bu müsibətlərin tarixi kökləri bədii şəkildə oxuculara çatdırılır. Dostundüşmənin tanınmadığı qarışıq dünyada nasir oxucunun əlindən tutaraq onu keçmişinə aparır. «Bax, sənin kökün, soyun, adətin, ənənən, milli-mənəvi dəyərlərin budur» deyir. Bu özlüyündə çox vacib faktdır. Çünki yetişməkdə olan gənc nəslin tərbiyəsi, bu nəslin milli ruhda tərbiyə olunması məhz bədii ədəbiyyatdan keçir. O ədəbiyyatdan ki, uzun illər düşmən olan qüvvələr bizə dost kimi sınımb. Nasir sovet ideologiyasından doğan bu ehkamları hər bir hekayəsi ilə darmadağın edir. Bütün bunlar onun türkçülük ənənələrinə sadıqlığından, dünyanı doğru-düzgün dərkindən türk gəncliyinə olan sonsuz sevgisindən irəli gəlir. Onun hekayə və povestlərini oxuyarkən hiss olunur ki, müəllifin yazdığı əsərlər şair həvəsindən doğmamışdır. Povest və hekayələr peşəkar nəsr ustasının qələmindən çıxmışdır. Oxucular F.Məmmədlini şair kimi tanısalarsa da, o əslində bədii nəsrə 1963-cü ildən məşğul olmuşdur. Lakin nədənsə F.Məm-

mədli şeiri nəsrə qısqanmış, uzun müddət hekayə və povestlərini Azərbaycan oxucusundan gizli saxlamışdır. Nəsr sevrələr 1996-də Azərbaycan jurnalında onun 3 hekayəsi ilə tanış oldular. 2005-ci ildə isə «Ömrün axarı» kitabı nəşr olundu. Bu kitab çap olunan zaman bu sətirlərin müəllifi magistrant idi və Firuzə Məmmədli imzasını povest və hekayələr kitabında görəndə təəccüblənmədi. Çünki onun istedadına, söz sərrafı olmasına bələd idik.

Firuzə Məmmədlinin nəsr əsərləri haqqında danışmaqla bitməz. Şair, nasir ümumiyyətlə yaradıcı insanlar haqqında ən dolğun ən yaxşı fikri oxucular, tənqidçi-ədəbiyatşünaslar söyləmişlər. Elə bu kitabda yer almış oxucu-tənqidçi fikirləri, onun nəsr haqqında dolğun, orijinal fikirlər nasirin yaradıcılığına verilən ən yüksək qiymətdir. Firuzə Məmmədli irsinin daha bir qolu gözlərimiz önündə canlanır. O həm də istedadlı alimdir. Əgər ucqar bir əyalət kəndində yaşayan Azərbaycan vətəndaşı F.Məmmədlini gözəl şair, qüdrətli nasir kimi tanıyrsa Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olunmaq sevincini yaşayan tələbələr, filologiya ilə bağlı kiçik elm adamından bu elmin korifeylərinə qədər hər kəs onu həm də dilçi-alim kimi tanıyır.

Görkəmli alimimiz Akademik A.Qurbanov F.Məmmədli şəxsiyyətini bir alim kimi belə səciyyələndirmişdir: «Firuzə Məmmədli Azərbaycan filalogiyasında öz üslubu olan, yeni fikir deməyi bacaran dilçilərdəndir».

Uzun illər F.Məmmədli ilə Müasir Azərbaycan dili kafedrasında çiyin-çiyinə çalışan görkəmli türkoloq-alimimiz, Müasir Azərbaycan dilinin öyrənilməsində misilsiz xidmətləri olan professor Buludxan Xəlilov da alim haqqında yazdığı məqaləsində onun elmi yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişdir.

Filalogiya fakültəsinin tələbəsi olarkən də F.Məmmədli müəllimlərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Auditorialarda yüzrlərlə tələbənin içində bu balaca qızcığazı, böyük

alim Müasir Azərbaycan dilinin banilərindən olan mərhum professor Ə.Dəmiçizadə sayıb seçmiş, onu xatirəsində saxlamışdır. Bu haqda F.Məmmədlinin prof. Ə.Dəmirçizadənin 90 illiyi haqqında dərc etdirdiyi «Daha bir 90 il də keçəcək» məqaləsində oxuyuruq: «Yaxşı yadımdadır ki, təyinatla göndərildiyim Naxçıvan şəhərində iki il işlədikdən sonra Bakıya qayıtmışdım. Doğma institutumuzu və əziz müəllimlərimi görmək üçün Azərbaycan dilçiliyi kafedrasına gəldim, professor (Ə.Dəmirçizadə nəzərdə tutulur. - B.C.) kafedraya daxil olanda mən utana-utana ayağa qalxdım. Elə güman edirdim ki, o məni tanımaz. Nə olsun ki, tələbəsi olmuşam?! İki il keçib o günlərdən. Bəlkə heç yadında qalmamışam. Amma o məni dərhal tanıdı və keyfimi, vəziyyətimi soruşdu. Mən həyacanla «Professor mən elə bilirdim siz məni xatırlamazsınız» deyəndə o «biz heç vaxt yaxşı tələbələrini unutmururuq», dedi». (F.Məmmədli «Seçilmiş əsərləri». III cild. Bakı 2004). İllər keçdi Firuzə Məmmədli nəyinki yaxşı tələbə kimi yadda qaldı, o həm də Azərbaycan dilçilik elminin tarixinə düşdü. Tələbə ikən elmi mühitdə fəal olması gələcəkdə dilçilik elmi ilə yaxından bağlılığı üçün ona zəmin hazırladı. İnstitutu bitirdikdən sonra onun ömür payına Naxçıvan Pedaqoji İnstitutunda işləmək, elmi-pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmaq kimi çətin, həm də şərəfli bir peşə nəsisib oldu. Çox keçmədi ki, o yenidən Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinə qayıdıb, yaxşı tələbə kimi xatirəsində qaldığı professor Ə.Dəmirçizadənin dissetantı, Yusif Vəzir Çəmənəzəminli kimi ölməz sənətkarın romanlarının dil və üslub xüsusiyyətlərinin araşdırıcısı, tədqiqatçısına çevrildi. Elmin çətin dolanbac yollarında irəlilədi. Müasir Azərbaycan dilinin öyrənilməsi sahəsində özünəməxsus cığır açdı.

Poeziyada və nəsrində olduğu kimi elmdə də navatorluğu ilə seçilən alim bir sahə ilə məhdudlaşmadı.

Müasir Azərbaycan dilçiliyi elminin müxtəlif sahələrinə aid tədqiqatlar apardı. Onun elmi yaradıcılığında

dilimizin leksikasına, poetik onomastikasına, bədii dilin estetikasına, dilimizin tədrisinə aid yeni dəyərli fikirlərlə rastlaşırıq. Çoxillik elmi araşdırmaların nəticəsi olaraq «İbtidai siniflərdə ana dili dərslərinin tədrisi prosesində şagirdlərin peşəyönümü məsələləri» Bakı (1987), Y.V.Çəmənşəminlinin «tarixi romanlarının dil və üslub xüsusiyyətləri» (monoqrafiya) Bakı (2005), «Bədii dilin estetik mənbələri» Bakı (1997) kimi elmi əsərləri meydana gəldi. Ən böyük qazancı isə yetişdirdiyi yüzrlərlə tələbəsi oldu.

Magistrant olarkən biz də F.Məmmədlinin bədii dilin estetikasına, ana dilimizin zənginliklərinə aid mühazirələrini dinləmişik və müşahidə etmişik ki, şeirlərində olan zəriflik, nəsr əsərlərində olan axıcılıq mühazirələrində vəhdət halında əks olunur. Onun elm adamı, dilimizin gözəl tədqiqatçısı olması mühazirələrini daha maraqlı, daha duyumlu edir.

Qeyd etdiyimiz kimi, F.Məmmədli yaradıcılığının daha bir sahəsi tərcüməçiliklə bağlıdır.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində dünya ədəbiyyatından tərcümə əənələri hələ ötən əsrin əvvəllərindən mövcuddur. Ə.Hüseynzadə 1906-1907-ci illərdə Bakıda nəşr etdirdiyi «Fyuzat» jurnalında alman şairi Hötenin «Faust» əsərindən bəzi parçaları tərcümə edərək çap etmişdi. Tərcümə ədəbiyyatı ilə Ə.Cavad, M.Müşviq, S.Vurğun, B.Vahabzadə, Anar və s. kimi şair və yazıçılarımız son dövrlərə qədər məşğul olmuşlar.

Hər bir yazıçı və şair tərcümə etdiyi nümunənin bədii-millî koloritinə xələl gətirmədən çevirdiyi nümunəyə yeni ruh vermiş olur. Uzun illər bədii tərcümə ilə məşğul olan F.Məmmədlinin Azərbaycan-türkcəsinə çevirdiyi dünya ədəbiyyatı nümunələri ilə ədəbi-bədii dünyamıza yeni bir tərəvət gətirmişdir. Onun tərcümə üçün müraciət etdiyi müəlliflər arasında M.Qorki, Gərşenzen, Kublitski kimi məhşur imzalar vardır.

Şairə rus, özbək, türkmən və osmanlı türkcəsindən keyli bədii və publisistik tərcümələr etmişdir. Firuzə Məm-

mədli yaradıcılığı haqqında danışarkən bu zərif xanımın şeirdən-nəsrə, nəsrdən-elmə, elmdən-bədii tərcüməyə, bədii-tərcümədən publisistikaya eyni ilhamla keçdiyindən heyrətlənməyə bilmirsən.

Firuzə Məmmədli əlli ilə yaxındır ki, yaradıcılıqla məşğuldur. Artıq əlli ildir ki, Azərbaycan oxucusu Firuzə Məmmədli imzasının sehrindədir. Bu qədər geniş yaradıcılıq imkanlarına malik şairə dövrümüzün bir çox mükafatları ilə təltif olunmuşdur. O, 1992-ci ildə Türkiyədə keçirilən «Türkcənin Uluslararası şeir Festivalına» dəvət olunmuş və festivalın baş mükafatına layiq görülmüşdür. 2000, 2006, 2007-ci illərdə Azərbaycan Yazıçılar Birliyi və Yazıçı Qadınlar Cəmiyyəti tərəfindən «İ.İsmayılzadə», «R.Rza» və «Nigar Rəfibəyli» mükafatları ilə təltif olunmuşdur.

2007-ci ildə Koreya Mədəniyyət Nazirliyinin sertifikatı ilə mükafatlandırılmışdır. Şairənin şeirlərindən nümunələr rus, ingilis, özbək, türkmən, gürcü, ukrayna və osmanlı türkcəsinə tərcümə olunmuş, respublikamızdan xaricdə çap olunmuşdur.

Hazırda F.Məmmədli «Seçilmiş əsərləri»nin dördüncü və beşinci cildləri üzərində işləməklə yanaşı, «Bədii dilin estetik mənbələri» mövzusunda doktorluq işini başa vurmaqdadır.

Firuzə Məmmədli haqqında çox danışılıb. Kütləvi İnformasiya Vasitələri hər zaman onun yaradıcılığını işıqlandırmışdır. Qəzet və jurnallarda, radio və televiziya verilişlərində şairənin əsərləri haqqında məqalələr çap olunmuş, ədəbi-bədii verilişlər hazırlanmışdır. Qəlbi yazıb-yaratmaqla, vuran, qələmi ilə sevdییi xalqına xidmət edən, türk dünyasının sayılıb-seçilən şairələrindən olan Firuzə Məmmədlinin mətbuat səhifələrində işıqlandırılması özü ayrıca bir tədqiqat mövzudur.

Mətbuatda F.Məmmədli imzasını araşdırarkən dövrü mətbuatımızın ən qabaqcıl qəzet və jurnallarından toplan-

mış bu məqalələr, şairənin yaradıcılıq sahələrinə uyğun olaraq qruplaşdırılmışdır.

Kitabda tədqiqatçılarla yanaşı F.Məmmədlinin oxucularının da rəylərindən ibarət məqalələrə yer verilmişdir.

Bəhram Cəfəroğlu

AFAD QURBANOV

*AMEA-nun müxbir üzvü,
Əməkdar elm xadimi,
professor*

FİRUZƏ MƏMMƏDLİNİN ELMİ YARADICILIĞINA BİR BAXIŞ

Firuzə Məmmədlini geniş oxucu kütləsi daha çox qəlbləri rıqqətə gətirən lirik şeirlər müəllifi, istedadlı şairə kimi tanıyır. Lakin elm aləmi və həmkarları yaxşı bilir ki, filologiya elmləri namizədi, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti Firuzə xanım həm də səriştəli pedaqoq, ciddi elmi-tədqiqat işlərinin müəllifidir. Otuz ildən artıq bir müddət ərzində onun həm pedaqoji fəaliyyətini, həm də elmi yaradıcılığını izləmişəm. F.Məmmədlinin çap etdirdiyi hər bir elmi-tədqiqat işi dilçilər tərəfindən maraqlı və dəyərli araşdırmalar kimi qarşılanmışdır, Oxuculara təqdim edilmiş bu kitabda onun elmi yaradıcılığının müəyyən hissəsini əks etdirən elmi əsərləri də toplanmışdır.

Bu əsərlərdən birincisi "Y. V, Çəmənzəminlinin tarixi romanlarının dil və üslub xüsusiyyətləri" adlanır. Bu mövzu üzrə F.Məmmədli namizədlik dissertasiyasını uğurla müdafiə etmişdir. Həmin əsər vaxtilə Azərbaycan dili tarixi, həm də tarixi mövzularda bədii dil problemi baxımından yüksək qiymətləndirilmiş, Azərbaycan dilçiliyində aktual mövzulardan sayılmışdır. Elmi əhəmiyyətini bu gün də saxlamış bu əsərin başlıca məziyyətlərindən biri müəllifin gəldiyi elmi nəticələndir. F.Məmmədlinin tədqiqatından aydın olur ki, özünəməxsus etnoqrafik mülahizələri, fəlsəfi görüşləri, ictimai-siyasi baxışları olan alim-yazıçı Y.V.Çəmənzəminli özünün tarixi romanlarında tarixilik və

bədiilik yaratmaq imkanına malik ən kiçik dil faktını belə nəzərdən qaçırmamışdır. Tarixi hadisələrin real bədii təsvirini təbii boyalarla təqdim etmək üçün ədib sözlərin mənşəyinin, arxaikləşmə dövrü və arxaikləşmə səbəblərinin, işlənmə dairəsinə münasibətinin, məna incəliyi və ekspressivliyinin verdiyi üslubi imkanları yazıçı-tədqiqatçı dəqiqliyi ilə saf-çürük etmişdir. Ədəbi-bədii əsərlərin dilinin tədqiqi zamanı qarşıya çıxan əsas məsələlərdən biri sənətkarın ümumxalq dilinə olan münasibətini aydınlaşdırmaqdan ibarətdir. Tədqiqatdan məlum olur ki, Y.V. Çəmənzəminli bütün bədii yaradıcılığında olduğu kimi, tarixi romanlarında da xalq dilinin sadəliyinə, sözlərin canlı danışqda yaşayan məna rəngarəngliyinə arxalanmışdır.

Hər bir yazıçının ədəbi dilinin inkişafındakı rolunu, fərdi üslubunun müəyyənləşdirmək üçün onun əsərlərinin lüğət tərkibinin təhlili böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu, xüsusilə tarixi mövzuda yazılmış əsərlərin tədqiqi zamanı vacib bir məsələ kimi meydana çıxır. Yazıçının ümumxalq dilindən hansı sozləri ilk dəfə ədəbi dilə gətirməsi, sənətkarın sözlərin məna incəliklərindən nə dərəcədə düzgün və özünəməxsus şəkildə istifadə etməsi, onun alınmalara münasibəti, tarixi inkişaf nəticəsində sözlərdə gedən semantik dəyişmələr, onların qədim köklərlə bağlılığı və s. kimi məsələlər məhz bu istiqamətdə aparılan tədqiqatda öz həllini tapa bilər. Bütün bunları nəzərə alan F.Məmmədli əsərin birinci fəslini tarixi roman dilinin leksikasının tədqiqinə həsr etmişdir. Burada müəllif Y. V. Çəmənzəminlinin "Qızlar bulağı" və "Qan içində" romanlarının dilində işlənmiş, müasir dilimizin funksional üslublarında öz işləkliyini itirmiş, yalnız bədiilik planında canlana bilən qədim sozlərin köklərinin izinə düşmüş, onların üslubi mövqeyini müəyyənləşdirmişdir.

Məlumdur ki, oxucuda emosional hiss yaratmaq, fikri obrozlu ifadə etmək üçün dilin leksik-semantik kateqoriyalarının böyük əhəmiyyəti vardır. Belə üslubi dil vasitələrinin seçilib öz yerinə görə düzgün işlədilməsi sənətkardan böyük məharət tələb edir. Tədqiqat sübut edir ki, Y. V. Cəmənzməinli bu sahədə də özünü kamil bir sənətkar kimi göstərmiş, ümumxalq dilinin tükənməz imkanlarından istifadə edərək, ona yaradıcı şəkildə yanaşmış, bu və ya digər dil faktına yeni əlamət, yeni çalar vermişdir,

Elm aləminə yaxşı məlumdur ki, Y. V. Cəmənzməinli xalq dilini gözəl bilən, onun zəngin ifadələrindən məharətlə istifadə edən sənətkarlardan olmuşdur. Buna görə də sadəlik, yığcamlıq, mənalılıq və ifadəlilik Yusif Vəzir romanlarının dilinin başlıca məziyyətlərindən biridir, Xalq ifadələrindəki müdrikliyə, yığcamlığa heyran qalan yazıçı bu qənaətdə olmuşdur ki, sənətkar gərək camaatın arasında gəzsın, dolaşsın ki, öyrənə bilsin. Qələm sahiblərinə xalqdan öyrənməyi tövsiyə edən ədib Azərbaycan dilinin kökünün əsrlərlə yaranmış el ədəbiyyatında olduğunu, bunların toplanıb öyrənilməsini, eləcə də sənətkarlar tərəfindən təbliğ olunmasının zəruriliyini ön plana çəkmişdir. Məhz buna görə də onun əsərlərində frazeoloji vahidlərdən sənətkarcasına istifadə olunduğunu aydın görürük. Bütün bu məsələləri F.Məmmədli öz tədqiqatında geniş şərh etmişdir.

Bədii dilin qaynaqları problemi istər yazıçı və şairlərin, istərsə də filoloqların, xüsusilə də dilçi- alimlərin diqqət mərkəzində olmuşdur, F.Məmmədli bu sahədə də uğurlu tədqiqat işi yazmışdır. Müəllifin həmin tədqiqat işində rast gəldiyimiz elmi qənaətinə görə, bədii dilin estetik mənbələrinin dil vahidlərinin bədii-estetik mövqeyi

baxımından müəyyənləşdirilməsi, bir tərəfdən ədəbi dilin inkişafına təkan verən amillərin dəqiqləşdirilməsi və bədii üslubu formalaşdıran qaynaqların aşkarlanması baxımından dəyərlidirsə, digər tərəfdən ayrı-ayrı müəlliflərin fərdi yaradıcılıq üslubunun öyrənilməsi istiqamətində əhəmiyyətli-dir. Bu əsərdə F.Məmmədli Azərbaycan xalqının böyük şairi Nəsimidən tutmuş, müasir dövrümüzə qədər poeziyamızın bir sıra nümayəndələrinin poetik nitqində xüsusi üslubi mövqelərdə işlənilib, həddi dilin poetik rəng çalarlarını zənginləşdirməyə kömək edən leksik, semantik, frazeoloji vahidlərin, həmçinin vokativlənn bədiilik imkanlarını müəyyənləşdirmiş və şərh etmişdir. Müşahidələr göstərir ki, zəngin poetik imkanlara malik onomastik vahidlər klassik ədəbiyyatda ən çox müraciət olunmuş bədii vasitələrdən olmuşdur. Həm antroponimlərin, toponim və kosmonimlərin, həm də zoonim və ideonimlərin bədii yükünü təyin etmədən, onların zəngin estetik imkanlarını müəyyənləşdirmədən klassik söz ustalarının əsərlərinin poetik sıqlətini, sənət dünyasının sirlərini, onların əsərlərində işlənmiş söz və ifadələrin leksik-semantik özəlliklərini dərk etmək çətindir. Bütün bu xüsusiyyətlərin özünəməxsus elmi şərhini verən müəllif əsərdə bir sıra ümumişlək sözlərin məcazlaşma potensialını da araşdırmış, müasir şairlərin poetik nitqinin qidalandığı qaynaqları müəyyən etməyə nail olmuşdur. Poetik düşüncələrin ifadəsi xalq danışığı dilinin ruhuna kökləndikdə xalq dilindəki zəriflik, gizli eyham kinini mənalara ifadəçiləri olan leksik-semantik material bədii dilin məcazlar sisteminə daxil olur, yeni emosional çalar qazanır. Bu, xüsusilə "ümumxalq dili ruhundakı plastikanın, lakonikliyin, xəlqiliyin və özümlülüyün əsası, şəhdi, şirəsi olan frazeoloji vahidlərin, sabit söz birləşmələrinin " (F.Məmmədli) bədii

dildə işlənməsi prosesində baş verir. F.Məmmədli poetik dildə frazeoloji birləşmələrdən istifadənin beş istiqamətini müəyyən-ləşdirmiş və zəngin nümunələrlə fikirlərini əsaslandırma bilmişdir.

F.Məmmədinin elmi dəyərli və maraqlı əsərlərindən biri də "Azərbaycanın şimal-şərq bölgəsinin etnolinqvistik vahidləri" əsəridir. Bu tədqiqatın giriş hissəsi ilk baxışda etnoqrafik dilçilik problemlərinin şərhə təsiri bağışlasa da, istər Altay dilləri ailəsinə yeni baxış aspektindən, istərsə də etnolinqvistik vahidlərin müəyyən-ləşdirilməsi cəhətindən, yeni konsepsiya və cəsarətli elmi mülahizələr baxımından diqqəti cəlb edir. Müəllif türk mənşəli bir sıra sözlərlə dünya dillərinin leksik vahidləri arasında paralellər aparmış, yeni ağlabatan mülahizələr irəli sürmüşdür. Əsərin birinci fəslində bu bölgədə yaşayan dil daşıyıcılarının leksikonundakı mərasim leksikasını tədqiq etmişdir. Bu növ dil vahidləri "Kitabi-Dədəm Qorqud" dastanındakı dil mühiti ilə müqayisə edilmiş, onların etimoloji təhlili verilmişdir. Müəllif toy mərasiminin mərhələlərini ifadə edən leksik vahidlərin şərhində də, yas mərasimi leksikasını tədqiq edəndə də bütün incəlikləri böyük təmkin və diqqətlə nəzərə almış, həmin leksik vahidlərin leksik-semantik xüsusiyyətərini aşkara çıxara bilmişdir. Əsərin bu fəslə Azərbaycan dilinin etnoqrafik vahidlər sisteminin nə qədər zəngin və rəngarəng olduğunu sübut edir. Xüsusilə Azərbaycanın şimal-şərq bölgəsində mərasim leksikasının zənginliyini müəllif haqlı olaraq bu regionun özünəməxsusluğu ilə izah edir. Azərbaycanın şimal-şərq bölgəsinə daxil olan regionların etnik tərkibi çox müxtəlifliyi ilə fərqlənir. Burada köklü türk-Azərbaycan xalqı ilə yanaşı, ləzgi, yəhudi, tat, rus, lak, saxur, dargin, gürcü və s. millətlərin nümayəndələri də yaşayır. Əvvəllər xristian

dinli əhalini çıxmaqla qalan islam dinli millətlətlərin toy və yas mərasimlərində ancaq etnik fərqlər nəzərə çarpırdı. Əsas rituallar müəyyən normalara müvafiq keçirilirdi. Göründüyü kimi, müəllif dildə olan bütün dəyişmələrdə xalqın keçirdiyi həyat tərzini, ictimai-siyasi mühiti əsas faktorlardan biri kimi qiymətləndirmişdir.

Əsərdə bu bölgənin dini və milli bayramlarla bağlı etnolinqvistik vahidləri də tədqiqata cəlb edilmişdir. Müəllif həmin söz qruplarının tarixini araşdırır, hər bir bayramın özünəməxsus dil vahidlərini ayrı-ayrılıqda tədqiq edir. "Havara", "qax", "qovut", "səməni" və s. Sözlərinin etimoloji təhlilində ciddi mühakimə, faktlara elmi yanaşma oxucuda razılıq hissi yaradır.

Azərbaycan ərazisində kəndli təsərrüfatı lap qədim dövrlərdən formalaşdığı və bir neçə istiqamətdə inkişaf etdiyi üçün xalqın sosial-iqtisadi həyatının əsas göstəricisi kimi, bu təsərrüfat sahələrinin də özünəməxsus dil işarələri, ünsiyyət vahidləri formalaşmışdır. F.Məmmədli şimal-şərq bölgəsinə məxsus belə etnoqrafik leksik vahidləri ayrıca tədqiq etmiş, Azərbaycan dilçiliyində müraciət edilməmiş, araşdırılmamış bir sıra etnoqrafik vahidlərin leksik-semantik şərhini vermişdir. Burada da müəllifin dərin elmi müşahidələri, elmi ədəbiyyatdan istifadə bacarığı, əldə etdiyi elmi nəticələrin yeniliyi diqqəti cəlb edir.

Nəhayət, son olaraq onu qeyd edirəm ki, F.Məmmədli Azərbaycan filologiyasında öz üslubu olan, yeni fikir deməyi bacaran dilçilərdəndir. O, yaradıcılığının çiçəklənməsi dövrünü yaşayır. Mən onu bu yeni kitab münasibətilə alqışlayır, həm bədii, həm də elmi yaradıcılığında ona böyük uğurlar arzulayıram.

POEZIYA - CƏMİYYƏTİN QƏLB DÜNYASIDIR

*Firuzə Məmmədlinin «Məni mənlə bölən dünya» kitabının
AMEA-nın Nizami adına ədəbiyyat institutunda keçirilən
müzakirəsindən*

Filologiya elmləri doktoru, Şamil Salmanov giriş sözü ilə görüşü açır:

- Mənə belə gəlir ki, poeziya sözünün özündə bir sakitlik, kövrəklik var. Əslində gur salonlar poeziyaya yaraşan amil deyil. Çox gözəl bir kitabın dünyaya gəlişi ilə əlaqədar bizim bu kiçik məclisə toplaşmışıq. Hesab edirəm ki, indiki vaxtda şeir kitablarının müzakirəsini, şairlə görüşü beləcə dar bir otaqda keçirmək gərəkdir. Həmfikir adamlar belə darısqal otaqlarda poeziya haqqında, poeziyanın bu dəyişkən, narahat dünyadakı yeri haqqında düşünməlidirlər. Bir müddət əvvəl gözəl şair Adil Mirseyidlə də görüş keçirəndə elə bu qədər, bundan bəlkə də bir qədər az şeirsevərlər toplanmışdı bura.

Firuzə xanımı mən çoxdan tanıyıram, şeirlərini izləyirəm. O, son onilliklər ərzində meydana gələn gözəl şairlərimizdən biridir. Bizdə şair çoxdur, amma şairə azdır, elə tarixən də belə olub. Ədəbiyyat tariximizi kişi şairlər bəzəyib, amma qadın şairlər nadir olub. Şairələr az olsa da, həmişə seçiliblər. İndi də belədir. Nəhəng-nəhəng kişi şairlərlə, filosoflarla bir dövrdə bir də görürsən ki, zərif qəlbli şairələr də yaranıb. Min, min beş yüz illik poeziyamızın mövcudluğu dövründə (sovet dövrünü çıxmaqla) 3-4 şairə tapmaq olar ki, onların yazdıqları kişi nəhənglərin yazdıqlarından heç də geri qalmayıb. Məhsətinin zərif poeziyası, Natəvanın kövrək lirikası və Heyran xanımın yaradıcılıqları dediklərimə əsl nümunədir. Uzun illər məktəbdə bizə iki-üç şairə tanıtmışdılar. İndi şairə çox istedadlı şairələr gəlib. Onlardan biri də, mən deyərdim

klassiki Firuzə Məmmədlidir. Bəlkə də nə vaxtsa ədəbi icmalarda onun haqqında yazmışam, indi xatırlamıram. Onun şeirlərini oxumuşdum, məndə onun haqqında çox gözəl bir təsəvvür yaranmışdı. O, öz lirikasında da məhz onu şairə kimi düşündürən məsələlərdən, fikirlərdən, iztirablardan yazıb. Firuzə xanımın bu kitabını oxuyanda mən müasir poeziyamızın gözəl meylini gördüm. Bu kitabda üç böyük anlayış var: dünya, tanrı, insan. Müasir poeziya bu üç böyük anlayışın ətrafında fırlanır. İnsan nəhəng, ucsuz-bucaqsız dünyada, kainatda təkdir, tənhadır, onun üz tutduğu tanrı kimi. Müasir poeziyanın sxemini çəkmiş olsaq, belə bir şey alınar. Bu sxem o vaxt özünü doğruldur ki, poetik anlayışlar arasında bağlılıq olur. İnsanın daxilindən keçən həyəcanlarla bağlı olur, şair «mən»i zəngin olur.

Mənə belə gəlir ki, Firuzə xanımın bu kitabını oxuyandan sonra müəyyən bir əhvalat hadisə kimi yadda qalmır. Ordakı düşüncələr, ordakı hisslər Allaha qovuşmağa səsləyir və yaddaşa həkk olunan da bu hisslər, bu düşüncələr olur. Məncə müasir poeziyamızın mahiyyəti, mənası bundan ibarətdir. Mənim sözüm bu qədər. İndi icazə verin kitab haqqında danışmaq üçün sözü poeziya tənqidçimiz Səfurə xanıma verim və sonra söhbətimizi davam etdirərik.

Filologiya elmləri doktoru Səfurə Quliyeva:

- Şamil müəllim çox müfəssəl məlumat verdi. Müasir poeziyamızda əsas anlayışlar insan və kainatdır. İnsanın bu kainatda tənhalığı var. Ancaq mən Firuzə xanımın şeirlərində başqa bir yönü gördüm: xalqın həyatı ilə bağlılıq, xalqın dərdlərini yazmaq daha üzddür. Onun son kitabı mənim son 10 ildə keçirdiyim bütün vəziyyətləri olduğu kimi əks etdirir. Oxuduqca fikirləşirdim ki, mənim deyə bilmədiyimi şairə necə də gözəl deyib! Bədii yaradıcılıqda nəsr ictimai həyatı, onun problemlərini ifadə etmək üçün daha münasibdirsə, poeziya cəmiyyətin qəlb dünyasıdır.

Duyğu və həyəcanı, qayğı və istəyi təcəssüm etməsilə diqqəti çəkir. Mənəvi varlığından keçib gələn poetik düşüncələrinin auditoriyada əks-səda verməsi üçün yaradıcının özünün intellektual səviyyəyə yüksəlməsi ilə yanaşı xalqının gerçəkliyini də əxz etməsi çox mühümdür. Şeirdə sözün qiyməti, şair demişkən, insanın dəyərinə tarazlanır. F.Məmmədlinin «Məni mənə bölən dünya» şeirlər toplusu iç dünyamızın on illik əks-sədasıdır. F.Məmmədlinin yaradıcılığını mən 70-ci illərdən bəri izləyirəm. Coşqun təbli, orijinal bədii-estetik duyğusu olan şairənin həyat ümmanında onun qalxan dalğalar ilə vuruşdan qopan lirik nidaları obrazlarında zəngin, cəlbedici bir dinamiklik yaradır. 90-cı illərdə həssas qəlbli şairin şeirlərinə reallığımızın dərdləri, qaranlığı çökdü. Onun

Fikrim məni güllələyir fərari kimi.
...Sıyrıldı kinimdən bir qılınç nida:
Neylədin, neylədin, ay gidi dünya?!
A səbrinin dizlərini ovanım,
Yumruqlanıb, düyülməyin vaxtıdır.

kimi tutumlu misraları az deyil. Şairənin xalqın iztirabları ilə dolan elə bəndləri var ki, çox yanıq qəlblərin ahı, tütüsü gücündədir:

Genəldi səbrin quyusu,
Uzandı tədbir quyusu.
Ömür - bir qəbir quyusu,
Ha çökdüm, dibi dolmadı.

Bir vaxtlar «hər aldanış inadlı bir sıçrayış» - deyə şeirlərində ümidi rəvnəqləndirən şairənin «Məni mənə bölən dünya» kitabındakı duyğular, ağrılar çox könüllərin əks-sədası kimi mənalıdır, dəyərlidir. Ağır məhrumiyyətlərə

məruz qalan analar və bacıların taleyi neçə-neçə şeirlərdə öz çaları ilə təcəssüm edir.

Anam, bacım, az özünü xırpala,
Nə sənlikdir, nə mənlikdir bu bazar.
Zaman bizi qara pula xırdalar.
Zaman bizi bir gedişə uduzar.

Son on illikdə yazdığı şeirlərin əksər hissəsi gəraylılar, qoşmalardır. Bu da təsadüfi deyil. Şairə, xalqı yazdığı üçün bu şeirlər xalqın bacasından çıxan tüstüdür...

Yadlar əlində yad olub,
Gözdən daman fəryad olub.
Özünü qarsan od olub,
Bu necə ölkədir belə?

Yaxud:

Axdıq gözümüzdən göz yaşı kimi.
Nəydi bəxtimizdən axan, bilmədik.
Çırpıldı taleyin qırmancı kimi,
Vaxt da başımıza haçan, bilmədik.

Burada çox dərin mənalı, içərisində insan taleyi yaşayan obrazlar var; başımıza çırpılan taleyin qırmancı döyə-döyə bizi bu günə gətirib.

Firuzə Məmmədlinin şeir dolaylarında poetik duyğusu, min bir rəng çalarlarında dərə-təpə enib-qalxır, nəhayət, tək olan Allaha üz tutur. Son vaxtlar müqəddəs yerləri ziyarətlə bağlı çoxlu poemalar, şeirlər yaranıb. Lakin Firuzənin «Ziyarət» poeması dərin hissiyyatlı bir əsərdir. «Çırpışdıq üzümüzə tanrı qapılarını» - deyə misra-misra içimizdə etiraz qığılıcımına nəfəs verməyə başlayan şairə əməllərimizi, niyyətlərimizi arıdır, bizi tövbə ayağına gətirir, bizi saflaşdırır.

Poemanı mən oxuyanda çox qərribə hisslər keçirdim. Şeiri oxuya-oxuya elə bil ki, mən də ziyarətə gedənlərin dəstəsinə qoşuldum. Zəvvarlarla birgə bütün mərhələlərdən keçib Allahın dərğahına yetişdim. Ziyarətçilərə qoşulub müqəddəs Kəbənin başına dolandım. Açıq, tükərlərim ürpəşmişdi. Nə yaxşı şairə bu poemanı yazıb məni qiyabi olsa da, ziyarətə apardı. Sanki mən də o saflaşmadan keçdim, dualar etdim. Mənə bu imkanı yaratdığı üçün şairəyə təşəkkür edirəm.

Poemadan bir hissəyə diqqət yetirək:

İlahi günahkar qulunuq sənin,
Gəldik həcc məramlı yoluna sənin.
Fəqir bəndələri bağışla, ovut.
Allahu Əkbər!
...Elimiz, obamız düşmən əlində,
Qalmışıq bir kələf işin əlində.
Bıçdı bir xəyanət, bir nifrət bizi...
İntiqam almağa sən öyrət bizi...
Təksən, tənhalərin pənahısan sən...
Bağlayansan özün, açansan özün...
Bizə dəyanət ver, dözümlü ver, Allah,
Qurtuluş naminə izn ver, Allah.
Allahu Əkbər! Allahu Əkbər!

Allah Firuzə xanıma layiq olduğu yaradıcılıq şəraitini yaratsın. Biz onun ustad qələmilə böyük incilər yarada-
cağına inanırıq, ona cəsarətli, tükənməz ilham arzulayırıq.

Filologiya elmləri doktoru Akif Hüseynli:

- Mən bu otaqda çox təmtəraqlı görüşlərin şahidi olmuşam. Məncə onların çoxu elə öz təmtərağı ilə yadda qalıb. Bugünkü məclisimiz dəbdəbədən uzaqdır, ancaq ürəyimizcədir. Mən əminəm ki, bizim bu görüşümüzün ədəbiyyata dəxli var. Bir anlığa poeziyamızı Füzulisiz təsəvvür edin, mümkün deyil, çünki Füzuli poeziyamızın sütunu,

bünövrəsidir. Mən Firuzə xanımı Füzuli ilə müqayisə etmirəm. Söhbət həqiqi poeziyaya aid olmaqdan gedir. Füzuli bulağının hələ də qaynamasından gedir. Mən Firuzə xanımın kitabını oxuyanda onlarla başqa şairlərin yarıdıcılığından fərqli olaraq, sənətin özünü görə bildim. Adam var ki, çoxlu kitabları var, qismətinə də təmtəraq, dəbdəbə nəşib olur. Amma bunların sənətə dəxli yoxdur. Açıqı, Firuzə xanımın şeirlərinə əvvəllər bələd deyildim. Firuzə xanım şair kimi özünü təsdiq eləyib. Bu şeirləri müxtəlif vaxtlarda oxumuşam. Açıqı, bu gün şeir oxumaq çox çətin-dir, çoxumuz oxumuruq. Şeir var, onu ürəklə oxuyursan, şeir də var ki, gözlə oxuyursan. Firuzə xanımın şeirləri ürəklə oxuduğum şeirlərdəndir. Çünki oxuyanda hadisələr, duyğular hamısı ürəyimdən keçir. Burada sözə sədaqət, onun qarşısında məsuliyyət hissi var. Firuzə xanım öz taleyini yazır, özü olaraq qala bilər. Özünün söz ürəyini şeirə gətirə bilər. Bu böyük nailiyyətdir. Bizim hamımızın yaşadığımız dörd-qəm onun şeirlərində ümumiləşə bilər. Ümumiləşdirməyə isə yalnız bircə şeyin – güclü obrazlı təfəkkürün sayəsində nail olmaq olar. «Yox mənim» şeirinə müraciət edək:

Sevin ki, adını daşıyanın var,
Ömrünün ardını yaşayanın var.
Səbrinin mən kimi daşyonanı var,
Sənin nə vecinə, sonum yox mənim!

Mən təsəvvür etmirəm, bundan kədərli, bundan da qəmli şeir olarmı. Şeiri oxuyarkən bu hissləri yaşayırdıq, bu dərdi, kədəri keçiririk. Bayaqqı şeirlə səsləşən daha bir şeir:

Onsuz da mən səni dinləyəmmirəm,
Onsuz da mən sənə yadam, yasağam.
Dinib-danışsın, anlayammıram,
Səninlə bir yerdə səndən uzağam.

İki şeir oxudum sizə. İctimai mövzularda da şeir oxumaq olar. Məncə şeir yazmaq indi asanlaşıb. Çünki dər-qəm, kədər hamısı üzdədir. Özü də publisistika bunların hamısını dərhal bizə çatdırır. Mənə elə gəlir ki, indi poeziyada fikir əsas deyil, əsas fikrin ifadəsidir. Hazırda tribuna ruhlu hay-küychü şeirlər publisistik deyim tərzində təqdim olunur. Amma o poeziya yaşayacaq ki, şeir onu yazanın bütün fərəhi ilə, bütün kədəri ilə qəlblərə yol tapır, duyulur. Burada 20 Yanvar haqqında şeir yoxdur. Amma bir xalqın ah-naləsi, itirilmiş torpaqlarımızın insan qəlbinə və taleyinə vurduğu yaralar var. Burada qeyri-adi obrazlar var. Obrazlılıq özü də adi deyil. Hadisələr elə qurulub ki, qeyri-adi görünür. Məncə Firuzə xanım necə yazdığını özü də hiss eləmir. Çünki şeir onun içərisindən bütövlükdə, hazır halda keçir. Yaşanmış hadisələr istedad sayəsində sözə çevrilir və dərhal ifadə olunur. Bu mənada mən Firuzə xanımı ədəbiyyatımızda özünü təsdiq eləyən bir şairə hesab eləyirəm. Firuzə xanım belə bir kitabın müəllifi olduğu üçün xoşbəxtidir. Yəni mən onu ədəbiyyatın içərisində görə bilirəm. İnanıram ki, mənim kimi düşünüb bu qənaətdə gələnlər getdikcə daha çox olacaq. Ona görə də bu şeirlərin ömrü uzun olacaq.

Ş.Salmanov: Kitabda bir şeir var, elə bil ki, bugünkü həyatımızı bütövlükdə ifadə edir:

Sillə üzə tumardısa,
Məna sözdən kənardısa,
Həyat sonsuz qumardısa,
Qanunlar nədən ötrüdür?

Dərd ürəkdə yumaq isə,
Haqq nahaqqa yumaq isə,
Ağıllılar axmaq isə,
Tanrılar nədən ötrüdür?

Çox mənalıdır. Bunu gərək hiss edəsən. «Oynadır» şeiri: mənə «oynatma», «məhkum», «cəza» - bunlar hamısı hər gün eşitdiyimiz sözlərdir, ancaq bu kontekstdə tamam başqa mənada ifadə olunub. Anarın gözəl bir sözü var: «Tarix Allahın səbridir». Mən də deyərdim ki, poeziya şairin səbridir, qanunudur.

Səfura xanım:

- Firuzə xanımda həddindən artıq xalqın dilinə yaxınlıq, doğmalılıq var. Gündəlik rast gəldiyimiz, işlətdiyimiz sözləri elə məqamında işlədir ki, heyran olmaya bilmir-sən.

«Biz bir dilik» deməklə,
«Biz bir xalqıq» deməklə,
«Birlik», «Birlik» deməklə
Nə dil birdir, nə xalq bir.

Nə qədər gözəl sözlərdir. Hamımızın içindən keçən sözlərdir xüsusən 90-cı illərin şeirləri.

A.Hüseynli

– Mən də istəyirəm bir şeir oxuyum:

Acıdır ömrüm, acıdır,
Ömrümdə ölüm acıdır,
Dinirəm, dilim acıdır,
Susuram, aşım, ay ana.

Nə qədər obrazlıdır. Bundan təsirli necə demək olar? Poeziya budur. Qışqırıb-bağırmaq deyil.

Filologiya elmləri namizədi Tahir Məsiyev:

-Firuzə xanımın şeirlərində mən nəyi duydum? Bir vaxtlar sözdə sosial mənanı təftiş edənlər indi pis vəziyyətdədirlər. Firuzə xanımın gözəlliyi ondadır ki, o, yeni üslublu şairlərin ilk sıralarındadır. O vaxt Şeksprin sonetləri çap olunmamışdan əvvəl çox böyük əks-sədaya səbəb olmuşdu.

Çünkü şair dövrünün halını bütün siqləti ilə verə bilmişdi. Üslub sənatkarın yaşantılarıdır, dərin hissləridir. Bizi düşündürdüyünüz, o dərin hisslərə apardığınız üçün Sizə təşəkkürümüzü bildiririk.

Filologiya elmləri namizədi Nəzakət Əzizova:

- On il bundan qabaq «Ulduz» jurnalına getmişdim. Poeziya şöbəsinin müdiri Ələkbər Salahzadə məni görəcək Firuzə Məmmədlini xatırladı: - Çox gözəl şeir yazır. Təşkil elədik, kitabı işıq üzünə çıxdı – dedi.

Firuzə Məmmədlinin yaradıcılığı məni çağırdı. 1989-cu ildə işıq üzü görmüş «Yetkinlik» kitabını oxudum. Kamil bir qələm sahibi ilə, Rəsul Rzanın davamçısı ilə söhbət etməyə başladım... hər kitab öz müəllifinin vəkildir. Firuzə Məmmədli ilə dostlaşdım. İşim getməyəndə, dostdan, tanışdan inciyəndə, taleyimdən küsəndə bu səmimi, əyilməz, cəfəkeş dostuma üz tutdum. Ondan bəhrələndim, Firuzə Məmmədlinin şeirlərini sevdim. Bu şeirlərdə nə artıq söz, nə qədərindən artıq hərəkət, nə təmənna vardır. Əksər qələm sahibləri kimi Firuzə Məmmədli də dərdi, qəmi yaşaya-yasaya, duya-duya yazır. Bu belə olmasaydı, Firuzə Məmmədlinin şeirindən bu qədər həyat nəfəsi gəlməzdi.

Firuzə Məmmədlinin müşahidələri elə canlıdır ki, onun müraciət elədiyi mövzular oxucunun da öz dərdinə, öz sevincinə, özünün könül qəminə çevrilir. Ancaq Firuzə Məmmədlinin övladsız qadının qayğıları ilə bağlı şeirlərini oxuyanda içən-içən ağlamışam. Firuzə Məmmədli gördüklərini, təəssüratlarını öz öxucusuna doğmalaşdıran, səmimi, mehriban, olduğu kimi görünən şairədir. Firuzə Məmmədlinin əksər şeirləri böyük həcmli kitablarda çözlənə biləcək problemlərlə bağlıdır. Yığcam fikir, dərin məna, axıcılıq, sərbəstlik, incə deyimlər, dərin hisslər, duyğular Firuzə Məmmədlinin uğurudur.

Şairənin bir-iki şeirindən götürdüyüm misraları diqqətinizə yetirirəm.

Bu necə yuxudu, fələk?
Yatan oyanmaq istəmir.
Bu necə «dadlı» kədərdir,
Batan oyanmaq istəmir.

Yaxud da:

Namus arxalanmağa
Eldə kişi axtarır.

Həməzəliyə çatanların
Arasında keçəl yoxdur.

Şeirlər 1992-1994-cü illərdə qələmə alınmışdır, müharibə illərində. Firuzə Məmmədli nədən yazırsa-yazsın, onun qələmindən süzülənlər poeziyadır. Bu səbəbdən də ürəyə yol tapır.

Mən Firuzə Məmmədliyə bundan sonrakı yaradıcılığında da böyük müvəffəqiyyətlər, can sağlığı, nikbin ömür və yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

Filologiya elmləri doktoru Bədirxan Əhmədov:

Bəlkə də burda oturanlar bilmir ki, Firuzə Məmmədli universitetdə mənim müəllimim olub. Bu səbəbdən mən onun 25 ildir ki, şeirlərini oxuyuram. Fikrimcə, sovet dövrünün qadınlarından da şairə yetişdirmək tendensiyasını yaşamayıb Firuzə Məmmədli. Şairliyi özü qazanıb. O, ədəbiyyatda yeni bir yol, üslub yaradıb. Firuzə Məmmədli şairləmiz içərisində öz yeri olan şairədir. Ona obrazlı təfəkkür formalarından olan poeziyada uğurlar arzulayıram.

Firuzə Məmmədli:

- Mən bu qədər gözəl fikirlərdən sonra bu məclisdə cəsarət edib söz deyə bilmirəm. Şamil müəllimə, Akif müəllimə, Safurə xanıma, Tahir müəllimə, Bədirxan müəllimə, Nəzakət xanıma, Mənzər xanıma və başqlarına dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Çox sağ olun. Kitab çapdan çıxandan sonra çox nigarançılıq çəkirəm. Fikirləşirəm ki,

görəsən, necə qarşılanacaq? Mən nigarançılıq çəkəndə çox pis oluram. Dəli-divanə kimi. Doğurdan da Allah tərəfin-dən mənə nida gəldi ki, sən içində yaşadığın bu dünyanın, insanların dərdlərini yazmısan və səni başa düşəcəklər. Mən bu məclisi kiçik hesab etmirəm. Bir daha minnətdarlığımı bildirirəm.

Şamil Salmanov:

- Mən 30 ildir poeziya haqqında yazıram. Şair təkrar-olunmaz olmalıdır. Öz həyatını yaşamalıdır. Bir vaxt bir şair dedi ki, peyğəmbər mövzusunda əsər yazıram. Dedim ki, bu mövzuda əsər yazan gərək içindən sökülsün, dağılsın. Deyirlər ki, yaradıcı Allahdır. Şairdə də Tanrı missiyası var. Mən Firuzə xanımı çoxdan tanıyıram. Ona can sağlığı, uzun ömür arzulayıram. Mən xeyli vaxtdır poeziyadan yazıram, yazanda da qorxa-qorxa yazıram. Səhv eləmək istəmirəm. Mən inanıram ki, Firuzə xanım bundan sonra da uğurla yaradıcılığını davam etdirəcək. Ritmini, ruhunu saxlayacaq...

«Çıraq» jurnalı, 2000, №3.

BULUDXAN XƏLİLOV
Filologiya elmləri doktoru,
professor

ŞAIRƏ VƏ ALİM TALEYİ YAŞAYAN İNSAN

Firuzə Məmmədlinin bədii və elmi yaradıcılığını on beş ildən çox olar ki, izləyirəm, müşahidələr aparıram, onun məni özünə çəkən fikirləri və bədii düşüncəsi barədə fikirləşirəm, bu proses indi də davam etməkdədir. Fakt ondan ibarətdir ki, bu şairə xanım, bu alim xanım bir insan ömründə iki tale – şairə və alim taleyini yaşayır. Şairə kimi duyğu və düşüncəsini, münasibətini, hisslərini, biganəlikdən uzaq olan təbiətini, bir sözlə, Şairə «mən»ini gizlədə bilmir. Onun enerjisi tükənməz olduğuna görə həm də alim – pedaqoq kimi fəaliyyət göstərməyə gücü və qüvvəsi çatır. Firuzə Məmmədli dilçi-alim kimi də düşündürücü ideyaları, orijinal münasibəti, polemikiya hazır olan potensialı ilə fərqlənir. Mənə elə gəlir ki, əgər yaradıcı adam öz fikirləri ilə, eləcə də istənilən bir məsələyə münasibəti ilə başqalarını düşündürə bilirsə, deməli o, istedad sahibidir. Əsas isə istedad sahibi olmaqdır. Tale elə gətiribdir ki, Ulu Tanrı Firuzə Məmmədliyə də istedad veribdir: şairlik və alimlik istedadı. İstedadın müxtəlif götüriciləri varsa, mənə, onun biri də qələm sahibi olmaqdır. Firuzə Məmmədli öz qələminə möhtac alim və şairə xanımdır. O, nəyi yazsa da, nəyi desə, də öz stilində yazır və deyir. Onun şairlik və alimlik istedadı özünə bənzəyir, özününküdür. Bir az da dəqiq desək, onun istedadının boyu, qaməti özü boydadır, özü qamətdədir. Bu cür özünəbənzərlik mənə imkan verir deyim ki, Firuzə Məmmədlini kimlərləsə müqayisə etməyə ehtiyac yoxdur. Niyə? Ona görə ki, həmişə axtarışda olan (xüsusilə, bədii axtarışda) insanlar həm də özlərini axtarıb tapmağa çalışırlar. Firuzə Məmmədli öz aradıqlarının arxasınca düşüb sonsuzluğa uzanan bir yolu qət edir. Bəzən

özünü də, axtardıqlarını da tapır, bəzən isə uzun sürməyən bu səadəti itirir. Bəzən izinə düşdüyü yolçular qaranlıqlar içində yox olur, onda Firuzə Məmmədli də qaranlıqlara qərq olur. Bəzən onun yolçuları nağıl dünyasındakı qara qoçun, ağ qoçun belinə atlanır, Firuzə Məmmədli ilə birgə... Odur ki, o, şairə kimi dəyişkən əhval-ruhiyyə ilə yaşayır. O, əhval-ruhiyyəsinin bütün məqamlarında axtarışdadır: sakit dayananda da, əsəbi olanda da, danışanda da, güləndə də, güldürəndə də...

Firuzə Məmmədlini elmi mühit elm adamı kimi, bədii mühit isə ədəbiyyat adamı kimi tanıyır. O, elm və ədəbiyyat adamına bölünməyə də, bir bütövdür, tamdır. Firuzə Məmmədli nəfəsi, ətri onun elmi yaradıcılığında da, bədii yaradıcılığında da hiss olunur. Həm də hiss olunur ki, o, elmdə də, ədəbiyyatda da görünməyi bacarır. Bunu Firuzə Məmmədlinin indiyə qədər nəşr olunmuş kitabları və təzəcə çapdan çıxmış üçcildliyi də təsdiq edir. Belə ki, o, üçcildliyin iki cildinə şərlərini, üçüncü cildə isə elmi yaradıcılığını daxil etmişdir. Bununla da şərlərinə də, elmi əsərlərinə də bütöv bir tam halında yanaşmışdır. Çoxlarına nəsib olmayan Firuzə Məmmədli stili burada da fərqlənmişdir. O, şairə-ədəbiyyatşünas-publilist və alim-pedaqoq kimi bir daha özünü oxuculara təqdim etmişdir.

Çoxdan fikirləşirdim ki, Firuzə Məmmədlinin elmi və bədii yaradıcılığı barədə söz deyim, fikir yürüdüm. Hər dəfə bu, söz və fikir olaraq qalırdı. Nəhayət, onun üçcildlik «Seçilmiş əsərləri»nin çapdan çıxması məni hərəkətə gətirdi. Onun barəsində yazmağın əsl məqamını hiss etdim. Odur ki, bu üçcildlik «Seçilmiş əsərlər»lə üz-üzə qaldım. Firuzə Məmmədlinin üçcildlik «Seçilmiş əsərləri» məni onun barəsində yazmağa məcbur etdi.

Firuzə Məmmədlinin üçcildlik «Seçilmiş əsərləri»nin iki cildi 2002-ci ildə, üçüncü cild isə 2004-cü ildə nəfis bir şəkildə «Nurlan» nəşriyyatında çapdan çıxmışdır. Onun iki

cildlik şeir kitabı (55 ç.v.) və elmi yaradıcılığını əhatə edən üçüncü cild (34,5 ç.v.) birlikdə 90 çap vərəqi edir.

Mənim üçün şairə Firuzə Məmmədli kimdir? Firuzə Məmmədli Azərbaycan poeziyasının istedadlı nümayəndələrindən biridir. Onun bədii yaradıcılığı Beynəlxalq Poeziya festivalının Baş mükafatına və «İsa İsmayilzadə adına mükafata layiq görülmüşdür. Çap olunmuş şeirlər kitabı – «Gümüşü damla», «Yoluma bahar düşüb», «Sənin ömrün», «Yetkinlik», «Bir qarış ucalıq», «Məni mənə bölən dünya» və s. oxuculara yaxşı tanışdır. Firuzə Məmmədli ağır sınaqlardan, tərkən həyat imtahanlarından keçmiş, yorulmuş, lakin hələ arzuların çin olmadığı bir məqamda inadla ayağa durub irəliyə baxan şairədir. İlhamına sarılaraq istəyinə, arzusuna misraları ilə cığır açan şairədir. Ömür adlı karvanının nə qədər uzun bir yolda olduğunu dərk edən şairədir. Özünə və sözüne inanan şairədir. Sözü və onun çəkisini özü qədər qiymətləndirən şairədir. Sözü misralara yerli-yerində və məqamında düzməyi bacardıqda isə ona Tanrının himayə etdiyi bir varlıq kimi yanaşan şairədir. Hissləri, duyğuları, arzu və istəkləri daşa dəydikdə, qara qüvvələrlə toqquşduqda, bürokratların hissi ağı üstələyənlərin baryerlərini aşma bilmədikdə pessimizm notları ilə yaşayan şairədir. Bir sözlə, təbiidir, zərifdir, bəzən inadkar, bəzən üsyankar, bəzən sadəlövh, bəzən təvazökar, bəzən aciz şairədir. Məhz onun bir şairə kimi gücü də bunlardadır.

Firuzə Məmmədli hər şeydən əvvəl düşündürən şairədir. Fikir verin:

Bu uzun yolların sınağı öndə,
Öndə arzuların inadı vardı.
Ömür-gün bir mavi nağıldı onda,
Onda yolların da qanadı vardı.

Bu misralar özünü, taleyini düşünən hər kəs üçün yazılmışdır. Zirvəyə qalxan, zirvədə olan, zirvədən enən,

uşaq, cavan, qoca, bir sözlə, insan bəndəsinin hər biri üçün təzədir, tədrir bu misralar.

Firuzə Məmmədli pədaqoq-şairədir. O, uzun illərdir ki, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində çalışır. Hər gün gənclərlə görüşür, onların əhatəsində yaşayır. Bu mühit Firuzə Məmmədliyə rəngarəng mövzularla yanaşı, güclü ilham verir. Onun şairə kimi ilhamının gücü dərslər dediyi-mühazirələr oxuduğu, seminar məşğələləri apardığı tələbələrindəndir. Təsədüfi deyil ki, bir zaman tələbəsi olmuş qızlara ünvanladığı «Qızlar» şeirində yazır:

Ay tələbəm qızlar,
barı qoymayın –
Qəlbimi uşaq tək sizə açım mən.
Sizdən nigaranam,
Sizdən arxayın,
Sizə həsrətliyəm görün haçandan.

Mən inanıram ki, Firuzə Məmmədlini ruhlandıran, ona ilham verən amillərdən birincisi məhz tələbələrinin də-cəlliyi, gülüşü, təbəssümü, hərdən küncə qısılaraq qımışmaları, tələbə qızların gahdan işvəli, gahdan cəlvəli olmalarıdır. Firuzə Məmmədliyə ilham verən bu amillərdən kənarda onun yaradıcılığı öz zənginliyini, dolğunluğunu, həyatiliyini az da olsa, itirə bilər. Onun qaynar mühitlə-tələbə mühiti ilə əlaqəsi şeirlərini daha da sevdilir. Gəncliyin hərarəti, isti nəfəsi, şuxluğu onun bir qrup şeirlərinin əsas mötəvllərini təşkil edir. Diqqət edək:

Bu torpağın nəğməsi – gül, sözü – gül.
Gül bəsləyən gəlini – gül, qızı – gül.
Ləçəyində şəh saxlayıb qızılgül –
Ətirlənmək bizə düşüb, a qızlar.

Siz incəsiz, çiçək – inci, söz inci –
Axtar indi, topla indi – döz indi.
Sətirlənib Firuzənin sevinci,
Dağa düşüb, düzə düşüb, a qızlar.

Firuzə Məmmədli insan taleyinin bütün yaşantılarından yazan şairədir: kədərdən, qəmdən, qüssədən, istəkdən, sevgidən, məhəbbətdən... Onun yazdıqlarında bəzən öz taleyi də var. Odur ki, Firuzə Məmmədlinin bir sıra şeirlərində iştirak edən obraz «mən»i elə onun özüdür. Ədəbi-bədii yaradıcılıqda bu, normal bir haldır. Çox qəribədir ki, onun bir sıra şeirlərində məhəbbətlə yanaşı hərəkət edən kədər, qəm motivlərini duymamaq olmur. Məsələn, «Əllərim, əllərin», «Ad günü», «O gün», «Bir dəfə», «Bir yağış, bir ümid», «O sevir sə», «Görüş». «Sənin ad günün» və s. şeirlər bu qəbildəndir. Onların hər birində məhəbbət, qəm, kədər paralel olaraq az qala şeirlərin süjet xəttində bir-biri ilə yarışa girir. Bəzən elə olur ki, onların biri digərinə uduzmağı, məğlub olmağı sevmir. Nəticədə bu motivlərin hansının üstün olmasını fərqləndirmək az qala oxucuda çətinlik yaradır. Belə olduqda hər oxucu təbiətinə və ruhuna uyğun olaraq bu motivlərin hansının üstün olmasını məhz özü ayıra bilər.

Həyat ağ-qaradan ibarət olduğu kimi, Firuzə Məmmədlinin şeirləri də ağ və qara xətlər üzərində kodlaşmışdır. Odur ki, onun şeirləri elə həyatın özüdür. Həyatda yaşayan insanların taleyidir, bəzən özünün taleyidir. Firuzə Məmmədlinin yaradıcılığında vətən mövzusu ana xətt kimi görünür. Onun vətən mövzusunda yazdığı şeirlərdə bir neçə istiqaməti xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır.

Birincisi, Vətənin qədim yurd yerlərinin – Qobustanın, Azıx mağarasının, qalaların, İçərişəhərin, kəndlərin, şəhərlərin vəsf olunması, poetik şəkildə misraların dilində dillənməsi;

İkincisi, Vətənin başına gələnləri ürək yanğısı ilə şeirə çevirmək, bundan rahatlıq tapmayaraq üsyankar, mübariz şairə mövqeyi tutmaq və qəti şəkildə son sözünü belə demək:

Nə gözlərsiz, babam oğlu?
Nə gözlərsiz, atam oğlu?
Bu işi qurtarın axı.

Bununla kifayətlənə bilməyən, rahatlıq tapmayan şairə silahlı qüvvələrimizə – döyüşçülərimizə üz tutaraq:

Hırlən, Allah eşqinə,
Düşməninə düşmən ol.
Yumruqları daşdan ol,
Mərhəməti daşdan ol.

Hırlən, Allah eşqinə! – deyir. Vətən övladlarını – qardaşları, bacıları intiqam almağa, bir yumruq olmağa çağırır:

Vətən sərhəd – sərhəd kiçilir, qalxın!
Hörümçək bağladı içiniz, qalxın!
Duzladı qolunuz – qıçınız, qalxın!
Qoy «üsyən» qışqırsın yumruqlarınız!
İntiqam qışqırsın yumruqlarınız!

Üçüncüsü, Firuzə Məmmədlinin vətən mövzusunda yazdığı şeirlərində tarixi taleyimiz vərəqlənir. Xüsusilə, yaxın tariximizdə başımıza gələn müsibətlərimiz onun yaradıcılığında belə demək olarsa, tarixi silsiləsini yaradır. Məsələn, «Azərbaycan od içində», «Azadlıq yollarında», «Köç», «Şəhid məzarları», «Ölməzlər, yaxud 37-57» və s.

Firuzə Məmmədli həm də klassiklərimizə söykənən, folklor nümunələrimizdən – nağıllarımızdan, dastanlarımızdan qaynaqlanan şairədir. Onun şeirlərindən Qurbaninin

«Kölgədə bəslənmiş quzey qarısan, Baharın nəfəsi, tez dəyər sənə» misralarının, «biri varidi, biri yoxidi» ilə başlayan nağılların isti nəfəsini almaq olur. Onun «Könlü balıq istəyən», «Sarı gəlin», «Kim yatmış, kim oyaq», «Şehirli çirəğin qara qulları», «Bir arzusun kəməndiyəm» şeirləri məhz birbaşa folklorumuzdan qaynaqlanır. Bu şeirlərin adını da bədii cəhətdən maraqlı tapıntı hesab etmək olar.

Firuzə Məmmədli sözü poetik ölçüyə salmağı bacaran, ona poetik nəfəs verən, onun bədii dəyərini lazımi səviyyəyə çatdırmağa qadir olan şairədir. Bu mənada «püləmək», «xışıldamaq», «tuşlamaq», «uymaq», «sovuşmaq» və s. sözlər aşağıdakı şeir nümunələrində poetik və ədəbiyyat baxımından yerinə düşür.

Külək gəlib **pülədikcə** gizlicə –
Kolda xəzəl **xışıldar**.

İstəklərin, əməllərin saflığı
Səadətə, ağ günlərə **tuşlanıb**.

Uyma nə söhbətə, nə oda **uyma**,
Uyma bu sərvətə dünyada, **uyma**.

Ay dolanar, il sovuşar ömürdən.

Firuzə Məmmədlinin misraları bədii olduğu qədər də yenidir. Onun yaradıcılığındakı bədii tapıntılar, yeni bədii fikirlər olduqca çoxdur. Bu qəbildən olan misralara diqqət yetirək:

Əlimin əlinə ərki çatmayıb,
Gözümün gözüne ərki çatmayıb.

Çökmüşəm dünyanın əzablarına,
Bir qərrib həsrətin qəbir daşıyam.

Qəlbimə yük olan əsəblərimə
Mən səbr daşıyam, cəbr daşıyam.

Fələyin ətəyi əlimdən qaçır.

A bəxti göyərmiş

Ümid talamaqdan bezmədi səbrim.

Fəqət, hissim vüqarımda donacaq.

Dayanım bir az da, dözüm bir az da,
Bir az da səbrimin dizinə çökdüm.
Yığılsın dünyadan gözüm bir az da,
Bir az da yığılım, özümə çöküm.

Hər şeyin şitini çıxara billik
Düz olmayan yerdə.
Hər şeyin əyrisinə söykənə billik
Düz olmayan yerdə

Kim isə görər ki, qəddim düzəlib,
Kimdənsə gerilik həddim düzəlib.
Dargözlər pıçıldar, - yetim «düzəlib».
Gör nəçə gözdən mən həsəd itirəm.

Firuzə Məmmədli yalnız şairə deyil, dilçi alim-pedaqoqdur. Onun indiyə qədər «Bədii dilin estetik mənbələri» adlı elmi əsəri və 34,5 ç.v. həcmində elmi yaradıcılığı çap olunmuşdur. Firuzə Məmmədli dilçi alim kimi yazdıqlarında daha çox tarixi həqiqətlərə, elmi təhlillərə, əsaslı fikirlərə, rəngarəng mövzulara, problem əhəmiyyətli məsələlərə üstünlük verir. Onun elmi yaradıcılığında əsas istiqamətlərdə bir naxış, uğurlu tale var. Bu da ondan ibarətdir ki, o, problem mövzulara xüsusi yer ayırır

və onların uğurlu təhlilinə, eyni zamanla maraqlı nəticələrinə nail ola bilir. Firuzə Məmmədlinin elmi yaradıcılığı «Y.V.Çəmənzəminlinin tarixi romanlarının dil və üslub xüsusiyyətləri» adlı tədqiqatdan başlayır. Görünür ki, Y.V.Çəmənzəminlinin xalq dilinə və xalqımızın tarixinə, etnoqrafiyasına, milli dəyərlərinə dərinədən bələd olması F.Məmmədlini özünə çəkmişdir. Ümumiyyətlə, onun elmi tədqiqatlarında dil, üslub xüsusiyyətləri ilə yanaşı etnoqrafiya, etnolinqvistika məsələləri də xüsusi yer tutur. O, uzun illər boyu Azərbaycanın şimal-qərb bölgəsinin etnolinqvistik vahidlərini tədqiq edib, maraqlı elmi nəticələrlə ictimaiyyətin diqqətinə çatdırıb. Dilçi alim kimi daha çox bədii üslub, poetik onomastika və etnolinqvistika məsələləri ilə məşğul olubdur. Firuzə Məmmədlinin «Seçilmiş sərələri»nin üçüncü cildi onun elmi yaradıcılığını əhatə edir. Burada həm də ayrı-ayrı məqalələr, rəylər, şəxsiyyətlər barəsində düşüncələr və xatirələr də toplanmışdır.

Firuzə Məmmədlinin bədii və elmi yaradıcılığında bütövlük, tamlıq vardır. Onları bir-birindən ayırmaq yox, əksinə, bir bütövün hissələri kimi başa düşmək olar. Ən azı ona görə ki, onun elmi yaradıcılığının da, bədii yaradıcılığının da arxasında Firuzə Məmmədli qələmi, Firuzə Məmmədli istedadı durur. Firuzə Məmmədli dilçi alim, pedaqoq, publisit, ədəbiyyatşünas, şairə kimi hansı obrazlarda görünür sualına öz şəri yaxşı cavab verir:

Bəxtəvərlik yazılmayıb alınma,
Bəxtəvərlik çəkilməyib hüsnümə.
Neyləmişəm, - güvənmişəm özümə.

Firuzə Məmmədli elmi və bədii yaradıcılığının ən məhsuldar dövrünü yaşayır. İnanıram ki, o, gələcəkdə də yeni-yeni əsərləri ilə elm və ədəbiyyat aləmini sevindirəcəkdir.

«525-ci» qəzet, 2006

ƏZİZXAN TANRIVERDİ
*Filologiya elmləri doktoru,
professor*

TANIMADIĞIMIZ FİRUZƏ MƏMMƏDLİ

Ədəbiyyat tariximizdə şair, alim və müəllim kimi tanınmış yaradıcı şəxsiyyətlərə, xüsusən qadın sənəkarlara az təsadüf olunur. Belə qələm sahiblərindən biri və bəlkə də birincisi Firuzə Məmmədlidir. O, «Ruhun qisası», «İkinci həyat», «Sular sonası», «Əbil», «Elxan», «Məhəbbət» və s. kimi povest və hekayələr çap etdirsə də, çağdaş ədəbiyyatımızda daha çox şair kimi şöhrətlənib.

Qəmli, kədərli mövzular F.Məmmədli poeziyasının ana xəttini təşkil edir. Elə bil ki, Xurşidbanu Natəvan kədərini özü üçün həyat amalına çevrib, ilhamını, təbini qəm üstə kökləyib:

Mən də elə bu dünyanın,
Dərdi deyən şairiyəm.
Bir baxışla qəlbi sınıb,
İçini yeyən şairiyəm.

Fərdi kədərlərlə ictimai kədəri qovuşdurma F.Məmmədli poeziyasının səciyyəvi cəhətlərindəndir:

Başımız nə yaman qarışdı bizim.
Ölüm ömrümüzə daraşdı bizim.
Gözümüz necə də alışdı bizim,
Tökülən qanlara, axan qanlara.

F.Məmmədlinin böyüklüyü ondadır ki, o, dərddən, qəmdən, kədərdən çıxmağı, həyata nikbin gözlə baxmağı da bacarır.

Dünya tərdi, ömür tərdi, sevgi tər,
Tər ilhamın istəyi tər, zövqü tər...

Şairin əsərlərini oxuduqca Azərbaycanın qədim və keşməkeşli tarixi göz önünə gəlir, tarixilik müasirliklə qarşılaşdırılır. Müəllifin «Azıx mağarası», «Azman qala», «Qala harayı», «İçərişəhər», kimi şeirlərində, məhz tarixi keçmişimizə səyahət edərək müxtəlif bədii lövhələr yaradılıb:

Yatır əfsanəsi,
Yatır harayı:
«Məni axtarın,
Məni arayın».

Bizim və sivil dünyanın bir nömrəli probleminə çevrilən erməni oğurluğu, erməni saxtakarlığı F.Məmmədlinin şeirlərində bütün çıpaqlığı ilə, həm də kəskin bir dillə ifadə edilir. Müəllif «Dost cibinə girən əli...» şeirində ermənilərin satqın, dilənçi, aravuran, saxtakar simasını, onların milli-mənəvi dəyərlərimizə şərək çıxmasını xatırladarkən təkcə bir şair kimi yox, həm də bir vətəndaş, milli təəssübkeş kimi çıxış edir, millətimizi unutqanlıqdan uzuqlaşdırmağa çalışır:

Dönüb İrəvanım «Yeravan» oldu,
«Bayandur» ad kimi çıxdı əlimdən,
«Xanım» - öz əlimlə «Stepan» oldu,
Şuşam qardaş deyib, sıxdı əlini.

F.Məmmədli poeziyası türk xalqlarını birliyə səsləyir, erməni tapdağı altında inildəyən Qarabağımızı əsarətdən qurtarmağa haraylayır:

Yürü oğlum, hünərvərim, milli mənliyim,
Murdarların nəfəsindən tarixi qurtar.
Dəliqanlı, intiqamlı, kinli mənliyim,
Mir Möhsünü, Natəvanı, Vaqifi qurtar.

Şübhəsiz ki, təbiətdən, onun əsrarəngiz gözəlliklərindən ilham alıb onu tərənnüm etməyən şair tapmaq çətindir. F.Məmmədli də təbiət vurğunudur. Onun «Sizdə, dağlar!», «Bənövşə», «Yaza doğru», «Bahar duyğuları», «Bahar fəslidir», «Payız» kimi şeirlərində təbiət insanın mənəvi dünyası ilə vəhdətdə təqdim edilir:

Mən dedim – baharı sezməyəm daha,
Ömür qış olanda bahar görünməz.
Axşamı, səhəri sezməyəm daha,
Gözüm yeddi rəngi daha görəmməz.

«İnsan və Dünya», «Dünya və İnsan» mövzusu da F.Məmmədli ruhuna yaxındır. Müəllifin «A dünya», «Yaşın sağ olsun, dünya» kimi şeirlərində insan və dünya, dünya və insan qarşılaşdırılır. F.Məmmədlinin şeirləri ilə az-çox tanış olandan sonra belə qənaətə gəlirsən ki, mövzu dairəsindən asılı olmayaraq, müəllifin hər bəndi, hətta hər bir misrası sanki coşur, çağlayır. F.Məmmədli elmliliklə bədiiliyi qovuşdura bilən şairdir. Müəllif «Cismin kütləsinə öyrəşən Yer kimiyik, - ayrılığa öyrəncəlidir qəlbimiz...» misralarında bir fizik, «Mən isə – əksliklərin vəhdəti. Kimə nə borc – kimi özümə köçürürəm, kimə özüm köçürəm...» misralarında isə bir filosof kimi çıxış edir. Bu mənada F.Məmmədli Nizami və Füzuli kimi şairlərdən mənəvi qida alan, onların yolunu zərgər dəqiqliyi ilə davam etdirən sənəkar təsiri bağışlayır.

«Nahaq Dədə Füzulinin Şahlıq mülkünə girmişəm», - deyən F.Məmmədli özünqədərki Azərbaycan ədəbiyyatından səmərəli şəkildə bəhrələnmə bilən sənəkarlarımız-

dandır. Onun «Nə sızlasan, nə bozlarsan...» misrasında «Kitabi-Dədə Qorqud»un, «Boğazımdan çıxartdılar, Soyulası dərim yoxdu» misralarında Nəsiminin, «Elə bilmə nə dil bilir nə dodaq» misrasında Q.Zakirin, «Niyə yağış yağmadı bəs, bitmədi bir danə niyə?» misralarında M.Ə. Sabirin, «Atını belədən-beləyə çapdı...» misrasında S.Vurğunun təsiri aydın şəkildə görünür. F.Məmmədli məzmun etibarlı klassik ədəbiyyatımızdan süzülüb gələn bu misraların hər birini süzgəcdən keçirərək şeirlərinin ümumi ahəngi və məzmunu ilə əlaqələndirmiş, onlara yeni məna, yeni nəfəs vermiş, daha dəqiqi, özünəməxsus stukturda təqdim etmişdir.

Emosionallıq və ya ekspressivlik yaradan dil vahidlərindən yerli-yerində istifadə sənətkarlardan xüsusi bacarıq və qabiliyyət tələb edir. F.Məmmədlinin şeirlərini oxuduqca onun poetik duyumunun, obrazlı nitqinin zəngin olduğu təsdiqlənir.

F.Məmmədlinin şeirlərində alliterasiya (Niyə qara-qara qaynadı bu qan?), assonans (Yaxınındır, uzaqlarını), anafora (Bölünmüşük, istəyimiz buymudu?) və epiforalarından (Sən sözünü yorma daha, yorma daha) ustalıqla istifadə olunub. Hətta bir bənd daxilində alliterasiya, assonans və anaforadan istifadəyə də təsadüf olunur:

Gəl ömrümə, gözəl sevgi,
Gəl ki, yanıb külün olum.
Gözəlliyin mənə gəlsin,
Gəl, gözəl sevgilin olum.

Təqdim etdiyimiz bənddə «g» samitinin iştirakı ilə alliterasiya, incə saitlərin iştirakı ilə assonans, «gəl» sözünün 1 və 2-ci misraların əvvəlində işlənməsilə anafora yaradılmışdır.

F.Məmmədlinin şeirlərində **yağı, yağməçi, yaşmanmaq, dinşəmək, varmaq, xatun və sapand** kimi arxaizmlərlə yana-

şı, ədəbi dilimizin son dövrü üçün səciyyəvi olan **əyləc** və **tıxac** kimi sözlərə də rast gəlinir. Bu vahidlərin hər birindən bədii üslubun tələblərinə uyğun şəkildə istifadə olunmuşdur. Onu da qeyd etmək ki, F.Məmmədlinin özünün yaratdığı **iştahıgen, nikahıgen, günahıgen, dözümkəş** kimi sözlər də üslubla bağlı olaraq işlədilmişdir.

F.Məmmədlinin bir sıra şeirlərində obrazlı deyim yalnız türk mənşəli sözlər əsasında yaradılıb:

Bu qızın üzünə günəş çəkilib,
Səsinə, sözünə gülüş çəkilib,
İzinə tökülüb durna qatarı,
Odur ki, yollardan yığışmaq olmur.

Şübhəsiz ki, yazıçı şeir yazarkən işlətdiyi sözlərin mənşəyinə diqqət yetirmir və prinsipcə bu mümkün də deyil. Fikrimcə, yuxarıdakı şeir parçasının yaranması Azərbaycan dilinin zənginliyi, heca vəzninin milliliyi və F.Məmmədli qələminin itiliyi ilə bağlıdır. Obrazla desək, F.Məmmədli sanki. M.Füzulinin «Məndə tovfıq olsa, bu düşvari asan eylərəm» misrasının mənə yükü ilə silahlanıb.

F.Məmmədlinin elə bir şeiri, hətta elə bir bəndi yoxdur ki, orada frozeoloji vahidlərdən, onların poetik imkanlarından yaradıcı şəkildə istifadə olunmasın. Məsələn, **gözü yol çəkmək** (Durub yol çəkməyə gözü yox daha), **daş atıb başını tutmaq** (Daş atıb başını tutar), **tükləri biz-biz olub başında**, **gözünün qurdunu öldürmək** (Gözünün qurdunu öldürmür daha) və s.

Şairin əsərlərində müşahidə olunan epitetlər ənənəvi epitetlərdən kəskin şəkildə fərqlənir. Bəzi faktlara müraciət edək: **qart ümid** (Gözlədik dörd gözlə bir qart ümidi), **sırtıq vəd** (sırtıq vədlərin boş əli – açıq.), **ahıl yol** (Dinliyin, ülfətin ahıl yolunda), **günahsız lalə** (Bir dəstə günahsız lalə atıldı), **qatil gecə** (Çökdü ömrümüzə ən qatil gecə) və s.

Göründüyü kimi, bu epitetlər F.Məmmədli qələminin məhsuludur.

Təşbihlərin mükəmməl və müfəssəl növlərindən istifadə F.Məmmədli poeziyasında poetizmi gücləndirən vəsi-tələrdəndir. Onun şeirlərində işlənmiş «ürəyi daş», «qəlbi daş» kimi mükəmməl və «dənlədim haqqı dən kimi», «günü başımdan papaq kimi götürdüm», «qarğalar kəpənək kimi» və digər müfəssəl təşbehlər də dediklərimizi təsdiqləyir.

F.Məmmədli sənətkarlığı metaforalardan istifadə etmə-də, xüsusən də metaforayaranmada daha qabarıq görünür. Məsələn: **çiçəklərin mürğüsü** (Nə gözəldir çiçəklərin mürğü-sü), **köynəyini dəyişdikcə sıx meşə** (Köynəyini dəyişdikcə sıx meşə, işıqlanır cığırılar), **günəş boylanır** (Gördüm tarlaladan Günəş boylanır), **su ağlayır** (İçdiyin su da, ağlayar səni) və s. Müəllifin obrazlı deyim tərzində metaforalarla yanaşı, metonimiyalar da xüsusi yer tutur. Məsələn: **küçələr geyib** (Qadağan mundiri geyib küçələr), **şəhər yatdı** (Şəhər qan içində yatdı o gecə), **şəhər qapılarını açdı** (Açdı qapıları şəhərim bu gün) kimi metonimiyalar şeirin bədii gücünü qüvvətləndirən detallardandır.

Şairin coşqun ilhamı, hadisələrə adi gözlə baxa bilməməsi, hiss və həyacanlarının tarıma çəkilməsi onu ma-raqqlı mübaliğələr yaratmağa sövq edib. «Mən odu, torpağı uda bilərəm, Mən uda bilmərəm yaralarımı», «Səhra qış götürmür, yağış gətirmir, Bu qanı yumağa Nil daşmalıdır», «Min illərdən varıb gələn qardaşım, Uzatsaydım, əlim sənə yetənmiş» kimi mübaliğələr yaradan müəllif bəzən fikir-lərini litota ilə ifadə edib: «Mən dağdan enib gələnəm, Bir milçək minib gələnəm».

Simvollar silsiləsi yaratma və onu bədii sual şəklində bir misra daxilində təqdim etmə şairin poetik təfəkkürünün zənginliyindən xəbər verir: «Pələng kim, tülkü kim, qarışqa kimdir?»

Qeyd etdiyimiz kimi, kədər mövzusu F.Məmmədlinin poeziyasının leytmotivini təşkil edir. Müəllif bu movzuya,

həm də hadisələrin daha çox qarşılaşdırmalar şəklində ifadəsinə üstünlük verdiyi üçün bədii təzadların ən gözəl nümunələrini yarada bilib. Məsələn: «Həmzəlik var keçəl yoxdur», «Ağ görmüşdüm, qara dedim», «Mərdi piyadadır, namərdi atlı», «Təzə canavarlar – köhnə qoruqlar, Köhnə tülkülərdə – təzə quyruqlar», «Toxluq təngənəfəs ağa gözündə, Aclığa qısılan döngələrə bax» və s.

F.Məmmədli obrazlılığın qrammatik səviyyədə göstəricilərindən, daha dəqiqi, inversiya, ellipsis, bədii sual kimi növlərindən məharətlə istifadə edən şairlərimizdənədir. Burada təkcə bir faktı qeyd etmək yetərlidir ki, müəllif bir sıra şeirlərində bir bənd daxilində inversiya və bədii sualın ən gözəl nümunələrini yarada bilib:

Saxlaya bilmədi kinini niyə?
Dəyişdi donunu – dinini niyə?

F.Məmmədlinin sənətkarlığı barədə qalın-qalın kitablar yazmaq olar. Biz isə burada cəmi bir bənd barədə bir-iki söz deməklə kifayətlənirik:

Gecəsini qovduğun,
İşığını sovduğun,
Yuxusunu ovduğun
Gözlərdən qayıdır söz.

Təqdim olunmuş dörd misrada dörd məcazın (gecəni qovmaq, ışıqı sovmaq, yuxunu ovmaq, gözdən qayıtmaq) və zəngin qafiyələrin (qovduğun, sovduğun, ovduğun) işlənməsi, I, II, və III misralardakı – ini, ını və –unu şəkilçilərinin ahəngdarlığa xidmət etməsi, gecə və işıq sözlərinin antonimliyi forma və məzmun vəhdəti, inversiyadan (Gözlərdən qayıdır söz) istifadə, ən əsası isə bənd daxilində işlənmiş sözlərin hər birinin (gecə, göz, söz, işıq, yuxu, qovmaq, qayıtmaq, ovmaq və sovmaq) türük

mənşəli olması F.Məmmədlinin bir sənətkar kimi böyüklüyünü təsdiqləyə biləcək faktlardır.

F.Məmmədlinin şeirlərini kiçik bir yazıda tam şəkildə təhlil etmək qeyri-mümkündür. Həç şübhəsiz ki, şairin yaradıcılığı geniş planda tədqiqata cəlb olunacaq, onun milli və bəşəri dəyərləri üzə çıxarılacaqdır.

«Aydınlıq» qəzeti, 24.12.2008

AĞRILI ŞEİRLƏR

Firuzə Məmmədli «Məni mənlə bölən dünya». Bakı, «Gənclik», 1999.

Ön söz əvəzi

Bir dəfə məşhur Argentina şairi Armando Texado Qomesə belə bir sual verirlər: Siz poeziyaya hansı tələblərlə yanaşırsınız? O, belə cavab verir: - Ən başlıca tələb odur ki, poeziya əsl poeziya olsun. Mən zarafat etmirəm, düz sözümdü: şeiri hamı yaza bilər. Amma unutmayın ki, şeir hələ poeziya deyildir, şeir poeziyanı ifadə etmək üçün yalnız bir vasitədir. Sözlər, misralar unudula bilər, qalan nədisə, o – poeziyadır. Yadda qalan sözlər və misralar da ola bilər, onları yadda saxlayan, yaşadan da poeziyadır.

VER SÖZƏ EHYA Kİ...

Çağdaş Azərbaycan şairəsi Firuzə Məmmədli öz yeni, sanballı şeirlər kitabına «Ver sözə ehyə ki...» adlı müqəddimə ilə başlayır. Yəqin oxucu ilə özü arasında bəri başdan ünsiyyət körpüsü yaratmaq istəyidir bu. Bu kiçik, amma kifayət qədər yetik müqəddimədə Sözə, Sözü qüdrətinə fanatik bir inam ifadə olunur. Firuzə Sözə hərflərin yaratdığı mənə, mahiyyət kimi yanaşmaqdan sərf-nəzər edir, sözü canlı – duyan, düşünən, sevən bir insan kimi mənalandırır: «Sözü də əzizlənməyə, sözü də kövrəlməyə, sözü də incələnməyə, körpə kimi oxşanmağa, sevən qız kimi dolub-daşmağa, dəli-dolu igidlər kimi hayqırmağa ehtiyacı var axı». Bu canlı söz təbii ki, Şumerdən üzü bəri min illərdir döyüşə-döyüşə, sıza-sıza, təmizləmə-təmizləmə, əzizləmə-əzizləmə bizim əzəli varlığımız olan dilimizi yaşadır.

Və dilimizi yaşadan, onu mənəviyyatımızın göstəricisinə çevirən də ilk öncə şairlərdir.

Mən də söhbətimə o şairlərdən biri – Firuzə haqqında başlamaq istəyəm. Mübaliğəsiz-filansız, ondan başlamaq istədim ki, sözün Firuzə çalarını, Firuzə rəngini, Firuzə ahəngini hiss etdimmi?

Hər hansı şeir kitabının, hər hansı şairin poetik dünyasını tam əks etdirdiyini söyləmək yanlış olardı. Çünki şair dünyası bir, hətta bir neçə şeir kitabına sığası deyil, ancaq, o da həqiqətdir ki, təkcə bir kitabda yox, bəzən bir neçə şeirində də şair dünyası haqqında müəyyən təsəvvür hasil etmək müşkül deyil.

«Məni mənlə bölən dünya» kitabı bu mənada Firuzə Məmmədlinin dünyasından yetərincə təəssürat yaradır. Bu kitabda həm də Firuzənin ötən illərin (60-70-80-ci illərin) şeir nümunələrinə rast gəlirik.

Mətləbdən uzuqlaşmayaq.

«CANIM SEVGİ...»

Nədənsə, hər hansı şairi oxuyanda gözlərim öncə onun sevgi şeirlərini arayır. Fikirləşirəm ki, şair bəlkə də bütün digər mövzularda ilhamına, sözünə, hissində, duyğusuna haradasa xəyanət edə bilər. Məsələn, şair hansısa bir partiya liderini sözlərin gözqamaşdırıcı ipəyinə, qumaşına bürüyə bilər, şair ilhamını öldürə-öldürə şeirlərində zorla ata-ana sevgisindən, təbiətə vurğunluğundan, sevgilisində, daha doğrusu, qeyri-müəyyən qıza, qadına «məhəbbətdən» danışa bilər... ama bütün bunların sonucu şairin məğlubiyyətə bitir. Ancaq şairin məğlubiyyəti şeirin məğlubiyyəti yox, şairin öz uğursuzluğudur.

Firuzənin sevgi şeirləri (bunlar «Gəl ömrümə» başlığı altında təqdim olunur) hər şeydən öncə yaşanılmış hisslərin, duyğuların ifadəsidir. Bu hissləri, duyğuları poetik hisslərə çevirmək, onları şeirin də yaşam duyğuları kimi ifadə etmək

o zaman mümkün olur ki, sevgini – o müqəddəs hissi adillikdən qeyri-adiliyə qaldırasan. Bir halda ki, Söz özü də canlıdır. Söz özü də nəfəs alır, hisslərin, duyğuların tərcümanıdır.

Canım sevgi, anam sevgi.
Məndən bir diləyin yox ki?
Göylərin mələk-mələkdir,
Bu gün bir kələyin yox ki?

Açdım gözümü, göylər də,
Uçdu gözümə sığmadı.
Canım sevgi, yum gözünü,
Eşqi gözümə sığmadı.

Ömrün soyuq bucağından,
Ha boylanım, boyum çatmaz.
Canım sevgi, o göylərə,
Bu sevginin göyü çatmaz.

Yaşanılmış, duyğulardan keçmiş bir sevgi öz bütün ağırlı-acılı mahiyyətilə şeirdəki misralara hopub. Və bu hissləri həm sırf subyektiv mənada, həm də hamımıza doğma hiss kimi qəbul edirik. Firuzənin lirik qəhrəmanı üçün sevgi həyatdır, gözəl ömürdür, mənəviyyatdır, bundan kənarda adiliklər, xırdalıqlar, təfərrüatlar yaşar. Ona görə də bu lirik qəhrəmanın daim sevgi soraqlaması, həyatın mənasını sevgidə axtarması təbiidir. Əgər XX əsrin 90-cı illərində ən yaxşı sevgi şeirlərinin sorağına düşsək, heç şübhəsiz, Firuzənin «Gəl ömrümə» şeiri də bu sıraya qatıla bilər:

Gəl ömrümə, gözəl sevgi,
Gəl ki, yanıb külün olum.

Gözəlliyn mənə gəlsin,
Gəl, gözəl sevgilin olum.

...Dünyaya yürümüş sevgi,
Ömürlə görüşüm sevgi,
Ayağına düşüm sevgi,
Ürəklərə yolun olum.

Minlərdən birinəm sənin,
Ömürlük sirtinəm sənin,
Ən gözəl dirinəm sənin,
Ən gözəl də ölün olum.

«AĞRIYA AÇILAN» ŞEİRLƏR

Firuzə ağrını sevən, ağrıya tapınan şairələrdəndir. Ümumiyyətlə, poeziyada ağrı deyəndə bir az geniş düşünmək lazımdır. Sırf fərdi ağrıların israfı təbii ki, məhdudluğa, ağrının az qala patoloji səviyyədə dərk olunmasına gətirib çıxarır. Ancaq hər hansı fərdi ağrıda bir başqasının da, daha geniş anlamda hamımızın ağrıları əks olunarsa, o zaman həmin şeir Ağrı şeiri adlanmağa layiqdir.

Buradan belə bir sual doğa bilər – məgər bədii ədəbiyyatda, poeziyada şəxsi, fərdi, sırf subyektiv dərdi ağlamaq, ya bunlardan ötrü hədsiz həyacanlanmaq yasaqdır? Heç bir yasaq-filan yoxdur. Söhbət ondan gedir ki, istənilən bir ağrıda insanı o ağrıya çəkib aparan məhrəm duyğular, hisslər olmalıdır.

Firuzənin şeirlərində Ağrı anlayışı geniş anlamdadır. Vətən torpağının, itirilmiş ərazilərinin, şəhidlərin, Laçının, Kəlbəcərin, Şuşanın ağrıları ilə onun öz dərdi-kədəri qaynayıb-qovuşur. Yəni bu boyda ağrılar onun qəlbindən keçir.

Vallah, çox qəribə bir iş idi bu,
Nə yazdı, nə payız, nə qış idi bu.
Ağrısı qıçında bir köç idi bu.
Qalxırdı, enirdi dağ yollarıyla.

...Bu köç bir millətin yarası idi,
Qocası, cavanı, qarısı idi.
Qaçan
ürəyinin parası idi,
Parası qalmışdı haqq yollarıyla.

Burda fərdin, ağrının ünvanı məlumdur. Ancaq elə şeirlər var ki, onun dərd ünvanı şairənin öz ürəyidir. «Qəm həyatım, dərd əlacım, kimə deyim, kimə açım? Özüm əkdiyim ağacın qolundan asdılar məni». Yaxud: «Mən də elə bu dünyanın dərdi deyən şairiyəm. Bir baxışla qəlbi sınıb içini yeyən şairiyəm». Bu duyğular bizim də içimizdən keçir. Elə zənn edirəm ki, 90-cı illərdə baş verən, Azərbaycanın taleyilə bağlı hər hansı hadisə əksər şairlərin (Firuzənin də) ürəyindən əks-sədasız keçməyib.

99-cu İLİN BİR ŞEİRİ: «Açılmır bu sabah»

Son illərin şeirlərində Firuzə cəmiyyətdə, ictimai həyatda gedən proseslərə huşyar şair nəzəriylə diqqət yetirir. Ümumiyyətlə, şairləri «cəmiyyət şairi», «təbiət şairi», «sevgi şairi», yaxud «inqilabçı şair» deyib fərqləndirmək, seçmək, ayırmaq, müəyyən ədəbi zövqün diqtəsi ilə hansısa üstünlük vermək yanlış yoldur, birtərəfli seçimdir. Şair cəmiyyətdə yaşadığı üçün cəmiyyət hadisələrinə biganə qal-mamalıdır, təbiəti sevirsə, onun gözəlliyindən vəcdə gəlmə-lidir və s. Ancaq təbii ki, hər hansı hadisəyə, lövhəyə, hissə, duyğuya münasibəti fərdi şair prizmasından olmalıdır. Hiss

olunur ki, Firuzə bütün şeirlərində məhz öz şair fərdiliyini qoruyub saxlamağa çalışır.

«Açılmır bu sabah» şeirini şair «dünyadan xəbərsiz» müasirinə xitabən yazıb. Adətən, bu qəbildən olan şeirlərdə təzə söz demək çox çətindir. Nəsihət, ritorika, didaktik çağırış həmin tipli şeirlərin ənənəvi cizgiləridir. Firuzə isə mümkün qədər bu ənənədən qaçır, müasirinə nəyisə başa salmağa, anlatmağa yox, çevrəmizi bürüyən hadisələrdən, qara-qorxulardan onu huşyar olmağa səsləyir. Çünki bu gün bütün bələdçilərimizin mənbəyi məhz unutqanlıqımızdan, biganəliyimizdən gəlir:

Görürsən nə biçir oraqlar daha!
Çoxalır boğaza ortaqlar daha.
Qaranlığı qovmur çiraqlar daha,
Ovma gözlərini, atam balası.

...Nə verib, qaytarır, peşmandı fələk,
Gör kimə dost, kimə düşməndi fələk.
Mərhəmət diləmə, daşdandı fələk,
Yol tapa bilməyir yetən, balası.

«DÜNYA BİZDƏN ÖTDÜ DAHA»

«Məni mənə bölən dünya»da (bütünlükdə kitabda) bir şair obrazı, bir də Dünya obrazı diqqətdən yayınmır.

Şair obrazı məlum. Bu, dünyanın belə gərdişlərindən, zamanın gedişindən, həyatda, cəmiyyətdə baş verən təzadlı, mürəkkəb hadisələrin, ziddiyyətli olayların varlığından bezən, hərdən tənhalığa tapınan, hərdən dünya ilə həsb-hal aparan müasirimiz...

Dünya isə şair üçün yaşadığı, nəfəs aldığı, mövcud olduğu intəhasız, hüdudsuz, gəlimli, gedimli, son ucu ölüm-lü MƏKANDIR. Təbii ki, dünya obrazının klassik poeziya-

dan üzü bəri öz məlum modelləri var. Bu modelləri yan-yana düzsək, ümumi cizgidə DÜNYA ŞAİR üçün ALLAHdan sonra üz tutmalı, dərd bölüşməli, bəzən gözəllik kredosu, bəzən də qınaq, tənə obyekt kimi seçilir.

Hansı şair dünyaya şeir həsr etməyib? Dünya görən hansı şairin həyat, ömür, tale, sevgi, bəxt haqqında düşüncələrinə stimül olmayıb? Budur, Firuzə Məmmədlinin poetik anlamındakı dünya:

Ölçülər, mizanlar pozulub gedir,
Namuslar hərraca düzülüb gedir.
Uranı, almazı, qızılı gedir,
Nə yaman qarışıb başı dünyanın?!

Çəkib ətəyini, susur ədalət,
İnsafdan, mürvətdən qısır ədalət
Ay küncdə-bucaqda yesir ədalət,
Dolub-daşmadadır döşü dünyanın.

Bir gün ağladandı, bir gün güldürən,
Pəncərədən qaçır, qapıdan girən.
Mizan-tərəzisi nə çəkir görən,
Gözünə döndüyüm kişi dünyanın?!

Şeirin digər bəndləri üzərində dayanmadan (buna ehtiyac varmı?) demək olar ki, Dünya obrazı burada bir ALİ QÜVVƏ məqamında verilib.

Dünya haqqında 1 – 2 şeirindən başqa Firuzə son 4 – 5 ildə yazdığı bir silsilə şeirlərində də bu obraza müraciət edir. Əslində, onun lirik qəhrəmanının hiss-həyacanları, duyğu-düşüncələri dünya ilə bağlıdır. Nə düşündürür onu? Bəlkə kamınca yaşamaq? Bəlkə ömür qürubuna tələsir? Elə isə səbəb nədir? Bəlkə xalqının ağır, qara günləri, məmləkətinin düşdüyü bəlalardır onu dünyadan nisgilləndirən?

Qoynundan yağısı daşan
Gözündən ağrısı daşan,
Cibindən oğrusu daşan,
Biz zamana qul olmuşuq?

Bu da cavab. Deməli, dünya dəyişib, zaman öz əvvəlki axarını itirib, həyat və onun gözəllikləri öz parlaqlıqlarını qeyb edib, «dağıtmışiq cənnətləri, cəhənnəmə ol olmuşuq».

VƏ BİR DƏ AYRI-AYRI TƏFƏRRÜATLAR

Firuzənin şeirlərində bir də bizim çoxumuzun yatan, mürgüləyən vicdanına ucadan qışqırmaq var. Şair bircə-bircə səhvlərimizi, günahlarımızı üzümüzə deyir. Əlbəttə, bu haqda düşünməyə dəyər.

Bir dön arxana bax, - millət diz üstdə,
Torpaq «oğul» deyib yalvarır gedir.
Dost – ayaq altında, düşmən – göz üstdə,
Arada şıdırğı alverin gedir.

Burda ocaq ahı, yurd ağrısı var,
Göy nəyi qazanıb, nəyi itirdik.
Necə ki, sənin tək papaqlısı var,
Bu torpaq sonsuzdur, bu yurd yetimdi.

Şeirin adı «Ağrı»dır. Doğrudan da misralardakı ağrı bu gün düşdüyümüz, çox zaman baş açə bilmədiyimiz ağrıları özünə hopdurub. Bir də bu misralar: «Bəndələr Allahlıq eşqinə düşüb, ay Allah, göyündə daş olmur niyə?».

Vəssalam. Mənim Firuzə Məmmədlinin yeni şeirlər kitabı haqqında düşündüklərim bunca.

«Azərbaycan» jurnalı. №4, 2000-ci il.

FAZİL ƏHMƏDOV

filologiya elmləri namizədi

ŞAİR QƏLBLİ ALİM

Tanrı yer üzündəki yaradıcı insanlara bütün məziyyətlərlə yanaşı, ilahi bir qabiliyyət də vermişdir: istedad! Bu şeirli qüvvənin təsirindən istedadlı bəstəkar, istedadlı şair, istedadlı rəssam, istedadlı alim yaranır. Elə adamlar da var ki, onlar başdan-ayağa, təpədən-dırnağadək istedadlılar. Yəni onların istedadı təkcə şairliyə, rəssamlığa və s. yönəlməyib, bacardığı, yaratdığı digər sahələrdə də cəni dərəcədə özünü göstərir, Barmaqla sayıla bilən belə adamlar bizim üçün Tanrı qismətidir, tale payıdır.

İnsan qəlbinin ən incə hisslərini ehtizaza gətirən, həm son dərəcə zərif, həm də son dərəcə kəskin şərlərin müəllifi Firuzə Məmmədli gözəl şair olmaqla yanaşı, həm də Azərbaycan filologiyasında öz dəsti-xətti olan, ciddi dilçi-alimdir. Firuzə xanımın bu iki sahədə - həm bədii, həm də elmi yaradıcılıqdakı uğurları Azərbaycan ictimaiyyətinə çoxdan bəllidir. Onun şərlərini və elmi əsərlərini oxuduqda zərif cüssəli bu xanımın necə böyük ürəyi olduğuna, kövrək hissiyatı ilə yanaşı, dərin analitik təfəkkürünə heyrətlənməyə bilmirsən.

Biz bu qeydlərimizdə Finuzə Məmmədlinin elmi yaradıcılığına - dilçilik sahəsindəki tədqiqatlarına nəzər salmaq, elmi araşdırmalarının məziyyətlərindən bəhs etmək fikrindəyik.

Hər hansı elmi yaradıcılıq prosesi üç əsas mərhələni özündə birləşdirir: mövzu (problem), problemin həlli və bu problemə müəllif münasibəti. İşin uğuru, ilk növbədə, mövzunun aktuallığından, onun seçim zərurətinin olmasından asılıdır. Əgər mövzu aktualdırsa, başqa sözlə desək, özü səni çağırırsa, həllini tələb edirsə, deməli, bu problem

zamanın tələbidir, bu günlə səsləşir. Digər tərəfdən, elə mövzular var ki, onu tapmaq, zövqünə, ürəyinə yaxın tutmaq, yaradıcı qəlbindən keçirmək üçün əsil istedad, heç də hamıda olmayan sərrast fəhm tələb edir. Elə bu fəhmin nəticəsidir ki, oxuculara təqdim olunan bu kitabdan göründüyü kimi, filologiya elmləri namizədi, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti Firuzə Məmmədli elmi araşdırmalar üçün zövqünün tələb etdiyi mövzuları seçmişdir. Yəni bu mövzuların heç biri Firuzə xanımın bədii zövqünə, elmi marağına yad deyil. Əksinə, F.Məmmədlini Y. V.Çəmənzəminlinin tarixi romanlarında təsvir olunmuş qədim türk tayfalarının Qafqaza yürüşləri, onların adət-ənənələri, surət və xarakterlərinin səciyyələndirilməsi düşündürdüyü kimi, bədii dilin estetik mənbələrinin araşdırılması da onun üçün - qadın şair üçün həmişə aktual olmuşdur. Eləcə də Azərbaycanın şimal-şərq bölgəsinin etnoqrafik leksikasının elmi-tədqiqat mövzusu kimi götürülməsi də təsadüfi deyildir. Bütün bunlar bir daha onu sübut edir ki, F.Məmmədlinin seçdiyi elmi mövzular onun bədii zövqünə uyğun olub, elmi potensialının tələbidir.

Müəlifin seçdiyi bu mövzuların elmi həllində bir özünəməxsusluq hiss edilir. F.Məmmədli Azərbaycan dilçiliyində öz dəsti-xətti, mühakimə tərz, üslubu olan alimlərdəndir. Onun qələmə aldığı hər bir problem aydın və səlis dil ilə şərh edilir, ciddi bir alimin tədqiqatı təsirini bağışlayır. Firuzə xanım bədii söz sahibi olduğundan, tariximizi, ədəbiyyatımızı gözəl bildiyindən bu iki mənbədən ustalıqla faydalanmağı bacarır. Onun hətta ən ciddi, soyuq məntiqi mühakimə tələb edən elmi mülahizələrində belə aydınlıqla, səlisliklə yanaşı, bədilik hiss olunur. Onun istənilən elmi əsərini oxuduqda yorulmursan, elmi fikirlərin ağırlığını hiss etmirsən.

Nəhayət, problemə müəllif münasibəti: istər elmi, istərsə də bədii əsərlərin yaradıcısı müəllifdir, şəxsiyyətdir. Hər hansı bir əsər o zaman diqqəti cəlb edir, yadda qalır və təsirli olur ki, sətirlərin arxasında, mətnin "kölgəsində" müəllifin ürəyini hiss edir, onun nəfəsini duyursan. Həm elmi, həm də bədii əsərdə səmimiyyət duyulmalıdır. Bu səmimiyyət müəllifin mövzuya münasibətində əks olunur. F.Məmmədlinin istər bədii, istərsə də elmi əsərlərində bu səmimilikdən irəli gələn bir cəhət -vətəndaşlıq hissi bir qırmızı xətt kimi keçir və biz bunu oxuculara təqdim olunan kitaba daxil edilmiş hər üç tədqiqat işində aydın görürük.

F.Məmmədlinin bu kitaba daxil edilmiş üç elmi əsərindən birincisi "Y.V.Çəmənzəminlinin tarixi romanlarının dil və üslub xüsusiyyətləri" adlanır. Əsərin elə birinci cümləsi müəllifin bədii dilin üzərinə düşən yükün məsuliyyətini ön plana çəkməklə yanaşı, elmi araşdırmaların qayəsinin nədən ibarət olduğunu əks etdirir: "Tarixi mövzuların yaradıcı təxəyyül süzgəcindən keçirilib bədii əsər materialına çevrilməsi müəllifdən bir çox başqa cəhətlərlə yanaşı, dilə xüsusi mövqedən yanaşmağı da tələb edir.» F.Məmmədli bu cümlədən başlayaraq bütün tədqiqat boyu Y.V.Çəmənzəminlinin məramına sadıq qalaraq araşdırmalarını Azərbaycan xalqının soykökünün, adət-ənənəsinin, dünyagörüşünün, gün-güzəranının dildə tarixi planda əks olunması istiqamətində aparmışdır. Əsərin birinci fəslə "Y.V.Çəmənzəminlinin "Qızlar bulağı" və "Qan içində" romanlarının lelsik-semantik xüsusiyyətləri" adlanır. Müəllifin tədqiqatından aydın olur ki, Y.V.Çəmənzəminlinin tarixi romanlarında türk mənşəli ən qədim sözlər mühüm üslubi əhəmiyyətə malik vasitələrdən ibarət olmuşdur. Hadisələr "dövrümüzdən iki min il əvvəl" aid olduğundan, Y.V.Çəmənzəminli kommunikasiya problemini üslubi yükün həmin sözlərin üzərinə salınması ilə həll etməyə nail

olmuşdur. Müəllif bu bölmədə həmin sözləri sadalamaqla kifayətlənməmiş, onların həm etimoloji təhlilini vermiş, həm də qədim türk sözlərinin Y.V.Çəmənzəminlinin əsərlərində üslubi-funksional imkanlarını təhlil etmişdir. Bu fəslin ən diqqəti çəkən hissələrindən biri arxaizmlər vasitəsilə dövrün koloritinin əks olunmasıdır. F.Məmmədlinin haqlı olaraq gəldiyi qənaətə görə, tarixi konkret şərait dövrün koloritini inandırıcı şərtlərlə əks etdirməyə imkan verən dil vahidlərinin işlədilməsi zərurəti yara-
dır. Y.V.Çəmənzəminlinin bədii kəşfləri də çox vaxt dil strukturu üzərində apardığı axtarışların nəticəsidir.

Bədii əsərlərin dilinin yığcam, obrazlı və milli zəminə malik olması üçün frazeoloji vahidlərin böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ifadələr xalqın məişətini, adət-ənənəsini dəqiq və təbii şəkildə ifadə etmək üçün yazıçıya çox geniş material verməklə yanaşı, sənətkarın ümumxalq dilinə nə dərəcədə bələd olduğunu, canlı danışq dilində yaşayan zəngin dil faktlarından istifadə ustalığını aşkara çıxarır. Yazıçı dilini ümumxalq dili ilə bağlayan, "xalq dilinin təravətini, gücünü, gözəlliyini" (S.Vurğun) özündə əks etdirən bu tip birləşmələrin kökü ən qədim dövrlərlə bağlıdır. Azərbaycan xalqının ən qədim mədəniyyət abidələrindən sayılan "Dədə Qorqud" dastanlarından tutmuş, müasir dövrümüz də daxil olmaqla, ədəbi dilimizin bütün mərhələlərində frazeoloji vahidlərdən istifadə olunması bu əvəzsiz dil materialının daha da cilalanmasına səbəb olmuşdur. Bu mənada hər bir sözü, frazeoloji ifadəni "tarix yuvası" adlandıran Y.V.Çəmənzəminlinin tarixi romanlarında xalq dilindən gələn belə ifadələr yazıçının dilinə milli kolorit verməklə yanaşı, o dövrün reallığını düzgün əks etdirməyə köməklik göstərən mənbələrdən biri olmuşdur. F.Məmmədli yazıçının dilindəki frazeoloji vahidləri diqqətlə saf-çürük etmiş, onların linqvistik şərhini vermişdir.

Azərbaycan dili öz mövcudluğunun lap ilk çağlarından poetik nitqin formalaşması, sabit normalara söykənməsi üçün münbit linqvistik mühit rolunu oynamışdır. Poetik nitqdə estetik və kommunikativ funksiyaların vəhdətini Azərbaycan poeziyasının müxtəlif dövrlərinə məxsus bədii nümunələrin dil strukturunda çox aydın müşahidə etmək mümkündür. Bu vasitələr bədii dilin zəngin estetik mənbələri kimi şair-dilçi F.Məmməd-lini düşündürməyə bilməzdi. Buna görə də o, özünün ikinci tədqiqatında bu mənbələrdən onomastik və bəzi apelyativ vahidlərin bədii-estetik funksiyasını tədqiq etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Əsərin birinci fəslə onomastik vahidlərin bədii dilin estetik imkanlarının artırılmasında rolunun müəyyənləşdirilməsinə həsr olunmuşdur.

Məlumdur ki, digər dil vahidləri kimi, onomastik vahidlər də bədii dilin estetik imkanlarının artırılmasında geniş funksional imkanlara malikdir, Azərbaycan bədii dilində belə vahidlərdən istifadənin tarixi də çox-çox qədimlərə gedib çıxır. Elə buna görə də F.Məmmədli bədii dilin estetik qaynaqları kimi onomastik vahidlərin işlədilməsinə tarixi aspektdən yanaşır: Nəsimidən başlayaraq, XVIII əsrdə M.P.Vaqif də daxil olmaqla klassiklərimizin dilində işlənmiş antroponim, toponim, kosmonim, zoonim və ideonimlərin üslubi funksiyasını tədqiq edir. Müəllifin fikrincə, onomastik vahidlərin, demək olar ki, bütün növləri, o cümlədən, nominal xarakterdə ümumi onomastik vahidlər sırasında olan daş-qaş adları Azərbaycan klassik poetik dilinin ifadə quruluşunun bəzəyi və məzmun planının tutumunu təmin edən vahidlərdən olmuşdur. F.Məmmədli bu əsərdə onomastik vahidlərin Azərbaycan bədii dilində üslubi fiqur rolunu araşdırmaqla yanaşı, yeri düşdükcə, etimoloji tədqiqatlar da aparmışdır. Bu mənada **Bəsrə**, **Mosul**, **Xətə** toponimlərinin üzərindəki linqvistik mülahizələr diqqəti cəlb edir.

Azərbaycan klassik poeziyasının dilində daş-qaş adlarının funksional imkanları çox geniş olmuşdur. Bu söz qrupu da poetik nitqimizin ilkin mərhələsində adi nominativ mənada kommunikasiya yükü daşmış, həm də məcaziləşmə mərhələsində təşbih kimi poetik mövqedə işlənmişdir. F.Məmmədlinin fikrincə, klassik poetik nitqdə bu vahidlərin həm nominal, həm də məcazi mənalarda işlənməsi, bir tərəfdən ədəbi dil tariximizin leksik fondu ilə uyarltı idisə, digər tərəfdən hissələrin həssaslığı, qulağın və gözün alışması ilə bağlı idi. Poetik dilin sonrakı mərhələlərində belə vahidlərdə məcaziləşmə dərinləşmiş və onlar metaforik səviyyədə bədii informasiyanın dəyərli kodlarına çevrilmişdir.

Müəllifin əsərin bu fəslində apardığı araşdırmalardan belə nəticə çıxarmaq olur ki, poetik nitq lap ilk dövrlərdən ədəbi dilin seçmə və əvəzetmə əməliyyatı üçün çox mühüm təfəkkür laboratoriyası olmuş və bu laboratoriya ədəbi dilimizin ilkin mərhələsində daha fəal mövqe tutmuşdur.

Tədqiqatın ikinci fəslə daha bir maraqlı məsələyə - apelyativ sözlərin və frazeoloji vahidlərin bədii dildə estetik imkanlarının aşkara çıxarılmasına həsr olunmuşdur. Müəltif bu bölmənin əvvəlində haqlı olaraq qeyd edir ki, dil yaruslarında çox az qism söz ola bilər ki, poetik düha, yaradıcı baxış süzgəcində bədii zənginlik, üslubi rəngarənglik qazana bilməsin. Adətən, ilk baxışdan neytral sözlərin, eləcə də terminlərin də bir qismi müəyyən bir kontekstdə obrazlılıq, məcazilik qazana bilər, F.Məmmədli özünün şair təbiətindən gələn həssaslıqla poetik dildə işlənmiş adi ümumişlək sözlərdə də obrazlılıq görür, üslubi fiqur kimi onların estetik imkanlarını ön plana çəkməyi bacarır, Onun araşdırmalarında aydın olur ki, dil strukturu üzərində bədii-estetik axtarışlar zamanı struktur formullarda ifadə planından məzmun müstəvisinə ke-

çid prosesi mənənin mümkün qədər yüksək dərəcədə motivləşdirilməsinə əsaslanır.

Azərbaycan dilçiliyində etnolinqvistika sahəsində tədqiqatlar son 15-20 ildə aparılmağa başlanmışdır. Xalqın mədəniyyətinin, dünyagorüşünün, adət-ənənəsinin, düşüncə tərzinin, gün-güzəranının dildə əski məsələsi dilçiliyin maraqlı sahələrindəndir və F.Məmmədlinin də bu mövzuya müraciət etməsi təsadüfi deyil. Onun bədii yaradıcılığında həm Azərbaycan xalqının sevinci, kədəri, məhəbbəti, nifrəti, yaşayış tərzini öz bədii əksini tapmış, həm də xalq deyimi tərzindən, ifadələrindən, ümumiyyətlə, xalq dilindən bacarıqla faydalanma bir normaya çevrilmişdir. Görünür, bunun nəticəsidir ki, F.Məmmədli "Azərbaycanın şimal-şərq bölgəsinin etnolinqvistik vahidləri" mövzusunda elmi-tədqiqat işini yazmaq qərarına gəlmişdir.

Bu əsər üç fəsildən ibarətdir. Birinci fəsildə mərasimlə bağlı etnolinqvistik vahidlər tədqiq olunmuşdur. Müəllif burada da öz prinsipinə sadıq qalaraq bu söz qruplarının leksik-semantik inkişafını lap qədimdən çağdaş dövrümüzdə qədər izləyir və maraqlı linqvistik nəticələrə gəlir. Məsələn, onun **toy** leksik vahidinin etimoloji təhlili buna sübutdur: "**Toy//doy//döy**" sözü ("**döy-mək**" mənasında) qəbilə yığıncaqlarına çağıran, səslənən alətlərin - nağara, qaval, qavaldaş - döyülməsi ilə bağlı formalaşmış və məna etibarilə çağırış bildirib, həm də bu çağırışa cəmlənənlərin ümumi məqsədini - toplanmaq məqsədini ifadə etmişdir. Qərb qrupu türk dillərində müasir dövrdə də özünü göstərən t<d ilə formalaşma bu sözün tarixən "döy" yox, "toy" kimi fonetik səslənmə qazanmasını əsaslandırmışdır. "Toy" sözünün bugünkü mərasim mənasının özündə də "döy// düyün// dügün " səs tərkibinin sabitləşdiyini görmək çətin deyil.

Bu dünya "gəlimli-gedimli, son ucu ölümlü dünya" olduğu üçün yas mərasimi leksikası hər bir dilin ilkin

mərhələsindən förmalaşmağa başlamışdır. F.Məmmədlinin bu sahədəki tədqiqatları bir daha sübut edir ki, yas mərasimi ilə bağlı söz və ifadələrin mənşəyi, kökü, dildə istifadə məqamları, xüsusən frazadaxili informasiya imkanları, onların kontekst şəraitində araşdırılması dilin həm üslubi, həm də tarixi aspektdə öyrənilməsindəki bəzi qaranlıq məsələlərin aydınlaşdırılmasına kömək edir.

F.Məmmədlinin araşdırmaları etnolinqvistik tədqiqatlar olduğuna görə onun elmi müddəaları xalq həyatının bütün sahələrindəki fəaliyyətinə söykənir. Elə buna görə də bu əsərin ikinci fəslindəki - "Dini və milli bayramlarla bağlı etnolinqvistik vahidlər" bölməsində müəllifin "Azərbaycanın şimal-şərq bölgəsində oda sitayiş odla bağlı ritualların qorunub saxlanmasına səbəb olmuşdur. İslam dini ilə heç bir əlaqəsi olmayan bu rituallar uzun illər ərzində xalq tərəfindən islam dini normaları kimi qəbul edilmişdir. Buna görə də dini və milli bayramları bir-birindən təcrid etmək, milli, yaxud dini bayramı sırf etnik amillər müstəvisində araşdırmaq düzgün deyil" - fəqri məntiqi cəhətdən özünü doğruldur.

Əsərin üçüncü fəslə Azərbaycanın şimal-şərq bölgəsində təsərrüfat həyatı ilə bağlı etnolinqvistik vahidlərin leksik-semantik xüsusiyyətlərinin aşkara çıxarılmasına həsr edilmişdir. Burada əkinçilik, bağçılıq, tərəvəzçilik və heyvandarlıqla əlaqədar işlədilən etnolinqvistik vahidlərin mənşəyi və türk dillərində işlənmə xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Bütövlükdə əsər boyu olduğu kimi, bu fəsildə də müəllifin dilçi səriştəsi, faktlara çox diqqətlə yanaşması, bu və ya digər linqvistik materialın özünəməxsus şəkildə şərh, məntiqi mühakiməsi oxucunu inandırır, müəllifin yüksək elmi səviyyəsindən xəbər verir.

Nəticə olaraq onu demək istəyirəm ki, ədəbi ictimaiyyətdə öz poetik deyim tərz, özünün poetik zövqü və elmi mühitdə ciddi, bir qədər bədiilik yönümlü dilçilik

tədqiqatlarının müəllifi kimi tanınmış F.Məmmədlinin belə bir fikri var: "Poeziya sənəti çətin sənətdir. Poeziya sənəti elə bir söz bölməsi, elə bir söz tikməsidir ki, orada hər ilmə, hər naxış şairi yaradan, şeri yaradan bir həyatdan, bin canlı aləmdən xəbər verir. Şer özünün bütün forma və məzmun əlvanlığı ilə ruhun çılgınlığından doğduğu üçün estetik ovqatın formalaşdırılmasına yönəldilir, Buna görə də bədii təfəkkür sahibi şeri dildə olan minlərlə söz içərisindən seçdiyi ən isti, ən şirin dil vahidləri ilə bəzəyib-düzəyir." Bu sözləri F.Məmmədlinin həm bədii, həm də elmi yaradıcılığı haqqında demək olar. O, bədiyyatda nə qədər həssas, söz, ifadə seçimində nə qədər diqqətlidirsə, elmi yaradıcılıqda da o qədər ciddi, özünə qarşı tələbkardır. Məhz bu keyfiyyətlər F.Məmmədlini həm istedadlı şair, həm də istedadlı alim kimi tanıtmışdır.

ŞAİRİN NƏSR KİTABI

Firuzə Məmmədlini bir şair kimi tanıyan və sevən çoxdu. Onun şeirlərində Məhsəti, Natəvan, Heyran xanımın poetik ruhundan axıb gələn bir zəriflik var. Şeirləri müasir poeziyamızın mənzərəsində seçilə bilər, hər hansı bir şeiri oxunarsa, elə ilk misralardan və avazlardan hiss olunur ki, bu misralar Firuzə Məmmədlinindir:

Mən də o gözəl dünyanın
Gözəl yükünə gilmışəm.
Baxıb görmüşəm, özüməm,
Adam kürkünə girmişəm.

Çıxmışam adam içindən,
Biri olmuşam üçündən.
Qalıb bir fikir köçündən,
Sözə sürgünə girmişəm.

Firuzə Məmmədli həm də istedadlı bir ədəbiyyatşünas-dilçi kimi də tanınır. Onun müasir ədəbi proses, ədəbiyyatın ayrı-ayrı şəxsiyyətləri və onların yaradıcılığı, dilçiliyin bədii üslub problemi ilə bağlı onlarla məqalələri vardır. Bu məqalələr Firuzə Məmmədlinin ayrıca bir kitabında təqdim olunmuşdur.

Bu yaxınlarda Firuzə Məmmədlinin yeni kitabı işıq üzü görüb: «Ömrün axarı». Bu kitabda oxucular Firuzə xanımın müxtəlif illərdə qələmə aldığı hekayə, povest və pritçaları, həmçinin uşaqlar üçün yazdığı hekayələri, həcc ziyarəti ilə bağlı təəssüratları və müsahibələrindən seçmələrə tanış ola bilərlər.

Adətən, şair kimi tanınan bir müəllifin nəsrə keçməsi, yaxud paralel olaraq həm şeir, həm də nəsr yazması

müxtəlif nəticələr doğurur. Elə şair var ki, nəsrdə heç bir uğur qazana bilmir, onun qələmə aldığı hekayə və povestlər sadəcə eksperiment təsiri bağışlayır. Ancaq bədii yaradıcılığın mayası istedaddır və şairlər var ki, eyni dərəcədə nəsrdə də istedadlı olduqlarını sübut edirlər. Firuzə Məmmədlinin hekayə və povestləri də şairin «nəsr eksperimenti» kimi yox, sırf nəsr kimi diqqəti cəlb edir. Onun «Ruhun qisası», «İkinci həyat», «Sular sonası» povestləri, həmçinin «Əbil», «Elxan», «Oğurluq», «Qaratel» hekayələri məhz nasirin qələmindən çıxmışdır və bu əsərlər nəsrə məxsus elementləri özlərindən bariz şəkildə təcəssüm etdirirlər. Firuzə Məmmədlinin hekayə və povestlərinin başlıca mövzusu müasir həyatdır, yaşadığımız gerçəklikdir. Müəllif təsvir etdiyi obrazların daxili dünyasını ön plana çəkir, çalışır ki, bu obrazların hər birinin özünəməxsus fərdi aləmini işıqlandırsın. Və əlbəttə müəllif çox zaman buna nail olur.

Kitabdakı əsərləri geniş təhlil etmək fikrində deyilik, hər bir oxucuya Firuzə Məmmədlinin «Ömrün axarı» kitabını oxumağı məsləhət görürük.

«Karvan» qəzeti, 17.IX. 2005

«UZAQ ÜMİDDƏKİ YAXIN TƏSƏLLİ»

Poeziya fərdin könül aləmindən nəşət etsə də, bəlkə daha çox başqa könüllərdə əks-səda verməyə möhtac. Sədası nə qədər yüksəlsə, ünvanı «mən»dən «gün»ə – zamana keçər, tarixin bir bədii səhifəsini ehtiva edir. Şairin uğuru məhz lirik ahənglərində zamanın nidalarını haylandıra bilməsidir. Otuz beş ildən çox «Firuzə Məmmədli» imzası öz könül harayları ilə ətrafına həmdərdlərini cəmlər.

Mən arzudan,
ümidlərdən qanadlanaraq
ucqar bir kənd axşamından
uçdum sabaha!...

İlk şeirlərdə «ümid», «inam», poetik vurğuları enerji yayırdı. Yadımdadır ki, hələ teleseriallar dəbə düşməmişdi. Kitab oxumaq kütləvi məşğuliyyət idi. Saat əqrəbi kimi hərələnən yekrəng günlərimizdə iç dünyamızı işıqlandıran, bəzəyən sevimli qəhramanlarımız, məcazlı-təşbehli ahəngdar bəndlərimiz az deyildi. Ruhumuzu incəldən, şüurumuzu dərinlədən misraları yaddaşımıza köçürür, zərif məna ilə qidalanır, «isti söz»lə ovunurduq. Xatirimdə «bir cüt mavi baxışlı», «mavi sorğu-suallı» şairin «Damla» şəri yuvalayır:

Damla –
üzülməmiş ümiddən iz.
Min il damsa – göl, dəniz.
Damla –
səhrada sudan soraq...
Daşın sinəsində-oyuq.
Qışın qapısında: tıq-tıq...
Damla –

Tabla!
Damla-damla
bir səhəng ağ gümüş topla.

Fikrin, təxəyyülün ağır-ağır gətirilib, birdən-birə qıvraq, şaqraq şuxluqla bitən sonluğu, «damla» ilə ümidin bulaq gözüne yetə bilmək inamı şeiri «ruhun ehtiyacına» çevirirdi. O illərdə F.Məmmədlinin şeirləri elə yaz havasına bənzər lirik ovqatına görə diqqət çəkir, rənginin, ahənginin təzə, «diri» çalarları ilə insanı cəlb edirdi. Təbiətən qaynar hissiyatlı olması ilk öncə şeirlərin ahəng tezliyində, hərəkət bildirən fellərin bol-bol işlənməsində, suallı-nidalı-vurgulu söz-misralarda əks-sədasını tapırdı: «Rastlaşdıq, diksindik, baxdıq, qımışdıq, hər gözdə min ilin savaşı vardı». «Döymə qapımı, yenə iztirabımı gətirdin mənə?..» Onun şeir mü-tailəsini, yaradıcı təfəkkürün qidalandığı ədəbi mənbələrin sferasını da təsəvvür etmək mümkündür: xalq bədii irsi, Füzuli, Sabir, Müşviq, Rəsul Rza, Əli Kərim poeziyasının işartıları sezilirdi. Gənc şairin dəsti-xəttində cücərən bir üslubi meyl də ümidlər vəd edirdi. Təbindəki çeviklik onu sərbəst uçuşa meylləndirsə də, uşaqlıqdan ruhuna, idrakına hopmuş ölçülü, vəznli ahənglənmə tərzilə ilhamını həmin mənbələrdən pərvazlanmağa yönəldirdi. Firuzə xanım şeirdən-şeirə sözlə ruhunun təbii ahəngini səsləndirir, iç dünyasının lövhələrini yarada bilirdi. İllər ötdü. Çox şey dəyişdi. Baskar bəlkə də «qara gecə?..»

Divarı hörgülü,
hörgüsü mürgülü,
hündürlüyü çiyinə örüklü
bir qara gecə –
aldı başına məni...
Arzularıma hüddü.
Ümidlərimə hüddü bu qara gecə...
hüddü bütün keçmişimə,
Gələcəyimə bu qara gecə...

Doxsanıncı ilin qanlı Yanvar gecəsindən sonra şairin əsərlərinə reallığımızın köksə sığmayan dərdlərinin, qayğılarının qaranlığı çökdü. F.Məmmədlinin «Fikrim məni güllələyir fərari kimi», «Sıyrıldı kinimdən bir qılınç nida: Neylədin, neylədin, ay gidi dünya», «A səbrinin dizlərini ovanım, - Yumruqlanıb düyülməyin vaxtıdır» kimi tutumlu misraları az deyil. Xalqın ızdırabları ilə dolan bəndləri var ki, çox yanıq qəlblərin ahı, tüstüsü gücündədir:

Genəldi səbrin quyusu,
Uzandı tədbir quyusu;
Ömür bir qəbir quyusu,
Ha çökdüm, dibi dolmadı...

Bir vaxtlar «hər aldanış-inadlı bir sıçrayış» - deyə şeirlərində ümidi rəvnəqləyən şairin «Məni mənə bölən dünya» (1999) kitabındakı hissələr, duyğular, yangılar da çox könüllərin əks-sədası kimi mənəli, dəyərlidir. Son onilliyin qadın taleyi misralarda, bəndlərdə neçə-neçə çaları ilə əks edir:

Anam, bacım, az özünü xırpala,
Nə sənlikdi, nə mənlikdi bu bazar;
Zaman bizi qara pula xırdalar,
Zaman bizi bir gedişə udular.

F.Məmmədlinin «ümid» poetik vurğusu onun şeir dolaylarında rəng-rəng boyanıb, dərə-təpə enib-qalxıb. Nəhayətdə «küll»ün bir «cüzi» kimi tək olan Allaha üz tutub. Onun «Ziyarət» poeması dərin hissiyatlı bir əsərdir. «Çırmışdıq üzümü zə Tanrı qapılarını» deyə misra-misra içimizdə etiraz qılgıcımına nəfəs verməyə başlayır, əməllərimizi, niyyətlərimizi arıdır, tövbələyir, safladır. Sonra da müqəddəs ziyarətin mərhələləri ilə irəliləyib milyonların vəhdət dili «Allahu Əkbər»lə səcdəyə endirir.

İlahi, günahkar qulunuq sənin,
Gəldik həcc məramlı yoluna sənin,
Allahu Əkbər, Allahu Əkbər!
Bizi möminlərin sırasında tut, -
Allahu Əkbər!
Fəqir bəndələri bağışla, ovut,-
Allahu Əkbər!
Bizə dəyanət ver, dözümlü ver, Allah!
Qurtuluş naminə izin, ver Allah!
Allahu Əkbər, Allahu Əkbər!

İstedadlı şairlərimizdən olan Firuzə Məmmədlinin hələ
çox yeni şeirilə bizi sevindirəcəyinə işıqlı ümidlərimiz var.

«Ədəbiyyat» qəzeti, 2000-ci il.

ELİN, GÜNÜN LİRİKASI

Poeziyaya yaranışdan bəri çox şərhlər verilib, təriflər deyilib. Hər düşünənin öz dəlili, öz qənaəti, öz məntiqi olub, inandırır da. Bir qism kəslər kimi mənim üçün də poeziya tarixdir – ürək yaşantılarının tarixi. Xüsusilə bir şairin lirik şeirlər toplusunu vərəq-vərəq oxuduqca, ilk öncə bir insan taleyinin olaylarını bələdləyirəm, onlardan keçə-keçə bütöv bir mühit insanların könül dünyasına yol alıram, eləcə də xalqın tarixə yazılan hadisələr dolaylarında yaşantıları ürəyimə, yaddaşıma köçürülür.

Əlbəttə, hər şairin şeirindən tarixə iz açılmaz. Bunu da poeziyanın özü incələyər; kimini bir fərdin gün-güzaranına, kimini bir tayfanın toy-bayramına, kimini elin, yurdun ab-havasına pərçimləyər. Tarix olmaqla birgə həm də mədəviyyat-mədəniyyət aynasıdır poeziya: istər fərdin, istər millətin. Baxır kimin poeziyasının qapısını açırsan...

Poeziyaya dair bu qəbildən düşüncələri məndə istedadlı şairəmiz Firuzə Məmmədlinin ikicildlik «Seçilmiş əsərləri» oyatdı. Otuz ildən bəridir enişli-yoxuşlu ömür-gün dolaylarını lirik «mən»indən keçirib «əriyə-əriyə» şeirə çevirən şairənin qəlb aləminin zəngin salnaməsini oxuduqca torpağı, havası, suyu bir «mən» kimilərinin yaddaşında tale qismətindən tanış olaylar, yaşantılar duyğulanır. Kitabda təkcə şairin özündə deyil, yüzilliyimizdə bir çox Azərbaycan kəndlərindəki lirik «mən» yaşlı qızlara aid edilə bilən bir avtobiografik mini poema var: «Sabaha uçuş». 1963-1968-ci illərdə qələmə alınıb. «Ümidləri, arzuları kitab yüklü, şeir yüklü sadə bir kənd uşağı» özünə qapı açmaq üçün şəhərə getməyi qət edir. Bununla da o, «Qız oxumaz» köhnəliyinin «qıcanmış dişlərindən» çəkinməyib, bu «inadlı» gedişi ilə özündən sonra kəndin qızlarına «məslək öyüdü» verir, bir müddət sonra nəinki «tənələrdən» bağışlanır, hətta «hü-

nəriçin, zəfəriçin alqışlanır» da... İllər keçəcək, həmin «mən» qürurla deyə biləcək:

Mən bəxt aramadım gözü kölgəli,
Nə də hamar yollar oldu qanadım.
Mənim varlığım la baş-başa gəlib
Qadın zərifliyi, qadın inadı.

Əsrlər boyu məhəbbət şeirləri yazılıb, bu gün də yazılır. İlahi yaşantılar uzun müddət Füzuli duyumu, Vaqif görüşü ilə lirik təbənnümlərə dönüb. Təzəliyə meyilli, təzəlik tələbli iyirminci yüzillikdə M. Müşfiq «Arzuya bax, sevgilim, ...söylə ürəyincəmi?», Rəsul Rza «Gözlərinə de, yuxuma girməsinlər vaxtsız-vədəsiz», M. Dilbazi «Ya sən, ya heç kəs», Əli Kərim «Qayıt, yerinə qoy Ayı, Günəşi» poetik deyimləri ilə ürəklərə qonublar. Təəssüf ki, getdikcə məhəbbət lirikası bir-birinə bənzəyən, istehlak maşınından tökülən qəlib məhsullar kimi bir dəfəlik oxunmaq üçün yararlanır. Halbuki, şairin təkrarsız poetik siması müəyyən dərəcədə də bu bəşəri, həm də son dərəcə fərdi ruhi vəziyyətin bədii ifadəsində açıqlanır. F. Məmmədli:

Gün keçir üstündən ümidlərin də
Həsrətdə soyumuş bir acığam mən.
Dönməsən,
Bir ömrün görüş yerində
Ümid heykəlitək qalacağam mən. –

deyəndə təkrarsız olduğu qədər də tanış, doğmadır. Şeiri bəşər ümidindən, inamdan, inaddan, vüqardan yoğurulmuş poetik həsb-hallarını oxuduğumuz şairin («Ümidimin bə-növşə boynunu qucaqlaya-qucaqlaya», «Hər sıçrayış – ümid dolu aldanış», «Ay inamım nə yaxşı ki, daim göyər-din», «ay inadım nə yaxşı ki, geri durmadın...») mənəvi dünyası milli «mən»liyimizdən işıqlanır. Kitabdakı bir çox

şeyrlərdə müdrik düşüncəsi ilə «qalmaqaillı» mühitdə baş verən hadisələrə ayıq yanaşan və öz yerini, missiyasını bilən lirik «mən», hər şeydən öncə, türk mənşəlidir: sözübütöv, sadıq, etibarlı, yeri düşəndə, kişi kimi cəsurdur. O, adət-ənənələri yaxşı bilməklə yanaşı, həm də onların daşıyıcısı, ötürücüsüdür; buna görə də cəlbedici, ürəyəyatımlıdır. «Adət önündə» şeirində oxuyuruq:

Bir ağbirçək örpək çətin ayaqda
Babama söykənən kürəyim oldu.
...Nifrət hüdudunu aşan əsəblər,
Örpək sərhəddinə çatıb dayandı.

Xalq həyatına, mənəvi-əxlaqi varlığına, düşüncə və yaşayış tərzinə yaxından bələdçilik şairin koloritli bədii deyimində də nəzərə çarpır. O deyəndə ki, «Burda səs-küy yaşmaq çəkib ağzına, Qorxur birdən ağsaqqalar inciyər» - belə bir metoforik ifadənin yalnız milli kökə bağlılıq nəticəsində yaranmasına şübhə etmirsən.

Həyatı poetik qavrayışda öz bədii görünümünə hisslərin də xalını vurmaq bacarığı Firuzə xanımın şeirlərində narahat şair qəlbinin həyacanlarını səsləndirir. Şeirin yaranmasında məhz emosional təsirlənmənin, hissi impulsun öncüllüyünə bir daha inanırsan. İstər doğma Vətən gözəlliklərinin tərənnümündə, istər insani münasibətlərdən duyğulanmalarında, istərsə də xəyanətdəki havalı sarsıntılarının harayında hissin, həyacanının səsi eşidilir, lirik ovqatı kökləyən notlar səslənir, sirayət edir, oxucu qəlbində əks-səda doğurur. Bədii xitablar, bədii suallar, təkrirlər, ifadəyə bir canlılıq gətirir, onu məcazi, cinaslı deyimlər daha da hərarətləndirir. Dəfələrlə tərənnüm edilmiş dağ, çəmən, bahar, payız, qışı belə, şair tempilə təzə rəngdə, təzə ahəngdə rəvnəqləndirə bilir.

A bağça, çiçəyin, gülün hardadır?
A zirvə, dumanın, tülün hardadır?
O tər bənövşəni – görün, hardadır?
Bahar fəslidir!...

Allah, bu gələn yazımı?!
Taleyi gülən azımı?
Mənə düşən yazının
Yazı itib, neyniyim?

Firuzə xanımın şeirlərini oxuduqca, xalqımızın otuz illik mənəvi-ruhi yaşam reallıqlarının incəliklərinə varırıq. Azərbaycanlı qadının keçid dövründə mürəkkəb, əzab-əziyyətli gün-güzaranını, itkilərini, sınımlarını, ağrılarını təcəssüm etdirən lirik parçalar el anasının obrazını «əlçim-əlçim» buludlandırır.

Şeirlərin əksəyriyyəti bütövlükdə xalqın siyasi oyunlardan məruz qaldığı böhranlı, yazılmamış «tale qismətidir»; onları deklamasiya etmək olmaz, onların «zili yoxdur», «gərək ürəyində, yaxud pıçıltı ilə «pəsdən» oxuyasan. Torpaq itkisi, şəhid ağrısı, doğma yurddan didərgənlik acısı, dağım-dağım dağlardan xəcalətlilik hissi şairi rahat qoymur:

Qan çilənir vərəqlərə şeir əvəzi,
Fikrim məni güllələyir fərari kimi.
Hisslərimdə Qarabağın tufanı əsir,
İnləyirəm, qıvrılıram yaralı kimi.

Yaxud:

Büzüşə-büzüşə yığıldım mən də,
Qırışa-qırışa yığıldım mən də...
Süründüm bir qaçqın sel ayağına,
Ömrümdə ayaza, şaxtaya çökdüm.

Oxuduqca bir də əmin olursan ki, şairlik həqiqətən allah vergisidir – öz sözü ilə bəlaya məruz qalmış günahsız insanlara həyan olmaq üçün, onların dərdinə çiyin vermək üçün...Şairlik nəzmdarlıq vərdişi deyil, bütün insani keyfiyyətlərin ali mövcudiyyətidir. Onun «mən»ində minlərin, milyonların «mən»i özünü görər, özünü eşidər, öz içində duyğulanar.

Firuzə xanım! Bu «Seçilmiş əsərləri»nizin ikicildliyində mənim, bizim – el-obamızın nə dərdimiz-kədərimiz var, ona «pilitə» kimi «ovun-ovun» yanmırsınız, yanırsınız. Gün o gün olsun ki, Qarabağdakı, bütöv Azərbaycandakı toy-düyü-nümüzü çatıb-çağıran şeirlərinizi və poemalarınızı oxumaq da qismətimiz olsun!

«Ədəbiyyat» qəzeti, 5.3.2003.

**«GÜMÜŞÜ DAMLA»NIN
FİRUZƏYİ MİSRA LƏPƏLƏRİ**

Firuzə Məmmədli şeirlərinin poetik tutumu, yeniliyi ilə seçilən qadın şairlərimizdən biri, bəlkə də birincisidir. Son kitabları, o sıradan təzəcə çıxmış «İkicildlik seçilmiş əsərləri», məhz bunu təsdiqləyir...

...Ötən əsrin 70-ci illərinin əvvəlləri, «Gənclik» nəşriyyatında hansı bir almanaxsa hazırlanırdı. Çoxsaylı şeirlərin arasında təzə poetik notları, tərəvətli misraları ilə diqqət çəkən bir neçə şeir havaxtsa nəşriyyatın şeir şöbəsinə düşmüşdü. Müəllifini heç kim tanımırdı, harada yaşadığı da bilinmirdi. Mətbuatda şeirlərinə rast gələn olmamışdı.

O zamanlar qısa bir vaxt kəsiyində bu nəşriyyatda çox mülayim ədəbi ab-hava yaranmışdı və şeirlərilə seçilən gənc müəlliflərin də bu bir neçə şeiri istedadından soraq verdiyindən, digər şeirlərilə tanışlıqdan sonra kitab halında çap ehtimalı vardı. O vaxtlar, «Gənclik»də baş redaktor işləyən Vidadi Paşayevlə birgə tanış-bilişdən, redaksiya işçilərindən bu müəllifi soraylamağa başladıq. Altı aylıq axtarışdan sonra, nəhayət, «Azərbaycan gəncləri» qəzetinin əməkdaşı İntiqam Mehdizadə Firuzə xanımın şeirlərini nəşriyyata gətirdi. Tezliklə onun kitabı redaktə olunub oxuculara çatdırıldı: «Gümüşü damla!» kitabının redaktəsi mənə tapşırılmışdı. Redaktə prosesində elə bir çətinlik çəkmədim, yeni, tərəvətli, axtarışlar bəhrəsi olan şeirləri oxuduqda ədəbiyyata istedadlı bir şairin gəldiyini duymaq çətin deyildi.

Onun şeirləri arasında ənənəvi formalarda yazılanları da, sərbəst vəzndə qələmə alınanları da vardı. «Dağlar» rədifli şeir isə Firuzənin özünün tapdığı orijinal formada yazılmışdı.

İlk kitabının – 1973-cü ildə çıxmış «Gümüşü damla»nın işıq üzü gördüyü vaxtdan xeyli keçib. Büllur gümüşü boyalarının bolluğu ilə seçilən şeirlərin müəlifsi indi haqlı olaraq ədəbiyyatımızın istedadlı nümayəndələrindən sayılır. «Gümüşü damla»dan süzülən, çözülmənən yol onu poeziya yüksəkliklərinə gətirib çıxarıb.

İkicildlik «Seçilmiş əsərləri»ndə misra-misra keçdiyi poetik yolun yan-yörəsində, sağında-solunda göz oxşayan, ürək açan mənzərələr bütün rəngləri, çalarları ilə canlanır. Bunlar «Gümüşü damla»dan sonra şairin öz firuzeyi ləpələri, dalğalarıdır.

Şairin öz nəslinə üz tutub yazdığı «Onda» şeirində belə misralar var:

Bu uzun yolların sınağı – öndə,
Öndə arzuların inadı vardı.
Ömür-gün bir mavi nağıldı onda,
Onda yolların da qanadı vardı.

...Gümüşü nurlara qanad açırıq,
Yollar qanad idi, qol idi onda,
Yurdda qaynasaq da, yola daşırdıq,
Bəndlər-bərələr də yol idi onda.

Bu bəndlər və şeirin digər misraları inadçılığı ilə seçilən, böyük arzularla yaşayan, qanadlı yollarla poeziyanın gümüşü zirvələrinə can atan bir nəslin ömürlüyünə, yaradıcılıq qayələrinə işıq tutur, gənclik düşüncələrini, sənət qayğılarını, yolçusu olduqları yolda inamlarını aşkarlayır.

Firuzə xanım poetik hiss və fikirlərlə cialalanmış ən uğurlu şeirlərində sözə həssas, sözün məna çalarlarından məharətlə faydalanan bənzərsiz şairdir. Kövrək misraları, şeir ilə yanaşı, məna yükü ilə dopdolu, sərt həqiqətlərdən yığılmış, sanki qranitdən yonulmuş elə poetik nümunələri var ki, bunların müəllifinin qadın olduğuna inanmaq

olmur. Görünür, çətinliklərinə sinə gərüb dəf elədiyi həyatın bütün sərtlikləri ona bir kişiyənəlik aşılıb.

«Seçilmiş əsərləri»ndə sevgi motivləri kifayət qədərdir. Ən uğurlu sevgi şeirlərində şair təzədir, bənzərsizdir, qəzet-dən-qəzetə köçən, bezdirici sızıltılarla oxucunu təngə gətirən «nümunə»lərdən çox-çox uzaqdır.

Susub əllərim,
Susub gözlərim,
Əlimin əlinə ərki çatmayıb,
Gözümün gözüne ərki çatmayıb.

...Bir ömür əzab keçib,
yol keçib o,
yürüyüb sənə doğru.
İkicə addımda dayanıb durub,
İkicə addıma ərki çatmayıb.

Bəsit çıpaqlığı, açıq-saçıqlığı ilə ürək bulandıran məlum «sevginamə»lərlə müqayisədə bu misralar necə də həyalıdır, necə də zərif, kövrəkdir, həm də tutumludur, təsirlidir, düşündürücüdür.

Şairin mövzuları rəngarəngdir. Bunların ifadə vasitələri də müxtəlifdir, fikrin dolğun şəkildə üzə çıxmasına xidmət edir.

İnsan və onun həyatı, arzuları, düşüncələri, qayğıları, narahatlıqları Firuzənin diqqət mərkəzindədir. O, insanda insanlığı, ən ümdə keyfiyyətləri görüb, seçib üzə çıxartdığı, görk elədiyi kimi, insancılıqların bəd əməllərinə də göz yuma bilmir, fənalıqları açıb faş eləyir, günümüzün acı gerçəkliklərindən yan ötə bilmir, böyük təəssüflə: «Cibindən oğrusu daşan bir zamana qul olmuşuq. Qurutmuşuq ümmanları, damlalarla gül olmuşuq. Dağıtmışuq cənnətləri, cəhənnəmə yol olmuşuq» - deyir. «...Tərəzinin dərd gözünü bir az əyən

şairiyəm» - yazan Firuzə xanım Vətəninin, xalqının heç bir dərindən, ağrı-acısına biganə qala bilmir.

Hər şeyin şitini çıxara billik
Düz olmayan yerdə.
Hər şeyin əyrisinə söykənə billik
Düz olmayan yerdə.
Alnımızla çökərik
Diz olmayan yerdə.
Daha nədən qorxuruq,
Daha nədən qaçıırıq, bilmirəm,
Heç nəyimiz,
Heç kimimiz
«Bi»z olmayan yerdə...

Böyük Sabiri xatırladan bu misralarda şairin vətəndaş yanğısı, narahatlığı qabarıq üzə çıxır. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, hər iki cildə böyük şair-vətəndaşımızın şeirlərinə istinadən yazılmış dəyərli nümunələr var.

Firuzənin şeirlərində ironiya, sarkazm elementləri də nəzərdən qaçmır və o bunlardan yerli-yerində, məharətlə faydalanır. «Mığmığa» şeirində ironiya yüksək nöqtəsinə çatır. Şair böyür-başında dolanan mığmığaya üz tutub deyir ki, nəhaq yerə vızıltıyla yan-yörəmdə hərlənmə, görünür, əcəlin çatıb, o qədər dərman içmişəm ki, sancsan – öləcəksən.

Elə bircə sən əskiksən,
Sən də mənə tuş gəldin.
Neyləmək, ta gəlmisən də,
A mığmığa, xoş gəldin!

...Özünə yazığın gəlsin,
Gəndə dur eləcə sən.

Mən başdan-başa dərmanam,
Dişləsən, öləcəksən!

Firuzə Məmmədli hər şeydən öncə lirik şairidir. Lirik şeirləri zərif, kövrək hisslərlə zəngindir. Bu zəriflik kövrəklik təkcə sevgi şeirlərində deyil, təbiətlə, vətənlə, ana ilə bağlı yazılarında da duyulur. Bununla yanaşı, onun yaradıcılığında epik elementlər də qabarıq nəzərə çarpır, yığcam, yay kimi sıxılmış misralar arasından bunun işarətləri tez-tez üzə çıxır, şairin bu yöndəki potensial imkanlarını aşkarlayır.

Hər iki cildə orijinal, tərəvətli fikir, hiss əlvanlığı ilə fərqlənən şeirlər az deyil. Bu şeirlərin hər birinin məziyyətləri barədə xeyli söhbət açmaq mümkündür. Lakin qarşıma bu məqsədi qoymadığımdan, cildlərdəki yazıların az bir qismi barədə, həm də öləri təəssüratını bölüşməklə kifayətlənirəm. Ədəbiyyatçılarımız, tənqidçilərimiz bu kitabda toplanmış yazılar barədə fikir və mülahizələrini yəqin ki, daha əhatəli bildirəcək, həqiqi qiymətini verəcəklər.

Doğrudan da, qadın şairlər arasında müasir düşüncə tərz, ifadə vasitələri və şeir texnikası ilə seçilən Firuzə Məmmədlinin yaradıcılığının əsl qiymətini vermək, onun uğurlarını etiraf etmək vaxtıdır. Şairin ikicildliyində toplanmış əksər şeirləri zəngin bir yaradıcılıqdan soraqdır. İlk şeir kitabından başlayaraq o, həmişə irəli baxmış, arxayınlaşmadan axtarışlarını davam etdirmiş, bugünkü şeirimizdə özünüməxsus yerini qazanmışdır. Ciddi mətləblərə, oxucunu narahat edən məsələlərə toxunan şair bunlardan hər birinin poetik həllinə bütövlükdə nail ola bilir. O, xalq həyatı ilə, problemlərilə yaxından bağlı şairdir. Bu gün hamımızı düşündürən, narahat edən elə bir problem və hadisə yoxdur ki, onun nəzərindən yayınsın, poetik süzgəcindən keçməsin.

Hər iki cildəki yazılarda poetik ifadələr, ayrıntılar, sərrast həyatı deyimlər çoxdur: «Sənə köynək tikirəm

Günəş şəfəqlərindən», «Bu günü də başımdan götürdüm papaq kimi», «Bizim içimizdə öldümü insan?» «Belə yaşamışığı buraya kimi, buradan o yana yaşamaq olmur», «Hardan bitdi əkmədiyim bu kədər?» «Mərdliyinə qurdmu düşüb heysiyyətimin?» və s. i. a.

Əlbəttə, bu fikrdə deyilik ki, haqqında danışdığımız kitablarda bütün şeirlər, poemalar eyni poetik səviyyədədir. Məncə, Firuzə xanım mənanı üstələyib adiləşdirən söz bolluğundan qaçmalı, şeirlərinin maksimum yığcamlığı qeydinə qalmalıdır. «Seçilmiş əsərlər»ə sırası, adı şeirləri salmamaq da mümkündür.

Bütövlükdə müəllifin ikicildlik şeir və poemalarını oxuyub qurtaranda qarşımda həqiqi bir şair obrazı canlanır. Bu şair təvazökarlığına ciddi tələblərlə yanaşır. Özündən narazılığını, şeirə gəlişindən peşmanlığını da gizlətmir!

Yolumdadır ölüm, dirim,
Gül açmayır mində birim.
Nahaq Dədə Füzulinin
Şahlıq mülkünə girmişəm.

Peşman olmağa dəyməz, Firuzə xanım! Sizin bu söz mülkünə girməyə kifayət qədər haqqınız var. Bu haqqı gözəl, həm də sərt poeziya nümunələrinizlə çoxdan qazanmışız...

«Azərbaycan» jurnalı, 2004

**HEÇ KİMƏ BƏNZƏMƏYƏN
FİRUZƏ MƏMMƏDLİ...**

Qələm rəfiqələri içərisində sayılan, seçilən, orijinal poetik dünyası olan istedadlı şairə Firuzə Məmmədlinin qəzetdə dərc edilən silsilə şeirləri bütövlükdə, onun yaradıcılıq imkanları barəsində fikir söyləməyə imkan verir.

Qadın şairlərimizdən «Kredo» qəzetində dərc olunan ən uğurlu, dəyərli, müasir oxucunun ruhunu oxşayan, hiss və fikir aclığını doyuran şeir silsiləsi də elə Firuzə Məmmədliyə məxsusdur. Özü də Firuzə bu şeirlərinin hamısını 2006-cı ildə qələmə alıb və qəzetdə eksklüziv çap etdiribdir.

Firuzə dərin fikir, ehtiraslı hiss şairidir. Fikri ona görə birinci deyirəm ki, o fikrin məğzindən doğan hissi qətrə-qətrə şeirinə gətirməyi bacarır və bu cəhətdən onu üslubi manerası kimi başqalarından fərqləndirir. Fikri hissindən yox, hissi fikrin əynindən soyundurur. Ona görə də Firuzənin şeirləri belə dəyərli, oxunaqlı, düşündürücüdür. Başqa sözlə, Firuzə hissi açar edib fikrin bağlı qapılarını açə bilir.

Firuzə Məmmədli bu dünyanın tükənməz sevgi yükünü, qəm yükünü ürəyinə yükləyib şeirinə boşaltmağı bacarır. Hətta onun ironik inkarında da təsdiq olunan bir isti insani məhəbbət var. Diqqət yetirək: «Mənim daha bir işim yox dünyayla, Çıxım gedim arzularım, talanmış. Duyğularım bu gedişi duymadı, Bu dünyada haqq-sayım yalanmış». Firuzə Məmmədli müasir ədəbi prosesdə mənim tanıdığım şairələr içərisində planetar miqyasda düşünməyi bacaran, insanın ən müxtəlif düşüncə və hisslərinin palitrasını yaradan söz sərraflarındandır. Əli Rza Xələfli onu «Sənətin firuzəsi» adlandıraraq Firuzənin yaradıcılığının mühüm bir cəhətini dürüst müəyyənləşdirir: «F.Məmmədlinin həm poeziyasında, həm nəsrində, lap elə

elmi yaradıcılığında sözlə qiymətli daş həssaslığı ilə yanaşma məsuliyyəti görünür. O, sözlə zarafat eləmir. Hər bir sözün imkanını yerinə görə qiymətləndirə bilir».

Tamamilə Əli Rza müəllimlə razılaşıram və Firuzənin bu misraları da onun söz duyğusunun güclü olduğundan xəbər verir: «Açılsın ömründən həsrət qurşağı, Bədi dərd qurşadın, nisgil qurşadın, Bəlkə yağıdıracaq uğur gürşadı, Başının üstədir çəni dünyanın». «Qurşaq», «qurşamaq», «gürşad» sözlərini necə də uyarlı işlədib, onların yeni məna çalarlarını tapıb...

Akademik, tənqidimizin ağsaqqalı, ustadımız Bəkir Nəbiyev poeziyaya həsr etdiyi dəyərli məqalələrinin birində yazır: «Şeirdə hər şey gözəl, yerində və dəqiq olmalıdır: fikir də, kompozisiya da, dil də, ahəng də, hətta tək-tək kəlmələr də. Çünki hər bir ədəbi əsərdə olduğu kimi, şeirdə də bədii obraz deyilən ən böyük möcüzə məhz ayrı-ayrı kəlmələrin xüsusi əlaqə və münasibətlərindən törəyir». Müasir poeziyamızın ədəbi-estetik kredosuna çevriləcək bu sözlərin bir qismini Firuzənin poetik sözlə münasibətinə də şamil edərdim.

Yuxarıdakı tezisimlə zidd olsa da, istisna şəklində qeyd edirəm ki, mən onu ağıllı kişi təfəkkürlü, həssas, zərif qadın ürəkli şairə kimi – eləcə Firuzə Məmmədli kimi tanıyıram, orijinal, heç kimə bənzəməyən istedadlı, öz üslubu, ədəb-ərkanı olan Firuzə Məmmədli kimi...

«Kredo» qəzeti, 2007-ci il, may-iyun

HAQQIN İŞİĞINA TAPINAN MİSRALAR

Bu uzun yolların sınağı – öndə,
Öndə arzuların inadı vardı.
Ömür-gün bir mavi nağıldı onda,
Onda yolların da qanadı vardı.

Bu misralar istedadlı şair Firuzə Məmmədlinin «Nurlan» nəşriyyatında işıq üzü görmüş ikicildlik «Seçilmiş əsərləri»ndə ilk yerini alan «Onda» şeirindəndir. Və elə bu ilk poetik deyimdən oxucunu ovsunlayan F.Məmmədli yaradıcılığı ikicildliyin son səhifəsində də onu qüvvətli, sirayətəddici bədii təsir altında saxlayır. Böyük rus yazıçısı Lev Tostoy deyirdi: «Əsəri oxuduqda adətən əsl bədii təsir alana elə gəlir ki, bunu əvvəllər də bilirdi, lakin söyləyə bilmirdi». Firuzə Məmmədli poeziyasının yaratdığı bədii təsir də məhz belədir. Elə ilk şeirlə tanışlıqdan başlayaraq oxucu bu poeziyada ən mübhəm hisslərini, bölüşə bilmədiyi duyğularını, bu günədək ifadə edə bilmədiyi düşüncə və fikirlərini görür. Heyrət doğuran bu yaxınlıq və doğmalıq məhz oxucu ilə sənətkar arasındakı ülvə münasibətin, sənətə pərəstişin özülünü qoyur.

Firuzə Məmmədli sənətə çox sərt ehkamların, yasaqların hökm sürdüyü, ölkəmizin böyük bir imperiyanın müstəmləkəsi olduğu gərgin bir vaxt dönəmində qədəm qoyub. Həmin vaxt dönəmində bütün milli sənətkarlar kimi o da ehtiyatkar sənət ənənlərinə «sadiq qalmaq» məcburiyyətini yaşayıb. Lakin bu məhdudiyyətə, sıxıntıya baxmayaraq, öz milli məneni yaratdığı bütün şeir nümunələrində təsdiq edib. F.Məmmədli şeirlərində Azərbaycan, vətən obrazı az qala hər misrada özünü bürüzə verir. Bəlkə də buna görədir ki,

onun özbək qızına yazdığı şeirindən, Salvador Dali haqqında düşüncələrindən belə Azərbaycan obrazı boylanır.

«Gözümüzdən baxan Vətən» adı altında toplanan şeirlərdə isə bu obraz daha da cilalanır, ülvilikdən, müqəddəslikdən yoğrulmuş hisslər, duyğular aləmi oxucunu öz ağışuna alır:

Kimdir orda keyfə baxır?
Boğazında kəfən baxır.
Unutduqmu Vətən baxır
Gözümüzdən uzaqlara?!

Bu misralar bir daha təsdiq edir ki, şairin gözlərindən baxan Vətən onun misralarına hopub hər bir şeirdən, hər bir misradan oxucuya baxır və ən azı bir şeirin oyatdığı təsirin ömrü qədər onu da Vətən haqda düşünməyə vadar edir.

Şarlotta Brontenin, Etel Lilian Voyniçin, milli ədəbiyyatda Əzizə Cəfərzadənin əsərlərini oxuduqda onların müəllifinin qadın olduğuna heyrət etməyə bilmirsən. F.Məmmədli yaradıcılığı da belədir. Əzabını yaşadığı dünyanın çətinində, bərkində sınana-sınana uzun yollar keçib gələn, bu yollarda sınımayan, əyilməyən sənətkar «mən»i öz dözümlü, mətinliyi ilə bir nümunədir. Məhz bu səbəbdəndir ki, tədqiqatçılar F.Məmmədli yaradıcılığından söz düşəndə onun yazdıqlarının kişi nəhənglərin yazdıqları ilə bir sırada dayandığını xüsusi vurğulayırlar. Filologiya elmləri doktoru Şamil Salmanov yazır: «Min, min beş yüz illik poeziyamızın mövcudluğu dövründə az şairə tapmaq olar ki, onların yazdıqları kişi nəhənglərin yazdıqlarından heç də geri qalmayıb... Uzun illər məktəbdə bizə iki şairə tanıtmışdılar: Nigar Rəfibəyli və Mirvarid Dilbazi. İndi şairə çox istedadlı şairələr gəlib. Onlardan biri də mən deyərdim ki, klassiki Firuzə Məmmədlidir».

F.Məmmədlinin üz tutduğu, dərđini bölüşdüüyü Allah və Dünya var. Dəyişən, ağılını itirən DUNYA-dan əlini üzdüyü məqamlarda şairin tapındığı bir ali qüvvə var Allah! O, Allaha təkcə dərđini demək, şikayətini bildirmək, sullarına cavab tapmaq üçün müraciət etmir. Həm də ona sevgisini izah edir, onun hökmləriylə razılaşıır, ədalət və mərhəmətinə tapınır. F.Məmmədlinin tapındığı haqqın işığında yazdığı inamlı misraların əsrlərlə yaşayacağına ümidlə baxır, əlahəzrət oxucunun da bu zərif poeziyanın işığına tapınmaq üçün ikicildlik «Seçilmiş əsərləri» böyük məhəbbətlə oxuyacağına və təsirlənəcəyinə inanırıq.

«Gənc müəllim» qəzeti, 7 noyabr 2003-cü il

BU DÜNYANIN SEVİNCİ ONUN İZTİRABINDAN DOĞURMUŞ

Rahatlığını tapmadan itirən bu dünya elə bu itkinin peşmançılığından da çalxalanan dəniz kimi təlatümdədir həmişə. Elə bu təlatümdəymiş iztirab, darğınlıq, qəddarlıq, tarım çəkilmiş əsəblər, əlbəttə sevgi də – ömür adına hər şey. Baxıb-baxıb bu zərbələrin ağrısında bu sevgini seçib ayıra biləsən və bu narahat «dənizin» həqiqətən gözəl olduğunu duyasan, bu öcəşkən dalğaların şirin nağıllarını eşidəsən, zümrüd saflığının qiymətini biləsən.

İlahi bu ki, həyatdır! Şirin bir həyat! O seyrçi deyər zənn etdiyin də sadəcə tamaşaçı yox, şairmiş. Ağrılarını içinə çəkib uyudan, sevincini isə səxavətlə paylayan, elə ağrısına da, nəşəsinə də nəğmə deyən şair.

Şairə Firuzə bu yaz çapdan çıxan ikicildliyində bizə bu gizlənən ağrıları da, qətrə-qətrə yığılıb sel olan sevinci də bir yerdə, birlikdə ərməğan etdi. Keçdiyi yolun yorğunluğunu, bu yolun uğurlarını, qadın ömrünün-şair ömrünün dəyərini, qədir-qiymətini, ürək əndişələrini, elə bu könülün asiliyini də, məmnunluğunu da, bu ömrün nisgilini də, ləzzətini də bu kitab canlandırır hamısını bir yerdə. Kitabı oxuduqca əmin olursan ki, bu şeirlər ya ocaq başında – dost hənirində, ya qəlb tənhalığında yaranıb. Ömür boyunca yazılıb bu kitab. Ona inanıram ki, şairənin bir günü də şeirsiz keçməyib. Vətənə - yurda, taleyə, uşaqlıq dostlarına, qohuma, əqrəbaya, köhnə qalaya, həmişə öz qədimliyində qalan təpələrə, çöllərə, kənd qəbirstanlığına, sürgündə ölüb qalan babalara, cavan oğlana, ərgən qıza – bütün insanlığa pay olan misrələr var bu külliyyatda. Elə bil ürəklərin – könüllərin qapısı açılıbmış bu sehrə doğru.

Allah-Allah! Ürəkdən nələr keçməmiş, kimlər yada düşməmiş!

Qollar üstə ovunub yatan həsrət-hicran, gözlərdə nəqs olunan intizar, bəslənən gözəl arzular şair qəlbindən dilinə süzülmüş, sən isə, oxucum, heyrət içində düşünürsən: bu sözlərin, bu duyğuların hansı birinci yaratdı bu mənzərəni? Kim bilsin... Bir baxış:

Oxşayım tellərini, ovucalayım su kimi,
Axsın barmaqlarımdan, süzələnsin, dinməyim.
Rəngini gözlərimə çəkim bir yuxu kimi, -
Sürmələsin gözümlü saçlarının ipəyi,

Bəs bu:

Gözümün dibində həsrət ağlayır,
Ağlayır ömrümün o yox günləri.
Ürəyim gözümdən xəlvət ağlayır,
Başlanır ömrümün soyuq günləri.

Əziz oxucu, bəs mən? Sözəmi sitayiş etdim bu an, yoxsa bu xəfif, lakin dəhşətli duyğuyamı? Axı nədir məni ağladan, üşüdən, qorxudan və... fərəhləndirən – sözmü? Duyğumu? Az-az sənətkar var ki, o həm sözün, həm duyğunun müəllifidir.

... İndi oxuculara könüllərdə və dillərdə olan şeirlərinin artıq əllərdə olduğu müjdəsini veririk. Sağ olun.

2003-cü il

MINƏXANIM TƏKLƏLİ
filologiya elmləri namizədi

BƏLKƏ ZƏMANƏNİN ƏLİNDƏN ÖPÜM...
(Firuzə Məmmədli poeziyası mövzusunda esse)

Qadın... Neçə yaşın olsa da, qəlbində pak yaz günü hərərətli torpaqdan dışaran xırda pöhrələr tək ümidli arzular bəsləyib yaşadırsan. Niyə? Çünki təbiətin analıq-qadınlıq-yoldaşlıq borcunu daşıyırsan.

Sevincli günlər qadın ömrünə tarixi bayramlar günü kimi yazılır. Qadın ömrünün mənası sevgidir. Qadın sevəndə şuxdur, nəğməlidir. («Yetkinlik yaşı» şeirindəki kimi).

İstəsəm də, istəməsəm də hicran nəğmələri oxuyuram. Sevgi öz əzablarında dərk edilir. Təəssüf ki, sevgi öz əzablarında da dəfn edilir. Dəfn edilir, amma unudulmur. Hicran, məcburi ayrılıqlar - bu da sevgidir - sevgidənmiş. Vay-vay... «Nə yaxşı ayrılıq düşdü araya».

Yoxsa bu yaxınlıq udardı bizi.

Nə yaxşı sayıqlıq uçdu haraya,

Biri-birimizdən qurtardı bizi.

(«Duyğular»)

Sevgi-səni mənə bağlayan gözəgörünməyən sehrli ip, iradəni, hətta mənliyini də saran-sarıyan, lakin həyatı məhəbbətin soyuq reallığının dərkində dayanıb duran, ikinci addıma ərki çatmayan tilsim - sehr. («Ürəyim sənə doğru»).

Haçan qoşdun bu şərqləri, haçan pıçıldadın bu nəğmələri? Biz ki, bir yerdəydik. Dünyanın soyuqluqları doğurdanmı səni belə üşüdürmüş?

Ömrə təmännəsiz bir sürücüyəm.
Çıxıb gedəcəyəm, dünya malından
Təkcə kədərimi götürəcəyəm...

(«Dönüb qayıtmaram»)

Bu sözü qadın necə deyə bilər? Belə sözü necə demək olar axı? «Dönüb qayıtmaram bircə anlığa» - bunu «sevməyi bacaran, xoşbəxtlik axtaran, həm də xoşbəxtlik gətirən qadın» (Tolstoy) deyir.

Ey insanlar, ehtiyatlı olun. Qadın göylərin altında öz kədəri ilə mat qalanda dünya dəhşət olar. Şairin bu kədəri çox zaman başqa vaxt müşahidə etdiyimiz bir göstəriş və görk üçün deyildir. Etiraf edək ki, bu bizi bürüyən, içində saxlayan-sıxan, yaşadan tanış kədərdir, alimənə desək, «bəşəri kədərdir».

«Oxşayım tellərini, ovucdayım su kimi.
Rəngini gözlərimə çəkim bir yuxu kimi»

Sevəndə də belə sevəsən. Belə qadın üçün qəbir soyuqluğundan da soyuqdur təklək, qardaş.

Gözümün dibində həsrət ağlayır.
Ağlayır qəlbimin o yox günləri.
Ürəyim gözümdən xəlvət ağlayır,
Başlanır ömrümün soyuq günləri.

(«Yaddaş»)

Budur şeir – qadın yazan şeir; budur nəğmə. Bu nəğmə ayrılıq üstündə oxunsa da,. Budur – göz yaşları ilə yazılan şeir... Soyuq günlərin başlanğıcında oxunan nəğmə. Əldən gedən – gülüşlər, bəxtiyarlıq, qara saçlar, yaxıcı sevgi; qalan – bomboz rəngsiz günlər, tutqun səma, soyuq, boş qəlb, intizar, dəhşət, göz yaşları, təklək, təəssüf...

«Yavaş-yavaş öyrəşərəm bu ayrılığa...» demək asandır. Vallah, bu sözü danışmaq, ağırlığının altına girmək olmaz, gözlərim önünə əlləri dizləri üstündə mükəddər, məhəbbətə gümandan əlləri üzülmüş təkin peşiman-peşiman oturmuş, hönkürtülərini güclə boğub saxlayan qadın (şəklini çəksəm, belə çəkərdim) gəlir. Sevgi də quş kimi uçub getmiş, necə yaşayasan! «Çarə yoxdur, mən bu ömrü daşmalıyam... Sənli, sənsiz, fərqi nəymiş, yaşamalıyam. Ölsə, yəqin qəl-bimdəki dərdim öləcək». («**Ayrılıq**»)

Keçən il yol gedirdim Tiflis qatarı ilə. Qazaxa yaxınlaşanda boş vaqona səhər-səhər xeyli qız-gəlin doluş-du, əllərində nar, heyva yüklərylə. O biri duracağa qədər yolları vardı.

Evdə nə var idi, üst-üstdən əyinlərinə keçirmişdilər. Elə bil heç evlərinə dönməyəcəkdilər. Nələri var idi, üstlərində idi. Kupelərdəki güzgülərdən biri də yerində yox idi. «Güzgü» deyib qadınlara yaxınlaşdım, heç birində güzgü olmadı. Çoxunun yaşı 30-dək idi. Güzgü də yadımdan çıxdı, elə bikiş oldum ki,. Qızlar, gəlinlər də mənə şuxluğa tutdular: «Güzgünü neynirsən, məşallah, elə güzgü sən – özün». Yox, bir-birimizin kədərini yaxşı tutmuşduq... qadına qadın kimi baxın, qardaşlar!

Xəyəllərdə qonaq getdiyimiz, yeniyetmə yaşlılarımızdan qopub ayrıldığımız doğma yerlər... Boyumuzca olan çiçəklər-çəmənlər. Elə bilirsən hər şey qoyub getdiyin kimidir. Heç nə dəyişməyib. Dəyişən tək özünsən.

Qız ata evi üçün «köçəri quşdur». Ata evi – qapısından «vağzal» ilə ayrıldığımız müqəddəs məkan, təmiz, bakir arzuların beşiyi. Qarşıda naməlum həyat, geridə doğma çöhrələr: bacı-qardaş, rəfiqələr; həyatın hər hansı bür-rəmələrində – peşmanlıqlarında təəssüflə baxdığımız nur içində üzən oazis... Görüb-görüşdüyümüzdən ev-ev soruş-duğumuz, həsrətinə qalandığımız yerlər. Novruz çəmə-nlikləri... Ömrün o ilk baharı - novruzu. Oradan ki, o 14 ya-sın uzaqlığından - dünyanın yalnız birçə bucağından baxır-

dım. Ömrümdə ilk dəfə idi ki, bahar şənliklərinə yaşd-larımızla çıxmışdıq. O kəndin başında, selləmə çay yata-ğında «bənövşə - bəndə düşə»! hayqırıqları indi də qulaq-larımdadır. Evdə-gülümsər çöhrəli anam...

Dünya öz ağuşunu mənə açmışdı, «gəl-gəl» deyirdi, gülümsəyirdi: vəfalı yoldaş, - sevgi vəd edirdi. Bir ömürlük sədaqət. Ah, heç öz sevgimdən tapmadım... Yox, doğrusu o yerlərə qayıtmğa qorxuram: «Mən elə bilirəm ki, qayıtsam o yerlərə, mavi gözlü bir uşaq kəndin girəcəyində düz qarşıma çıxacaq. Bir cüt mavi baxışla mavi suallar verib dinlə-yəcəkdir məni. İllər ayrısı kimi bir cüt mavi baxışla danla-yacaqdır məni.» («Qayıtsam o yerlərə»).

Qoyub gəldiyim uşaqlığının qabağında borcluyam. Bəs həyatı yenidən başlamaq, yenidən sevmək? Deməyə nə var e. Sev görüm, necə sevirsən... Eşqi, alovu təzədən içinə çək, odlu arzuları al qoynuna, yenidən bəslə görüm, az qala mələklərin bəxş etdiyi vüsali necə qazana bilərsən, necə yaşayarsan, necə bölüşərsən?

Bu fəryadları, hayqırıqları, nalələri qəlbində aparan qadınlar. İki il qabaq doğmalarından soyuq sifətlər görən, balasını – iki yaşlı körpəsini qoynuna bağlayıb sulara qərq olan gənc ana... Cəmiyyətdən küskün qadın. Heç kimə əzizini, cəyəparəsini etibar etməyən ana. Dünyadan gileyli gedən qadın. Bir də... «gündüzümün çiynindən axşamım erkən düşər körpəsiz bir otaqda» laylasını çalan şairə Firuzə. Bu şeiri Firuzə hələ 20 yaşlarının arasında yazmışdı. Onda ki, körpəsizliyin qüvvəsi sadəcə bir şıltaqlıq idi. Firuzə şeirlərini dizlərinin üstündə elə divanda oturduğu yerdə yazır, kiçik – hər biri bir şeirlik vərəqlərə, onları dizləri üstündə bir bala kimi nazlayır, sevir, böyüdür, ürəyinin hərarətini verir. Elə beləcə də deyir: «Onlar mənim balalarımdır, Mina, böyüdüb uçururam, bax, beləcə», - deyib tamamladığı vərəqi qayğıkeşliklə, qürurla qaldırıb qoyur kənara...

Budaqlarım yarpaqsızdı hələ də,
Budaqlarım çiçəksizdi hələ də,
Qəlbim quru bir bulaqdı, ay ana.
Ömrüm qarı bir uşaqdı, ay ana.

desə də.

Ruha – hissə birbaşa təsir edən, güclü, dolğun və duyğulu sözlər – ifadələr Firuzə şeirinin xarakterik cəhətlərindəndir: «Fələyin ətəyi əlimdən qaçır», «Bir qərrib həsrətin qəbir daşıyam», «Ömür qayğılardan tutub yükünü», «Çiyimizi yəhərlədi yükümüz», «Günahkar istəklər», «İpək gülüşünün isti dalğası», «Sahilsiz məhəbbət-sahilsiz həsrət», «Sinəsinə hıçqırmadım dünyanın», «Bir tabutda yatasıyq baş-ayaq», «Qəlbimin içində ruhum ağlayır», «Fikrim məni güllələyir fərari kimi», «Mən bükərəm dözüməmə yuxa qəlbimi», «Yaşıl – yaşıl budaqlarda payım yox», «Uzaq sevgilərin kökü var qəlbimdə» - bunlar həyatımızda poetiklik yaradan vasitələr, fikirlərə əfsanəvi dirilik verən, həyat verən, ürəkdən gələn, gah sığallı – tumarlı, gah da qılinc zərbəsinə dönmən – daxili qəlb nisgillərindən doğan təsirli sözlər, yenə də yüksək eruisiya, yüksək duyğuların ifadəçiləridir; sözlərin daxilindən yanıb közərən dərd oxuyanı, dinləyəni bezikdirmir, əksinə özünə çəkir və həmdərd edir.

Özündən sonrakı yeni həyatı, yeni başlayan həyatı görmək istəyən şairə özünə seyrçi kimi də baxa bilir:

Nə qızım olacaq, - dərd yoluşdura,
Nə göz yaşı udan oğlum olacaq.
Bir mən olacağam dərd bölüşdürən,
Bir də yetim qalmış ölüm olacaq.

(«Ölüm mələyi»)

Şairənin təbiətə münasibəti özü heyrət doğurur. Təbiət şair Firuzə üçün fikrin – arzuların ifadəsində özünün kəşf etdiyi yaxın, doğma təbiətdir. Bu təbiət özü ona elə həmdəm, elə məhrəmdir ki, hiss olunmadan məcazilik donuna girən təbiət lövhələri, onu əhatə edən çox sevdiyi rəngin dünyadan əl atıb götürdüyü bədii vasitələrindəndir: «Çiçəklər gəlin-gəlin», «Göyərən xatirələrdə», «Çiçəklədim divarında bu qara gecənin», «Yaşadım açmamış tumurcuq kimi», «Buludlar xəyal-xəyal», «Yığdım ümidimi yaz yollarından», «Ulduzlu yollar», «Xatirə ağacı çiçəkləyir», «Küləklər qolumu tutur», «Payız budağı», «Qəmdir çiçəkləyən budaqlarımda», «Şirincə bir yaz», «Gül sevinci mənimdir», «Göylər te-tez şaqqıldayar, əl çalar», «Haçansa kəkliyi yerışı vardı» kimi süslü, çiçəkli ifadələrin özü təbiət qədər əlvan, maraqlı və əyanidir. Şairin ümman sevgisini əks etdirir.

Bu alışdığımız, duyduğumuz, hikmətini, sehrini yuxularımız kimi bildiyimiz təbiətdir. Odur ki, bəzən real səpgidə verilsə belə, («Zəmilərin dizəcəndi dalğası») sözlərin semantikasi birdən-birə dərinləşmiş, bal qoxuyan bu əzəli təbiət gözəl-gözəl, dərin-dərin fikirlərin – dərdlərin ifadəçilərinə çevrilmişlər.

Əsrlərdən bəri qəbul etdiyimiz frazeoloji vahidlərə meyl və onlardakı şəkli və fikri şaxələnmələrə, döndərmələrə meyl hiss olunur. Belə «dəyişmələr» frazeoloji vahidin təbiətindəki koloriti, dadı, rəngi daha da artırmışdır: «Heyrətim ağzını açıb donacaq», «Mənimdir bu gözü tökülmüş həsrət», «Hərə arşınıyla çəkilib dara», «Hərə öz tirini gözüne təpir», «Bir gün pozmalıydım yazılanları» - bunlar frazeologizmlərdə yeniləşdirmələr – dəyişmələr dilçi alim – şairin «təhfələridir».

Şeirlərinin adlarını sıralayıram, birdən-birə ritm yaranır – adlar özü də şeirə çevrilir: «Cavan bir pəncərə», «Ürəyim sənə doğru», «Nəyi dedin, nəyi yox», «İşıqlı yuxular», «O yollar, o məktəb», «Dönüb qayıtmaram», «Salam

sənə, ay işığı», «Mən dünyanın ağrısına ünvanam», «Bir arzusunun kəməndiyəm», «Oxşayım tellərini»...

Firuzənin «Bu dünyanın mən daşının da vurğunu oldum, divarının da» ağır yüklü misrası əsl şair etirafıdır.

Sevgində-sədaqətində qayım-qədim olasan, Azərbaycanın şair qızı!

«Xalq» qəzeti, 15. 10. 1998

ÜRƏK DOLUSU SEVGİ NƏĞMƏLƏRİ

Şeirlərinin yolunu həsrətlə gözlədiyimiz Firuzə Məmmədlinin odlu-alovlu bir ürəyi təmsil edən, al-qırmızı cildli «Dilək yaxasına dönnəm yenidən» şeirlər toplusu qarşımızdadır. Firuzə xanımın bu kitabı üç hissədən ibarətdir, əsərləri iki yüz əlli altı səhifədə yerləşdirilib.

Birinci hissə «Hər günüm - həsrət yuvası» adlanır. Müəllif kitabı «Sevgi məktubları» ilə başlayır. Bu poetik məktublar şairənin özünün pıçıltıları, duyğularıdır. «Sevgi məktubları»nın sayı səkkizdir, bəlkə də çoxdur, lakin şairə bizə ancaq səkkiz məktubu oxumağı həvalə edib. Maraqlıdır ki, «Sevgi məktubları»ndan sonra gələn «Gündəliklər»in də sayı səkkizdir. Həftəmiz yeddi gündən ibarətdir. Görəsən, şairənin həftəsi niyə səkkizinci gün bitir? Görünür, iş heç həftədə də deyil. Qədim insanlar səkkiz rəqəmini qadın aurasına bənzədib yaradıblar; üst dairə – qadının başı, alt dairə – paltarlı gövdəsidir. Səkkiz – qadın cinsidir. Bu heç şübhəsiz ki, məktub müəllifinin qadın olmasına şairənin heç özünün də gözləmədiyi məzmunənkənar simvolik işarədir.

Qırx doqquz səhifədən ibarət olan «Hər günüm - həsrət yuvası» fəslində iyirmi yeddi şeir var və bu şeirlərin hər biri fəslin adına uyğundur. Bu mənada, «Haçan gəlırsən» şeirində bir bəndə nəzər yetirmək yerinə düşərdi:

Uçur şad xəbərlər üstümə daha,
Əriyər buzlaqlar istimə daha.,
Tələdən ad-san da istəməm daha,
Şöhrətim, başımın tacı, gəlırsən,
Haçan gəlırsən?

Kitabı qarşıma qoyub oxuduqca hər şeirindən bir bənd də olsa, nümunə gətirib, təhlil süzgəcindən keçirməkdən çox, oxucuya çatdırmağa tələsirəm. Ancaq bu mümkünmü? Nümunə gətirdiyim hər bənddən sonra məlum olur ki, yazmadıqlarım yazdıqlarımdan da dəyərlidir.

Ona görə də bu kitabı oxucu özü oxumalıdır. Ən müxtəlif mövzulara bağlanan və bənzərsiz adlarla təqdim olunan bu şeirlər oxucunu düşündürməklə yanaşı, özünün daxili məntiqi, misralar arasındakı bədii-estetik, fəlsəfi-konteksual bağlılığı ilə də oxucunu heyran edir:

Ayrılıq küləyi əsdi hayandan,
Sənsizlik duyğusu daha yad deyil.
Mənə ayırdığın sevgi payı da,
Haqqın cəzasıdır, mükafat deyil.

Sən demə, «ayrılıq küləyi» araları soyudanda sənsizliyə (sevgisizliyə) alışmaq olarmış. Əks halda «sənsizlik» lirik mən – özünün-özünə yadlaşması, uzaqlaşması, özünün-özünə ögeyləşməsi imiş. Və lirik mən öz duyğu dünyasında doğmalaşdırdığının sadəcə olaraq aldanişdan, bu aldanişın doğurduğu ağrılardan ibarət olduğunu (haqqın cəzası) artıq dərk edir. Elə bu dərk etmənin özüdür ki, «sənsizlik duyğusu»nu doğmalaşdırmaq məcburiyyətində qalır. Firuzə Məmmədli poeziyası üçün doğma olan, şairənin kövrək qəlbinin zərif notlarında daim həzin bir gileyə çevrilən «ayrılıq» mövzusu onun ən müxtəlif şeirlərində ən müxtəlif çalarlarla üzə çıxsə da, nəticə etibarı ilə mövzunun mətn tamlığında bütövləşir, qloballaşır. «Seçilmiş əsərlər»inin birinci cildində gedən «Yavaş-yavaş alışaram bu ayrılığa» misrası ilə başlanan şeirin sanki davamı kimi, bu şeirdə ayrılıq simptomu mövzunun «Sənsizlik duyğusu daha yad deyil» estetik strukturunda üzə çıxır. Şairənin eyni mövzuya həsr etdiyi müxtəlif şeirləri

bir bağçanın ətri, rayihəsi, gözəlliyi ilə bir-birindən fərqlənən ən müxtəlif növdə çiçəklərini xatırladır.

Firuzə Məmmədli hansı mövzuda yazırsa-yazsın, qəlbinin odu, hərarəti ilə yazır, nəbzinin ən son döyüntüsünə qədər yazısına, qələminə, sözünə, sözünün schrinə, sirrinə həsr edə-edə yazır və bunu oxucu da duyur. Oxucu hiss edir ki, şairənin bir misrası da olsun, qafiyə xatirinə, ya da şeiri tamamlamaq üçün yazılmış söz yığını deyil. Şairəni oxuduqca əmin oluruq ki, istedad bağının bağbanı ilə söhbət edirik və bizə belə gəlir ki, Firuzə xanımın yaradıcılığına qısqançlıqla yanaşanlar belə, öz-özlüyündə qibtə hissi keçirir və onun kimi yazmağı arzu edir.

Kitabın ikinci fəslə «Qara – rənglərin ağıdır» adlanır. Bu fəsil başdan-başa dərddən – torpaq itkisi ağrılarından, Vətən məhəbbətinin böyüklüyündən, müqəddəsliyindən itkilərimizin əzablı yaşantılarından xəbər verir.

Hər gün
ölüm ayağıdır,
Ömür – ölümün oyağıdır,
Qara
rənglərin ağıdır,
İnanmırsan, kəfənə bax.

Bəzən biz görə bildiyimizdən artıq görmək, qavramaq istəmirik. Ağda qaranı, qarada ağı görmək üçün predmetlərə şair fəhmi ilə baxmaq lazımdır. Ölünün (qara) ağ rəngli kəfənə bükülməsinin isə fəlsfi-qnesioloji köklərini araşdırmağa dəyər.

Həmin fəsildə gedən «Haqqım Qarabağ» şeirində

A yurdum, a yuvam, haqqım Qarabağ,
A köçkün, didərgin, qaçqın Qarabağ,
Bəxtimdə dərd adlı daşqın Qarabağ,
Bitsin əsir ömrü sürməyin daha.

- deyən şairə Qarabağın düşmən əlində əsir ömrü sürməsinə haqlı olaraq bir xalqın, bir ölkənin faciəsi səviyyəsində təqdim edir. Elə bu faciədir ki, şairə rahatlığı, əzab-əziyyətdən uzaq könül xoşluğunu özünə rəva bilmir və «Tanrım mənə əzab versin, deyərdim» şeirində ilk bəndlərdəcə ürəyinin, qəlbinin, beyninin sakitlikdən, dinclikdən irəli gələn boşluğundan gileylənir.

Vətəndaş-şairə Təbriz, Göyçə, Dərbənd, Qarabağ ayrılığının əbədi olmayacağına inandığı üçündür ki, bu problemlərə ölkəmizin, xalqımızın yaxın gələcəkdə qazanacağı zəfərlər kimi baxır və onun ən böyüyü və öndə olanı kimi Qarabağı görür.

Ümumiyyətlə altmış iki şeirdən ibarət olan bu fəsildə qaçqın və didərgin düşmüş xalqımızın dərdləri, ağrı-acıları bircə-bircə arıtlanır, bədii təsvir palitrasının mövzuna çevrilir.

«Qara – rənglərin ağdır» fəslində nəsihətamiz şeirlərə də rast gəlirik. «Qara» bu gün məişətimizi, mentalitetimizi, adət-ənənələrimizi, abır-həyamızı və sairəni bütövlükdə bürüməkdədir və şairəni narahat edən məsələlərdən biri də işıqlı gələcəyimiz olan gənc qızları gözləyə bilən qaranlıqdır:

Köksündə bir «Qüdrət qalası» uçar,
O əldən-bu ələ naləsi uçar.
Bahar çəməmindən laləsi uçar,
Qızları qoymayın bara getməyə.
Ondansa ötürün gora getməyə,
Qızları qoymayın bara getməyə.

- deyən şairə bu şeirində şair həyəcanına, emosiyasına, şair həssaslığına məxsus bir tərzdə valideynlərə xəbərdarlıq edir. Gənc və təcrübəsiz qızlara həyatın sınaqları qarşısında düzgün yol göstərməyin təkcə valideynlər deyil, xalqını, vətəninə, milli-mənəvi dəyərlərini sevən hər bir yaşlı nəslin borcu olduğunu ön plana çəkir.

Şairənin belə nəsihətamiz mövzulara müraciəti heç şübhəsiz ki, onun pedaqoji təcrübəsindən də irəli gəlir.

«Çıxım taleyimdən dörd yana qaçım» - kitabın üçüncü fəslə belə adlanır. Səksən üç şeirdən ibarət olan bu fəsildə də bir-birinin bənzəri olmayan fikirlər, bəndlər, misralar bizim düşündüklərimizi ifadə edir, qəlbimizdən xəbər verir. Gəlin etiraf edək ki, yaradıcılığı xalqın ürəyindən xəbər verib, xalqın şairi zirvəsinə yüksələnlər o qədər də çox deyil. Firuzə Məmmədli isə öz yaradıcılığı ilə məhz bu səviyyədə duran şairədir, inamla deyirəm ki, o, xalqın şairidir. Xalqın şairi olmaq xalq üçün yaşayıb-yaradan, xalqın ağrı-acısını öz ağrı-acısından ayırmayan sənətkarların nəсібidir. Firuzə Məmmədlinin də ən böyük mükafatı xalqın məhəbbətinə qazanmasıdır.

Söz haqqında dünya bina olandan bir-birindən fərqli fikirlər söylənilib, şeirlər yazılıb. Firuzə xanımın da «Əlahəzrət Söz» (F.M) həsr etdiyi silsilə şeirləri var. Söz adamı olan şairə bu kitabda da sözlə polemikaya tez-tez müraciət edib. Hər dəfə də başqa bir məqamdan, başqa bir mövqedən, başqa bir rakursdan deyib sözünü «Əlahəzrət Söz».

«Söz və mən» şeirindən nümunəyə diqqət yetirək:

Mənə nə düşübdür söz satım axı,
Sözü xırıd edim bez bazarında.
Bir vaxt andım vardı mənim:
«Söz haqqı!»
Üzüm qızarddı söz qızaran da.

Özümü sınaqdan keçirim bəlkə,
Daha sözdən-sovdan uzağa qaçım.

Çırpım, silkələyim içimi bəlkə,
Varsa, günahımı yumağa qaçım.

Söz yox ki, yaxşı məramdır. Hər kəsin özündən başlaması yaxşılığa doğru atılan addımın ən yaxşısıdır. Lakin bəzən «uzağa qaçmaq» «qaçıb qurtarmaq» bizdən asılı olmur. Və bu məqamda mən həyatın hər üzünü görə-görə gələn şairə ilə razılaşa bilmirəm. Çünki «sözdən-sovdan» öz istəyinlə nə qədər qaçmaq istəsən belə, bu mümkün olmur. Söz-sov yaratmağa öyrəşənlər, əgər onu yaratmaq istəsələr, dünyadan çıxsan da səni qarabaqara izləyəcək və qara sözlərlə silkələyib çırpdığı içini zəhərləməyə çalışacaqlar. Təbii ki, bunu şairəyə arzulamırıq. Ancaq dünya bədxahlardan xali deyil. Əlbəttə, bu fikrin şeirin poetik qiymətinə dəxli yoxdur. Çünki Firuzə xanım bu şeirində də öz şair məninin böyüklüyündə, təmizliyində, saflığında, ucalığında durur. Sözü endirənlərlə isə qoy Allah özü bilsin!

«Ovlayıb apardı, bir ovçum vardı» şeirində dünyaya, zamana, ətrafında onunla münasibətdə olan insanlara həzin bir gileyin şaihidi oluruq. Şahidi olur və müəllifə haqq qazandırırıq:

Məni vüqarımdan qırıb atdılar.
Sürüyüb atdılar səbrimdən məni.
Qazıyıb atdılar, vurub atdılar,
Beşiyimdən məni, qəbrimdən məni.

Abrıma qısılan vaxtlarım oldu,
Ağlımdan üzülən çağlarım oldu.
Nə məni itirib-axtaran oldu,
Nə tanıyan oldu sətrimdən məni.

Deyin, XXI əsrdə şair qadın etiraf olunmaq üçün, tanınmaq üçün bundan gözəlimi şeir yazacaq?!

Kitabdakı hər bir şeiri oxuduqca min-bir məna tapır, hisslərə qapılır, düşüncələrə dalırsan. «Gec edər, güc edər»

şeirində şairə haqqa, ədalətə güvənir və nə vaxtsa haqqın öz yerini tapacağına inamını belə ifadə edir:

Boş-boşuna axıb gedir vaxt özü,
Fələk görür –
tərsə dönür çərx özü.
Qisas qalmaz qiyamətə, Haqq özü
Gec edərsə, etdiyini güc edər.

İstedadlı şairə ilhamsız bircə misra belə yazmır, yazmaq istəmir. Firuzə xanımın poeziya sənətinə böyük məhəbbəti, məhəbbəti ilə yanaşı sənətkar məsuliyyəti duyulur. Təbii ki, sənətə bu dərəcədə məsuliyyətlə yanaşan böyük şairlər haqqında söz deməyin çətinlikləri az deyil. Ancaq mən cürət edib böyük məna kəsb edən bu kitab haqqında nədə deməyə cəhd göstərdim. Oxuculara isə bu kitabla yaxından tanışlıq və özləri duyduğu kimi dərk etmək üçün kitabın içindəki yüz yetmiş iki şeirin hər bir misrasını döənə-döənə oxumağı məsləhət görürəm.

Sözümün yekununda bir daha qeyd etmək istərdim ki, «Sevgi məktubları» ilə başlayan bu kitab insan mənəviyyətinin ucalığında durmaqla yaradana, yaradılışa, dünyaya, aləmə məhəbbətdən, inam və etiqaddan, ərək və ümiddən, göstərilən ögey münasibətə ərköynlükdən yoğrulmuş poetik fikir nəhri olub, bütövlükdə şairənin oxuculara ünvanladığı sevgi məktublarıdır.

Əziz oxucular, «Dilək yaxası» indi sizin əlinizdədir.

«525-ci» qəzet, 9 fevral 2007-ci il

BİR QƏLBİN MONOLOQU

Dünya – Yer kürəsi asimandan asılmış bir nənnidir. Asta-asta yırğalanan bu nənninin içərisindəki körpələri isə biz bəndələriyik. İlahi ildə bir dəfə yaratdığı bəndələrinin xoş əməllərindən fərəhlənərək onların üzərinə bir ətək ulduz yağdırır. Xudanın ruhlandığı bu xoş gündə səpələnən, İlahi tərəfindən bəxşiş kimi göndərilən bu ulduzların hər biri ən sevimli və inandığı bəndəsinin alınına sancılır. Bu ulduz əbədlilik çırağı olaraq ömürlük o kəsin yoluna nur çiləyir, işıq saçır, işlərini nizamlayıb yoluna qoymaq üçün parlaq bir mayak olur. Hətta sınaq məqsədilə bərkə-boşa salsa belə, özü də asanlıqla ən dəhşətli girdabdan çəkib çıxarır. İlahinin belə bəndələrindən biri də 1940-cı ilin soyuq yanvar ayında sazaqların, sırsıraların arasından dünyaya nur saçmış, gəlişi ilə ətrafa işıq və istilik bəxş edən Firuzə Məmmədlidir ki, həmin ilin başlanğıcında İlahi tərəfindən ərməğan olan ulduz yağışından biri də onun payına düşmüş, səma rəngli gözlərini qaralayaraq ənginlik bilib alınına sancılmışdır. Əldəüzəlmə bu nənninin içərisində yırğalanan mavi gözlü, halqavari qıvrım saçlı, ağ bənizli bir körpənin böyüyüb dünyanın ağır yükünün altına zərif çiynini bir dağ kimi söykənəcək edəcəyinə heç kəs inanmazdı.

Qarşımda bir cüt «Seçilmiş əsərlər» bir böyük qəlbin aynası tək dayanıb. Hər cildi 500 səhifəyə yaxın olan bu kitabların müəllifi duyğulu oxucunun qəlbini ovutmaq üçün, könlünə sığal çəkməyə, sınıq qəlbləri sızıldatmağa, qovrulan ürəyinin üstündən sərin meh əsdirməyə, hisslərinin istirahəti üçün şərait yaratmağa çalışan şairə F.Məmmədlidir.

F.Məmmədli 1963-cü ildən yaradıcılığa başlamış və o zamandan indiyə qədər 40 ildən çox vaxt ərzində ürəyinin,

könlünün məhsulu olan duyğularından və hisslərindən yoğrulmuş, şeir çələngindən hörülmüş qəlbini iki cilddən ibarət «Seçilmiş sərələri»nin arasına bükərək bu gün oxucularına təqdim etmişdir. Firuzə Məmmədlinin toplusunu vərəqləyəndə, oxuyub gözünə, könlünə, ürəyinə hopduranda görürsən ki, onun şeirləri birbaşa nəfəsini dərmədən, qələmini yerə qoymadan deyilən və yazılan şeirlərdəndir. Bu şeirlərin axını, fəlsəfi mənası İlahidən gələn səsdən və vəhy ilə deyilmiş misralardan xəbər verir.

Şairənin qələminin duruluğu, sözlərinin ululuğu, millətinə vurğunluğu bizi düşünməyə vadar edir. Hardan gəlir bu səs, bu təmizlik, bu sadəlik, bu ülvilik, bu paklıq?... Sonda bəlkələr beynimizi didir, parçalayır, çarmıxa çəkir... Bəlkə həqiqətən insan bir neçə dəfə dünyaya gəlir. Bəlkə ulularımız, müqəddəslərimiz bu cüssədə məskunlaşıb bizi müşahidə edir. Bəlkə deyilən kəlmələr, yazılan misralar ulduzlardan yuxarıda diktə olunur. Firuzə xanımın yaradıcılığına hopdurularaq xalqı ayıq olmağa, ehtiyatı əldən buraxmamağa çağırır.

Şairənin şeirlərindən nümunələr gətirmək üçün misralara müraciət etmək istəsəm də, bacarmıram. Hansı misraya əl atıb qələmimin ucuna taxmaq istəyirəmsə ondan əvvəlki misralar və sonra gələn şeirlər üsyan edib qələmimin üstündən basaraq «bizdə də min məna yatır...» pıçıldayır, yazmağa imkan vermirlər. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, eyni günəş altıda qızınıb, eyni havanı udan, bir səma altında gəzişib, şaxtasında büzüşüb, eyni hüquqla bəhrələnən insanların necə olur ki, bir yarısı xeyirxahlıqla, o biri yarısının isə qanı-canı xəbisliklə, riyakarlıqla, qəddarlıqla yoğrulduğunu Firuzə xanımın öz şeirlərindən soruşaq:

Ölçülər, mizanlar pozulub gedir,
Namuslar hərraca düzülüb gedir,
Uryanı, almazı, qızılı gedir,
Nə yaman qarışıb başı dünyanın?!

Firuzə xanımın şeirlərini oxuyanda oxucu təəssüf hissi keçirir ki, kəsə yolla mətləb açmaq, fikir çözləmək bu gün özünü istedadlı hesab edən bir çox şairlərimizə qismətinə nəsib olmur.

Firuzə Məmmədli bir dünyanın dərdi qədər böyük olan Qarabağ dərmini onlarca şeirində qabarıq şəkildə verir, fəryad qoparır, şeirlərinin dilində tüğyan edir, heydən düşüb yorulanda, ana hissi varlığına güc gələrək hakim kəsilir və yanar qəlbi sızıltılı, iniltili səs çıxaran qələminin ucuna göz yaşlarını mürəkkəb edərək vərəqlər üzərinə ağılar düzür.

Səbrin olsun miskin ana,
Taleyindən küskün ana,
Qarılaşdı hüsnün, ana,
Ağla, bəlkə inlə, düşsün.

Firuzə xanımın şeirlərində ən çox heyrətləndiyimiz və bizi düşünməyə vadar edən bu günkü şeirin sabah və yaxud bir neçə ildən sonrakı olacaqlarından xəbər verməsidir. «Oyanış» şeirində biz bunun açıq-aşkar şahidi oluruq.

Tənha vaxtında səssizliyin bağrını yarmaq istəyirsənsə, tənhalığı çapmaq könlündən keçirsə Firuzə Məmmədlinin şeir kitabından bir neçə səhifə vərəqləyib misralara nəzər salmaq kifayətdir. Onun şeirləri səssiz-səmirsiz, qəfləti gələn qonağa bənzəyir. Bu şeir cildində sevinc gətirən qonaq sakitcə gəlir və beynini, xəyalını, hisslərini özün də duymadan saatlarla məşğul edir, tənhalığın, sükutun nə olduğunu bilmədən darıxmağın daşını atıb, kitabın sehrindən çıxıb bilmirsən:

Rastlaşdıq-diksindik, baxdıq, qımışdıq.
Hər gözdə yüz ilin savaşı vardı...
Mənim gülüşümdə bir udum acıq,
Sənin gülüşündə göz yaşı vardı.

- deməklə şairə bütün oxucuların qəlbinə yol tapır. Həmişə xas olan, hər kəsin həyatında iz buraxıb gedən, kimlər tərəfindənsə aldığı zərbəni təzələyir və oxucunu xəyalların ağışına ataraq onu xatirələrini çözləməyə məcbur edir. Firuzə Məmmədlinin şeirlərini oxuduqca misralarda bir büküm həsrət, bir qalaq ızdırab, gizli bir inilti, kövrək bir sızıltı gizləndiyini, sinədə bir yığın ağrıların döş-döşə gəldiyini duymamaq mümkün deyil. İnsan yaranışında, insan vücudunda ən dəhşətli ağrı könül ağrısıdır ki, bunu duyanlar bilir. Könül ağrısında adamın hər yeri ağrıyır və bu o qədər ağılagəlməz yerlər olur ki, quruya atılmış balıq kimi çırpınır. Bu ağrını dırnağında, tükündə, sümüyündə, dabanında, dilində duyursan. Bu ağrıların özünəməxsusluğunu izah edə bilmədiyindən hamıdan uzaqlaşib özünə qapılırsan. Belə halları isə Firuzə Məmmədli daha çox keçirir və tükünün ürpəşməsini, saçının giziltisini, dırnağının ağırmasını, sümüyünün sızıltısının, dilinin keyləşməsini unutmaq üçün qələmə sarılaraq ən etibarlı dostu olan, lazım bildiyini paylaşan, lazım bilmədiyini əbədi olaraq bükümündə gizlədən vərəqlərlə paylaşır. Oxucuda narahat bir sual peyda olur: «Haradandır bu qədər həsrət, ağrı-acı, əzab-əziyyət?... Bunu Tanrı sizə şair olmaq üçün mü bəxş edib? Bunlar olmasaydı, bəs siz kim olardınız?... Dünyanı bağrınıza basıb körpə uşaq kimi təzədən qurmaq, yenidən tərbiyə etməkmə istəyirsiniz? Bəlkə bu qundağı açıb, yuyub təmizləyib, təmiz görkəmdə, bələmədən çılpacasına insanların ixtiyarına verməkdir məqsədiniz? Əgər elə deyilsə, «Dünya» şeirində:

Bizə çatdı, mələkləri ağladı,
Gizli-gizli diləkləri ağladı.
Taleyində bələkləri ağladı,
Çıraqları ağlayardı dünyanın.

- deməklə niyə belə için-için qovrulub, təəssüf hissi keçirirsiniz?»

Firuzə xanım çox vaxt çarpışdığı hala, şlalə kimi aşib-daşanda, bulaq kimi kükrəyəndə, özü də bilmədən coşanda başqalarından fərqli olaraq bir yerdə qərar tuta bilmədiyini demək əvəzinə, əksini pıçıldayır. «Dağlar dilə gəldi» şeirində bunu görürük:

Günlərim sıxıntı, ömrüm sıxıntı.
Sığındım bir ellik qəmə sığındım.
Sıxıldım bir dünya qayğılarım,
Yığıldım qoluma, ayaqlarıma.

- deməklə Firuzə xanımın çarpışdığını və

«Məni bir mərmiyə döndər» çığırdım,
Allahı çağırdım, haqqı çağırdım.

- deyərək əvvəlki fikrini özü də bilmədən inkar edib üsyana qalxır və oxucusunu ayıldaraq, igidlərinə ərk edərək səsinə ucaldır, xalqı mübarizəyə çağırır. Bu – Vətən çağırışıdır, bu – torpaq yangısıdır, bu – qaçqın, köçkün, əsirlikdə olanlarımızın ağrısıdır. Ancaq, şairə əlacsızlıqdan diz çöküb, dişiylə-dırnağıyla torpağı eşib, daşı-divarı qoparmır. Sözləri ilə ox olub düşmən bəğrini dəlir və igidlərini at oynatmağa, qalxan qaldırıb qılınca sarılmağa, heç nə yoxdursa, yalın əlini silaha çevirməyə çağırır. Bax, bu bircə şeir vətənpərvərlik uğrunda tərbiyə və geniş auditoriya qarşısında onillik mühazirədir.

Firuzə xanımın Azərbaycan şeiriyyətinə, kitab toplusuna yeni daxil olaraq zənginlik gətirən ikicildliyi öz əzəməti ilə, yaraşığı ilə gözlərim önündə dayanaraq susmaq bilməyən qələmimi susdurub, hər bir sətiri min məna kəsb edən şeirlərdən qopa bilmirəm, qaça bilmirəm və nə qədər açıqlamaq istəsəm də, içərisində saysız-hesabsız məna

gizlənən şeirlərin hamısını ya təhlil etməyə vaxt çatmır, ya tələsirəm fikrimi çatdırmağı, ya da fikirlər bir-birini qovduğundan birini qovub o birinə keçirəm və nəticədə etiraf edirəm ki, qələmim acizləşib, qələmim susur. «Yaraşıqlı» və «əzəmətli» sözü təsvir üçündür. Bilirəm ki, şeir üçün nəzərdə tutulmayıb və məni qınayanlar tapılacaq, elə bəlkə dilçiliyin mayasında bişib yoğrulmuş müəllifin özü də...

Ancaq, «əzəmətli» sözü uca heykələ, sənət əsərinə münasibətdə işlədilsə də, hər şeydən heykəl yapıldığından mənə elə gəlir ki, burada «əzəmətli» sözü yerinə düşür. «Yaraşıqlı» sözü isə adətən insanlara şamil edilir. Nəzərə alsaq ki, insanları yaraşığa salan, ifadəsinə gözəllik gətirən, əsasən qaş, göz və ağızdır. Onda cildlərdəki şeirlərin misrasını qaşa bənzətsək, mənanı gözə, mənbəni isə incilər tökülən ağızla müqayisə etsək, Firuzə xanımın şeirlərinə yaraşıqlı «şeirlərdir» dediyim üçün mənə haqq qazandırarlar. Bu bir oxucu kimi mənim duyğularım, mənim bənzətmələrim və oxucu nöqteyi-nəzərindən verdiyim qiymətdir. Bəlkə daha təcrübəli peşəkarlar cildliklərin sanballılığına bərabər məna kəsb edən söz inciləri ilə fikrini ifadə edəcək... Ancaq gəlin unutmayaq ki, ciyər susuzluqdan təşnə olanda bir içim suyun ləzzətini ifadə etmək üçün min bir mənanı əvəz edən, hərə öz istədiyi kimi zövq aldığını göstərmək üçün bütün dillərdə eyni cürə məna verən, tərcüməsiz anlaşılan «Oxqay!» nidasını xüsusi bir həzz ilə ifadə edir.

Firuzə Məmmədlinin də şeirlərini ciyərlərinə çəkəndə az qala bir ovuc su içirmiş kimi hər sətirində «Oxqay!» deyirsən.

Mənim məqsədim dövrləri rəngli metallara bölüb qızıl, gümüş, bürünc, dəmir dövrü adlandıraraq dəbdəbəli, təntənəli sözlər demək deyil. O dövrdən indiyə qədər heç kəs bir nümayəndə kimi gəlib oxucuları heyrləndirməyib. Quru sözlə izah olunan fikir isə sadə oxuculara çatmır. Bu

günümüzə isə minnətdar olmalıyıq ki, Firuzə Məmmədli qızıl dövrün müdriklərinin necə olduğunu öz simasında bizə canlı şəkildə yaradıcılığında göstərir. Biz sevinirik ki, bu inci bizim dövrə hansı ruhdansa sıyrılıb çıxıb və bu gününkü ədəbiyyatımızı zənginləşdirir. İnanıram ki, bir neçə əsrdən sonra Firuzə Məmmədlinin şeirlərinin mənasında bulananda, durulanda bizim əsrimizi «qızıl dövrü» adlandırılacaqlar. Zəmanəmizə qürur və fərəh gətirən bu adı isə bizə bu gün öz əvəssiz şeirləri ilə Firuzə xanım bəxş edir.

Şairənin məhəbbət dolu şeirlərindən də yan keçmək olmaz. Duyumlu qəlbə, hisslərlə çırpınan ürəyə, həsrətlə göynəyən könülə malik olan Firuzə xanımın ülvü hisslərlə yazılmış şeirlərini heç bir musiqi təhsili olmayan oxucu istər-istəməz zümzümə edə-edə oxuyur:

Mənli ümidlərim necə ki, sağdır,
Ayaqdan salacaq mənsiz yolları.
Necə yol qapıdan qayıdacaqdır
Mənsiz küsülərin,
Mənsiz vüqarın.

- şairə bu misralarla bütün xanımların məğrurluğuna, mənliyinə sığal çəkən həzin bir layla deyir.

Şeirlər qarşımda, misralar beynimdə elə hey fırlanır, duyğularım məni tarıma çəkir. Hisslərimlə ağlım çiling-ağac oynayır, nəticədə nə udan olur, nə uduzan. Heç-heçə hesabı ilə bərabərleşib mehriban sevgililər kimi qol-boyun olub, nəfəs-nəfəsə, göz-gözə, diz-dizə ağlım diktə edir, hisslərim sıgallayır, Firuzə xanımın ürəyinin hərərəti ilə qaynatdığı söz nəhrinin isti bulaqları nəfəsimi çağlayan yeni səhifəni açır və məni məndən edən «Səni dağ bilmişdim» şeirini oxuyuram:

Səni bağ bilmişdim ağır anımda,
Demə öz - özümü aldatmışamış.

Bir qəfil tufanın burulğanında
Mən saman çöpünə əl atmışammiş.

- deyən şairə görəsən harada boğulanda saman çöpünə əl atıb, könlünə, gözlünə, qəlbinə geri yol tapmayandımı? Bəlkə mən çox sentimentallığa yol verirəm. Bəlkə bu saysız-hesabsız aldanışlar dövründə, hər addımda dəhşətli döyüş səhnələri ilə dolu olan filmlər göstərilən bir vaxtda mənim belə hisslərlə yaşamağım sadəlvhlükdür?.. Suallar beynimi didsə də, ürəyimi çarmıxa çəksə də, öz bildiyimi edib növbəti misraları;

Yaxşılıq adında dünyada nə var –
Sənə arzuladım,
«Pis mənə gəlsin»
Bəxtin günəş olsa – dedim «al apar» -
duman mənə gəlsin, sis mənə gəlsin.

- oxuyur və gözlərimin yaşını ürəyimə axıdır və mənim qələmimin dövrümüzlə uzlaşmadığını deyənləri qınayıram. Axı, mənim mənəviyyatımı zaman zəhərləyə bilməyibse, ülvə hisslərimin üstündən hələ də qara xətt çəkilməyibse bunun nəyi pisdir ki?..

Axı Firuzə Məmmədli belə şeirləri mənəviyyatı, ruhu, qəlbi saf olanlar üçün yazıb. Axı şairə yazanda inanıbdır ki, onu duyan olacaq və sevə-sevə oxuyacaqlar. Qoy deyim ki, o, heç də yanılmayıb. Firuzə xanımın oxucuları onun şeirlərini özü hansı duyğularla yazıbsa, o hisslərlə də oxuyub varlıqlarına hopdururlar.

Mən Firuzə xanımın böyük hərfə yazılan İNSAN-lığından söz açmayacağam. Böyüklərin böyüklüyündən söz açanda adam özü kiçilir. Çünki böyüklüyü tam açmaq, onu bütün incəliklərinə kimi xırdalamaq, cazibəsini vəsf etmək müşkül məsələdir. Bunu duymaq üçün, onun kimliyini, nəcibliyini, hansı təfəkkürə malik olduğunu bilmək üçün

Firuzə xanımın cildliklərini dəfələrlə oxumaq lazımdır. O, oxuculara dərin fikirlərdən kamillik, inci düzülən sözlərdən isə ancaq və ancaq zəriflik gətirir.

Qələmim susur... Əlim üzümə yapışıqlı, gözlərim bir cüt kitaba zillənib, fikirlərim səbrimi yeyərək, dodaqlarım lap sakitcə pıçıldayır: «Neyləyim, kitab haqqında kitabımı yazım»?.

Hardansa xalq şairi Fikrət Qocanın Firuzə Məmmədlinin iki cildliyinə yazdığı ön sözün sualla bitmiş son kəlməsi – özünün dediyi kimi «xırıltılı» səslə yox, başı asimanlara dəyən, dağların arasından ucalan əks-səda ilə dalğalanaraq ötkəm və bir az da Fikrət Qocaya yad olan zəhmli səslə qulaqlarımda cingilti qopararaq sual verir: «Niyə də yox»?!

«Kredo» qəzeti, 22 may 2004-cü il.

**RUHUN HÖKMÜ İLƏ DƏRDƏ
KƏMƏND ATIRAM**

Lap çoxdan Firuzə Məmmədlinin yaradıcılığı ilə bağlı düşüncələrimi yazmaq istəyirdim. Onun yaradıcılığında açıq-aşkar bir ruh obrazı görürdüm. Zaman-zaman bu ruh canlı bir varlıq olaraq onun əsərlərindən keçib mənim də varlığıma hopur və məni danışdırmağa çalışırdı. Və həmişə də müxtəlif bəhanələrlə bu hissdən yaxa qurtarırdım. Bu günlərdə işıq üzü görən «Dilək yaxasına dönnəm yenidən» şeirlər kitabındakı ruh açıq-aşkar qarşımı kəsdi; nədir o dilək yaxası? Və nə üçün şair yenidən «dilək yaxasına dönnəm», - deyir? – sualları ilə üzümə durdu və istər-istəməz bu ruh obrazının əzəli və axırı, adiliyi və qeyri-adiliyi haqqında düşünməli oldum. Ruhun qisası da yadıma düşdü, qisasını qiyamətə qoymayan ruhun özü ilə başbaşa qaldım.

Poeziyanın tədqiqi bizə nə üçün lazımdır? Nəyə görə sənəti tədqiq etmək, onun alt qatlarında yatan mənanı aşkarlamaq üçün cəhdlər göstəririk? Ümumiyyətlə, bu, sənətin inkişafı üçün lazımdır, yoxsa insan təbiətini dərk etmək üçün?

İnsan obrazı burada həm də şair obrazını, müəllif mahiyyətini ifadə edir. Şairin, sənətkarın sənətə çevrilmiş düşüncələrini öyrənməklə biz həyatın əzablarını yüngülləşdirə bilərikmi? Yaxud bu sualı bir qədər başqa cür, bəlkə də daha əks mənada versək, daha doğru olardı; əzabın mahiyyətini başa düşmək, dərdi anlamaq insanı kamilləşdirirmi?

İlk gəncliyimizdə Firuzə Xoşgün kimi tanıdığımız şair Firuzə Məmmədlinin çoxcəhətli yaradıcılığını atüstü sərf-nəzər etmək, zənnimcə düzgün deyil. Çünki onun geniş və zəngin elmi yaradıcılığı, kifayət qədər mükəmməl və həm də

deyərdim ki, həyatın görünməyən tərəflərinə işıq salan nəsrî və özünəməxsus istedadla qələmə alınmış poetik duyğuları – poeziyası var. Alimin şairliyi haqqında danışmaq onun poetik irsini tədqiq etmək, bir sözlə, bədii yaradıcılığı haqqında söz demək, heç şübhəsiz, böyük məsuliyyət tələb edir. Çünki Firuzə Məmmədli kimi alimlər yalnız sözün təbii instinkti və istedadla dərinliklərinə enmir, həm də bu sözü elmin, təfəkkürün gücü ilə tədqiqata cəlb edir, sözün çəkisini yoxlaya bilər. Bunun üçün onun təfəkküründə kifayət qədər elmi nizam və xüsusi dəqiqliklə işləyən tərəzi var.

F.Məmmədli «Y.V.Çəmənzmənin tarixi romanlarının («Qızlar bulağı» və «Qan içində») dil və üslub xüsusiyyətləri», «Bədii dilin estetik mənbələri», «Azərbaycanın şimal-şərq bölgəsinin etnolinqvistik vahidləri» kimi monoqrafiyaların, habelə, nəsr, poeziya, ədəbiyyatşünaslıq və dilçiliklə bağlı onlarla sanballı, elmi-tədqiqat xarakterli məqalələrin müəllifidir. Demək, o, bir alim kimi sözün düsturlarla ifadə olunan tərəflərini çox aydın görür. Məsələ burasındadır ki, bu aydınlıq içərisində, yəni sözün əhatə dairəsində doğulan sözün nəfəsini varlığına çəkə bilir, onu öz bətnində, ruhunun qanı ilə yedirir, böyüdür, onun nəvazişini çəkir, ağrı və əzabına dözür və yenidən dünyaya gətirir.

Təbii ki, F.Məmmədlinin dilçi-alim kimi, tənqidçi kimi imzası kifayət qədər yetkindir. Müasir ədəbi prosesin, dövrünün bədii nəfəsinin içində böyüyən F.Məmmədli həm də bir nasir kimi və bir şair kimi həmişə diqqət mərkəzindədir.

Tənqidçi Vaqif Yusifli onun haqqında yazdığı «Şairin alimliyi» məqaləsində bu qənaətlərə və suallara təsadüfi gəlib çıxmayıb: «F.Məmmədlinin elmi və ədəbi-tənqidi yaradıcılığı barədə bu qeydlərimi bitirərkən yenə də onun şair obrazı gözlərim qarşısında canlandı və mən Firuzənin elmi-ədəbi-tənqidi aradıcılığı ilə poetik yaradıcılığı arasında əlaqə və bağlılıq axtardım. Yəni belə fikirləşdim ki, dilçi-

tənqidçi-ədəbiyyatşünas Firuzə Məmmədli şair Firuzə Məmmədlinin şeirlərini təhlil edərsə, hansı elmi-nəzəri nəticələrə gəlib çıxar»?!)

Doğrudandan da, tənqidçinin qeyd etdiyi kimi, F.Məmmədli öz hekayələrini, yaxud şeirlərini tədqiq etmək istəyirmi? Zənnimcə, müəllif bu sualı ritorik olaraq qoymuşdur. Yəni o sualın cavabı bizim, yəni oxucuların mənəviyyatıdır. Yəni F.Məmmədlini başa düşən, onu duyan hər kəs bu cür düşünə bilər. Ancaq şair olsa-olsa, nasir əgər vacibdirsə, öz yaradıcılığı haqqında müəyyən düşüncələr ifadə edə bilər. Bəlkə heç istedadın gücü ilə bədii təfəkkürün məhsulu olan əsərlərinin dərinliklərinə nəinki enmək istəməz, bəlkə, heç enə də bilməz, bir növ subyektiv mülahizələr söyləyə bilər.

Sənətkar elə bir ev sahibidir ki, özünün xüsusi qonaqpərvərliyi ilə onun aləminə qonaq gəlmiş hər kəsə nəvaziş göstərir, özünün ılıq, doğma münasibətilə qonaqlarını sehirləyə bilər, onları ovundurar. Ancaq qonağın daxil olduğu yol bu sehrin, ovsunun gücündən keçir. F.Məmmədlinin 2005-ci ildə işıq üzü görmüş «Ömrün axarı» nəsr kitabında çox maraqlı bir povest var: «Ruhun qisası». Əslində, bu əsər poetik nəsrin ən yaxşı nümunələrindən biri hesab oluna bilər. Yeddi hekayət şəklində yazılmış bu əsər bir-birini tamamlayan ayrı-ayrı poetik lövhələrdən ibarətdir. Müəllif öz şairliyinə sadıq qalaraq geniş epik lövhələrdən istifadə etmir. Ancaq həyatın ən qeyri-adi cizgilərini və qəribədir ki, ilk baxışdan təsadüfi görünən hadisələri şair intiussiyası ilə görür və onları sözə çevirir. Sanki ayrı-ayrı epizodik görünən lövhələr əsərin sonunda bir tam yaradır.

Bütün səmavi kitablarda və dini fəlsəfələrdə ruhun varlığı və yaşarılığı haqqında şahidliklər olsa da, əslində, bu «həqiqəti» mifik bir hökm kimi qəbul edir və bəlkə qəlbimizin dərinliklərində şübhəmizi də qoruyub saxlayırıq. Doğrudan da, ruh varmı? Bu sual bütün insanları narahat

etdiyi, düşündürdüyü kimi, filosofların, sənətkarların, incəsənətin ən müxtəlif sahələrində görünənlərin də bu və ya digər dərəcədə diqqətini cəlb etmişdir.

Demək, F.Məmmədli də istisna deyil. O, ruhun varlığını isbat etmək üçün heç bir tarixi-elmi tədqiqatın nəticələrinə və dini dünyagörüşünün hökmlərinə söykənmir. Sanki bu məsələ onu heç maraqlandırmır da. Ancaq həyata söykənir, reallıqdan çıxış edir, bəzən reallığı, məsələn, konkret olaraq Qarabağ uğrunda mübarizə motivini vermək üçün ayrı-ayrı döyüş səhnələrini, düşmənin yırtıcılığını və qəddarlığını göstərən hadisə və faktları təsvir edir. «Ruhun qisası» povestində türkə qarşı düşmən mövqə tutan – baba, nənə, ata, ana, qardaşlar və bacı obrazları var. Baba divara vurulmuş yağma xalçanın üstündən asılmış bıçağın tiyəsinə hər səhər ana döşü əmən kimi əmir. Bu, yağı yaddaşının təqdimidir və həm də F.Məmmədlinin özünə-məxsus təqdimidir. Ailənin başçısı olan qoca narahatdır. Kəsdiyi başın və həm də tiyəsinə əmdiği bıçaqla kəsdiyi başın nə vaxtsa ondan haqq-hesab istəyəcəyi inamındadır. Buna görə də o, hər səhər bıçağın tiyəsinə əmdikdən sonra öz Allahına dua edir, hifz olunmasını arzulayır.

F.Məmmədli «Nahaq qan yerdə qalmaz» hökmünü təbii axarda göstərə bilir. O nahaq qan bütöv bir ailənin təməlini uçurur, görünməyən bir qorxuya çevrilir və ailənin başı üstündə dolanır. Əhmədin kəsilmiş başı bədənindən ayrılan kimi, ruhu həmin ailənin içərisini tərk etmir və gözəgörünməz yollar axtarır – kimin mənəviyyatına daxil olacaq? Açıq qapı qızın mənəvi aləmidir. Əhmədin ruhu onun varlığına hopur. Burada məsələnin bir-birini tamamlayan tərəfləri var. Birinci tərəf ondan ibarətdir ki, hələ mənəviyyatı korlanmamış qız gözünün qabağında kəsilən insanın görüntüsü qarşısında sarsılır, onun psixikası «pozulur» və heç vaxt dilinə gətirmədiyi bir nifrət oyanır daxili aləmində. Baba qızın gözlərində Əhmədi görür. Qızın hərəkətləri qeyri-ahəngdardır. Ona nə qədər nəvaziş gös-

tərsələr də, o bu sarsıntıdan ömrü boyu yaxa qurtara bilmir. Və axır ki, həmişə təsəvvüründə canlandırıdığı bir mənzərəni – bıçağı babasının boğazına çəkmək hissini həyata keçirir. Əhmədin ölümündən uzun illər keçib. Həç kim o fikrdə deyil ki, bu qız Əhmədin qisasını alıb. Həç bəlkə bu qız da o fikrdə deyil ki, o nə üçün bu əməli törətmişdir. Ancaq o fikirdədir ki, bıçağı babasının boğazına Əhməd çəkmişdir. Öz əllərinə baxanda Əhmədin əllərini görür...

Bir sözlə. F.Məmmədlinin təqdimində ruhun varlığına və yaşarılığına bizdə şübhə qalmır. Həm də «ruh harda olsa, öz qisasını alacaqdır» hökmünə də inanırıq.

Əsərin sonunda qoca qarı – yəqin ki, həmin qız torpaqdan gələn səsi eşidir. Bu, Əhmədin səsidir. Və ətrafda oynayan uşaqlar da bu səsi eşidirlər. Qarının iddia etdiyi rəngdə görürlər ətrafı. Bu isə o deməkdir ki, nə qədər zaman keçir-keçsin, axır ki, haqq yerini tapır.

F.Məmmədlinin yaradıcılığı haqqında danışarkən «Ruhun qisası» poevestinə təsadüfi müraciət etmədim. Onun şeirlərində də əsas hərəkətverici qüvvə ruhdur. Zaman-zaman ruhlar qayıdır və öz haqqını diktə edir. «Dilək yaxasına dönnəm yenidən» şeirlər kitabında ruhun aydın obrazını görə bilirik. Bu ruh nə qədər gündəlik qayğıları olsa da, bəlkə, lap ailə-məişət problemləri olsa da, öz hissləri və duyğuları ilə cəlvələnir. Biz onu hiss və duyğu şəklində görə bilirik. Sanki həmin ailə-məişət qayğıları olan real insan arxa plandadır. O, əsasən öz sevgilisilə, əzabları ilə, dərdlərilə, tənhalığı ilə və bu tənhalıqdan yaranan ağrı-acılarla daha gözəldir və bizə daha doğmadır.

Hər dəfə qələmi əlinə götürən kimi daşıyıcısı olduğu ruh onun daxili aləmində təzahür edir, duyğulanmalar, iztirablar sözə çevrilir:

Hər şey təzədən başlayır,
Hər şeyin pisi qayıdır.

Gedəndə qızılı gedir,
Yerinə misi qayıdır.

...Ürəyim qəmə tərəfdir,
Ömrümsə şama tərəfdir,
Təkcə dərd mənə tərəfdir,
Biri gedir, yüzü qayıdır.

Bu, şairin özündən asılı deyil. Şairi instinktlə idarə edən ruhun hökmüdür. Və hər dəfə qələmi əlinə götürəndə şairin «pis» adlandırdığı Əzab obrazı təzəhür edir. Və bir sənətkar olaraq yaratdığı ilə ürəklərdə özünə yuva qurur. Və yaxşı bilir ki, hələlik hərəkətdə olan cismi də bir gün ruha çevriləcək. Hansısa bir «yaxşını» verib əvəzində yüz dərd alır. Və bu dərd onun həyatının mənasına çevrilir. «Ruhum qaranquş yuvasına qayıdacaq» şeirində də həmin ruh olacağı günün havasını görürük. O uzaq zamanənin bugünkü Firuzə Məmmədliyə ayağı ilə özünə yol cıza-cıza, ayağından yolu aç-aça o kəndin ortasına çatacaq və bir gün görəcək ki, yol o kəndin ortasındakı evin qapısına dirənib.

Və biz burda da ruhun hökmünə inanırıq. O evdən, o qapıdan həmin ruhu daşıyacaq insan adlı yeni bir varlıq çıxacaq. Lap əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, şairlər niyə dərdi başına buraxmır, nəyə görə şairlər dərdi öz çəməninin, çölünün içində ötürür? Hətta üz çevirib gedəndə də kəmənd atıb öz ürəyinə qaytarır.

Demək, şairin qənaətinə görə, dərdli olmayan adam kamil ola bilməz. Kamilliyin yolu dərddən keçir.

Niyəsi, necəsi, haçanı - yoxda,
Göz gözdən kölgəli, üz üzdən dönük.

Bu sirr kələfinin açanı yoxdu,
Hərə öz içində iblisdən dönüb.

Burada dərdsizliyin ağrısı var. Kim ki, öz dərdsinə sahib durmadı, demək, o, iblisdən dönmədir. Demək, onun içində hakimlik edən iblisdur. Və şairə də qərribə gələn budur ki, necə ola bilər ki, insan öz dərdsinə sahiblənə bilmir və bu zaman göz-gözdən kölgəli olur, üz-üzdən dönük olur. Bu zaman dünyanın boyu görünmür, dünya öz içinə qısılib qalır.

Görkəmli rus ədəbiyyatşünası Mixail Mixailoviç Baxtin «Dostoyevski poetikasının prolemləri»ndən danışarkən yazır: «Dostoyevski məhz özgə ideyasını bir ideya kimi onun bütün məna dolğunluğunu saxlamaqla, lakin eyni zamanda məsafəni gözləməklə onu təsdiqləmədən və özünün ifadə olunmuş şəxsi ideologiası ilə birləşdirmədən təsvir etməyi bacarırdı». Eynilə «Ruhun qisası» povestindəki kimi, yaxud F.Məmmədlinin ruhun hökmünü diktə edən şeirlərindəki kimi.

Kim yamadı buzu bizə.
Yağı etdi bizi bizə.
Hardan gəldi yazı bizə,
Qəza nə oldu, bilmirəm.

Şair «bilmirəm» deyir. Heç hadisələrə qarışmır da. Sanki mövcud mənzərəni verir. Bizə soyuqluğu, buzluğu kimin yamadığını soruşur və bununla da diqqətə çatdırır ki, bizi bizə yağı eləyən elə həmin buzluqdur, soyuqluqdur. Bunu da bir «Qədər yazısı» donunda təqdim edir.

Burada məsafə də görünür, təsdiqləmə yoxdur, sanki şəxsi ağrı yoxdur. Və eyni zamanda, qeyri-səlis məntiqin diktəsi də var. Yəni ki, bu, artıq şairin içindəki dərddir və həm də öz dərdi deyil. Aldığı ideyanı – əlbəttə, cəmiyyətdən aldığı, insanlardan aldığı, həyatdan götürdüyü ideyanı dördcə misrasının içində bütün dolğunluğu ilə verməsi də var.

F.Məmmədlinin ruhu çağırdığı anlar da var. Bu, yaddaşadönmədir, yaddaşı çağırışdır:

Diz çöküb şeirin uzaqlığına
Əllərimi duaya tutdum.
Məni şeirimdən əvvəl öldür, Allah.
Şeirimi məndə yox,
Məni şeirimdə öldür.
Canım çıxanacan,
Yazmağa ruh ver mənə.
Sonuncu cümləm
Ağzımdan şeirlə çıxsın,
Amin!

Məşhur filosof Y.E.Qolosovker «Mifin məntiqi» əsərində yazır: «Ölümsüzlük anlayışının özü yalnız bir ideya və tendensiya kimi bizə aydındır... Canlı vücud bir anın içindəcə göründüyü qiyafədəcə əbədiləşir. Burada «əbədi» tükənməyən sonsuz bir vaxt kimi verilib. Ölümsüzlük əslində, guya ki, başa düşüləndir». Həmin mahiyyəti Firuzə Məmmədlinin bu şeirində də görürük. Burada da ölümsüzlüklə ölümün qarşılaşması var. Ölüm şəxsə aiddir, ölümsüzlük sənətə. Ölümsüzlükdə ölümün çarpışması, vuruşması həyatın əbədiliyini təmin edir. Və eyni zamanda, ölümsüzlüyün də görünməyən tərəfləri var, ölümün də.

Şairin ruhu çağırışı bu görünməyən tərəflərə meyli və marağı ilə bağlıdır. Əslində, bu, qarşısızalmaz bir istəkdir.

F.Məmmədlinin «Dilək yaxasına dönnəm yenidən» adlı şeirlər kitabında bu cür təzadlı motivlər çoxdur.

Dərd şairin ruhunun qanadlarıdır. Əgər yerinə düşürsə, ilham pərisidir. Dərdlə yaşayan şair bu ilham pərisinin qanadlarına ucalığa qalxa bilir, Yaradanına qovuşa bilir. O ucalıq isə mücərrəd deyil. O ucalıq lap yaxındır. Başqa sözlə, həyatın özüdür. Şair həyatı dərk etdikcə, həyatı

sevdikcə, həyata yaxınlaşdıqca öz Yaradanına qovuşmuş olur.

F.Məmmədli özü həyata yaxınlaşmış, həyat sevgisi ilə süslənmiş şairdir. Ancaq görünür, hələ də «öz ürəyinə sancılmış axarını tikanı» tamam çəkib çıxara bilməmişdir. Bu, şairin yaradıcılıq ehtirasıdır, şairi yaratmağa çağıran həvəsidir. Və ömür keçdikcə köksünün üstündəki tikanı çəkə bilmədikcə onun yeni-yeni yaradıcılıq istəkləri, duyğuları həmin göynərtinin təsiri altında dilə gəlir.

Təbii ki, ömür bir axardır, onun özü demişkən: bu axarda hərəkəti saxlamaq mümkünsüzdür. Ehtiras var, həvəs var, istək var, zamansa çox sürətlə keçir. Axar boyu geridə qalan duyğulara şair «əlvida» deməməlidir. Və bu əlvidanın özü lap yaxında olan Yaradanla təmasıdır. O ucalığa yetmədir.

Keçə bilmədiyim a yaz sevdası,
Ömrümün, günümün bəyaz sevdası,
Dərin duyğuların dayaz sevdası,
Əlvida!

Sənə qovuşmağa əlim çatmadı,
Ucaltdım səsimi, naləm çatmadı.
Dərdini yazmağa qələm çatmadı,
Əlvida!

Şair «əlim çatmadı» - deyir. Səsini ucaltsa da, «naləm yetmədi» - deyir. Dərdini yazmağa qələmi çatmadığına görə «Əlvida» nəğməsi oxuyur. Amma eyni zamanda, biz o qovuşmanı da görürük. O nalənin, fəryadın səsinə lap göylərin min qat dərinliklərinəcən yetdiyinə inanırıq və təəccüblənirik ki, onun qələmi bütün qaralıqların içərisində ən qara rəngli dərdi, bütün ağıqların içərisində o bəyaz sevdalı dərdi necə ayırır, seçə bilir?! Və sənət detalına çevrilibsə,

poetik nəfəs alıb söz olubsa, bu artıq Yaradanla qovuşmadır. Şairin anlamında dərdinə qovuşmadır.

Yaşa, a qəmində boğulan ömür,
Ölüb, dönə-dönə doğulan ömür,
Sən, a boğazama yığılan ömür.
Əlvida! Əlvida! Əlvida!

İnsanlar əbədi ayrılıq anında əlvida deyir. Burada o əlvidanın gətirdiyi kədərini əksini görürük. Firuzə Məmmədlinin «Əlvida!»sında üzdən görünən sözün görünməyən mənası daha güclüdür. Özü demiş, ölümdən sonra doğulan ömrü görürük. Bu «əlvida» yeni bir aləmlə görüşdür.

Mifik düşüncədə «Dilək daşı» anlamı var. F.Məmmədli «dilək yaxası» deyir. Və yenidən dilək yaxasına dönəcəyi iddiasındadır. Bizcə, bu, sadəcə, dilək iddiası deyil, onun özünün haqqıdır. Yaradanın yaxası dilək yaxasıdır. O, dünyaya tilov atır, qızıl balıq sevdasıyla. Onun qızıl balığı dərdidir. Sanki özündən qaçan dərdini itirmək qorxusu ilə həmişə oyaqdır. «Zirvəli dağlar bilib dərdə kəmənd atırıq» - deyəndə də elə bu duyğularla yaşayır.

«Ədəbiyyat» qəzeti, 6.4.2007.

SƏNƏTİN FİRUZƏSİ

Firuzə Məmmədli – alim.

Firuzə Məmmədli – şair.

Firuzə Məmmədli – nasir.

Hər üçü yetkin, hər üçü bütöv və hər üçü ayrı-ayrılıqda bir insan olaraq, zəka sahibi olaraq bir-birilə həmrəydir, hər üçündən bir-birinə doğru yollar gedir.

İnsan hissləri, insanın daxili dünyasının problemləri çox vaxt ziddiyyətlər şəklində üzə çıxır, ədəbi əsərlərin qəhrəmanlarının yaşamından çıxış edir, müxtəlif tərəflərdən bir-birilə bağlı olan xarakterlərin toqquşması qədər insanın daxili aləmindəki bir-birinə zidd hisslərin də qarşılaşması xarakteri tamamlayır, onu yetkinləşdirir.

O başqa məsələdir ki, bəzən ən maraqlı tərəf işıqlı tərəfə qalib gələ bilər və əksinə. Firuzə Məmmədlinin elmi yaradıcılığı ilə poeziyası, yaxud da nəsrə bir-birinə mane olmur. Və artıq qeyd etdiyim kimi, bunlar bir-birini tamamlayır. Sanki onun nəsrində də, poeziyasında da elmi yetkinlik var. İlahi vəhy-nəsr nümunələri sanki elmi məntiqə söykənir.

Sonu məyusluq olan sevgiyə nə deyəsən,
Nə deyəsən, axırı sevgi olan nifrətə?
Bu sevginin, nifrətin birsə əgər yiyəsi,
Bir qəlbə yaşayırmış həm mələk, həm ifritə.

Sanki bayaq ifadə etdiyimiz fikirdir. Eyni ürəkdə yaşayan və qarşılaşan duyğulardır. Bir-birilə mübarizə aparan duyğulardır. Əgər mələk ifritəyə qalib gəlsə, onda demək, sevgi də nifrətə qalib gələcək. Yox, əgər insanın daxili dünyasında hisslərin döyüşü digər tərəfin qələbəsilə başa çatacaqsa, yəni ifritə hakim olacaqsa, demək, nifrət də

sevgini məhv edəcək, öz qoşununu çəkəcək, qərəzkarlıq baş alıb gedəcək, insanlar bir-birinə tələ qurmağa, tor hörməyə başlayacaqlar.

İnsan çıxılmazlıqdan çıxma bilmişsə, demək, öz ürəyindəki Tanrının ələyindən yapışa bilib. Demək, idealına güvənib, idealından qorxmayıb.

Sənə yaxın düşmədim qərib düşüncələrdən,
Sənli ömür yaşadım sənsizliyin qəmində.
Sevgimin qanadında uçur, uçurdum hər dəm,
Xəyallar adlayırdım, sevdalıydım səninlə.

Bu misralara sadəcə yaxşı deyər bilmirik. Mükəmməl poetik lövhə daha gözəldir. İnsanın öz içində baxa bilmək qüdrətidir. Və özünün daxili aləmindəki hissiyatın rəngini, çəkisini duymaqdır. Qəmin gətirdiyi, kədərini aşladığı anların ağırlığı altında qanadlarını görə bilmək, daxilən uçmaq, havalanmaq özü insan ümidinin və inamının gücü ilə bağlıdır. Elə buna görə də şair daxili mənin əks tərəfindən ona doğru gələn xəyalların üstündən adlaya bilir. Çünki o, idealı ilə qovuşmağa canatma mərhələsini keçmiş və onunla qovuşmuşdur. Elə ona görə də «Sevdalıydım səninlə», deyir.

Elə bilirəm ki, insan sevdalı olanda daha güclü, daha qüdrətli olur. Sevdasız insan da uça bilər. Fəqət içi boş, qovuş kimi və çox uça bilməz, onu külək dağıdıb havada izini itirər.

Sənətkarın ritorik sualları onun hisslər poeziyasında daxili aləmindəki narahatlıqların, nigarənciliklərin şəklini çəkmə bilər.

Hərdən dəli bir sual
Silkəbəyirdi məni.
- Nədir, nədir bu sevgi? –
Qısqanclıqımı, qəzəbmimi?

İçimdə sənə nifrət
Sillələyirdi məni:
Duyurdum bu həyat yox –
İşgəncədi əzabdı!

Şair sevginin nə olduğunu özündən soruşur. Və hətta şübhələnir ki, bəlkə sevgi özü qısqanlıqdır, qəzəbdir. Çünki bu qəzəb və qısqanclıq onun qəlbinə yol tapıbsa, demək, nifrət də baş qaldıracaq və o nifrət özgəsini yox, elə onun özünü döyəcək, öz içindən döyəcək. Görünməyən tərəflərini tapdalayıb dağıdacaq, didəcək. Və bayaqkı o şirin həyat sənsizliyin qəmi içində keçən, amma onun xəyallarını qanadlandıran sevdalı həyat deyil bu. Bu, işgəncəli həyatdır, bu, əzablı həyatdır.

Eləcə öz-özümü söylür,
Yamanlayırdım,
Əsiriydim sevgimin,
Nifrətimlə-özümə:
Belə yaşamaq olmaz,
duyurdum, anlayırdım,
Bu amansız sevgi də
çımxırırdı üzümə.

Nə qədər qəribə olsa da, mən bu misraları oxuyanda yadıma Anna Axmatovanın hissləri düşdü. Anna Axmatovanın orijinal vurnuxmaları, bir-birinə zidd duyğuları arasında çırpınmaları burda da açıq-aydın görünür. Və belə bir düşüncə mənə də hakim kəsilir ki, bəlkə, bu sətirlərin müəllifi qadın olmasaydı, bu duyğuları bu qədər dəqiqliyi və aydınlığı ilə verə bilməzdi. Sevgi əzablarını bir-birinə zidd duyğu və düşüncələr içərisində yaşamaq, mənə elə gəlir ki, ən çox qadın məənəviyyətinə xasdır. Bəlkə, o, hər şeyə arxa çevirib getmək, bəlkə, özündən də uzaqlaşmaq istəyir, amma bacara bilmir. Çünki onun özündən qabaqda,

özündən öndə sevgisi var və o sevgi onun üzünə çıxmırır:
hara gedirsən, hara tələsirsən? Bilmirsən ki, hara qaçırsan
qaç, hara köçürsən köç, o, sənindir. O, sən özündədir və
həm də ən başlıcası, sən özünsən.

Mən ta yoxa, çıxmışam,
Mən özümçün bir heçəm.
Sənsə evdə, səfərdə,
Mənimlə hər yandasan.

Azərbaycan ədəbiyyatında qadın poeziyasının özü-
nəməxsus ənənələri var. Lap elə deyək ki, Məhsəti Gən-
cəvidən tutmuş, Xurşidbanu Natəvandan keçən XX əsr
Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinin – Nigar Rəfibəylinin,
Hökümə Büllürinin, Mədinə Gülgünün sənətindən keçən
yol Firuzə Məmmədliyə qurtarmır və bu yol davam edir.

Firuzə Məmmədli roman tədqiqatçısıdır, eyni zamanda,
bədi dilin estetik mənbələri üzrə tədqiqatçısıdır. Dilin este-
tik imkanları, poetik nitqdə bədi-estetik imkanlar onun
tədqiqatından keçib. Dilin elə sirləri var ki, ona vəqif ola
bilib. Bəlkə, elə ona görə, Firuzə Məmmədlinin poeziyasın-
da sözün ən ağılagəlməz mənalara da ona fikrini ifadə
etməkdə yardımçı olur.

Firuzə Məmmədlinin «Bədi dilin estetik mənbələri»
tədqiqatında mənim üçün çox maraq doğuran bir bölmə də
var – «Poetik nitqdə daş-qaş adları».

Firuzə Məmmədli yazır: «İlkin müşahidələrdən məlum
olur ki... bu gün bizim yaqut, firuzə, qranit, əqiq, mirvari,
brilyant, almaz kimi tanıdığımız qiymətli daşların adları
klassik poetik nitqimizdə ləl, gövhər, dür, dürdanə, mərcan,
sədəf, zər, ləli-əhmər (qırmızı yaqut), dürri-gövhər və s. ərəb
və fars mənşəli sözlərlə ifadə olunmuşdur» (Firuzə
Məmmədli, «Seçilmiş əsərləri» III cild. Bakı -2004, səh 236).
Bu ifadələr Azərbaycan sənətkarlarına öz hisslərini ifadə

etmək üçün vasitə olub. Müəllifin özü demiş, «Hisslərin həssaslığı qulağın və gözün alışması ilə bağlı idi».

Bu, nə üçün yadıma düşdü? Firuzə Məmmədlinin həm poeziyasında, həm nəsrində, lap elə elmi yaradıcılığında sözə qiymətli daş həssaslığı ilə yanaşma məsuliyyəti görünür. O, sözlə zarafat eləmir. Hər bir sözün imkanını yerinə görə qiymətləndirə bilir. Və sözlə elə ehtiyatla davranır ki, sanki onun hər biri istənilən anda onun əlindən düşə bilər. Qum dənizinə qarışa bilər və itə bilər. Sözü qoruma məsuliyyəti Firuzə Məmmədlidə çox güclüdür.

Neynək, gəzdirim, elə ürəyimin içində,
Göydən yerəcən səni, yerdən göyəcən səni.
Təkcə o son mənzilə, son mənzilə köçəndə
Ürəyimdən çıxarıb, evdə qoyacam səni.

İlk baxışdan qeyri-adi heç nə yoxdur. Öz sevgisini bu cür sözə çevirməklə və bu sevgini ən qiymətli daş-qaş kimi yerdən göyəcən gəzdirmək, göydən yerəcən gəzdirmək və onu həyatı boyu qoryub-saxlamaq missiyasının daşıyıcısı olan Firuzə Məmmədli söz olan, amma eyni zamanda sevgi olan o qiymətli daş-qaş özü ilə torpağın altına aparmaq istəmir. Onu bu dünyada qoyur. Çünki özündən sonra bir ruh daşıyıcısı gələcək. Bu söz də, bu sevgi də, o daş-qaş da onun olacaq.

Axı həyat bu sevgilə, bu sözlə, bu daş-qaşla gözəldir.

Firuzə qiymətli daş-qaşdır, mavi, yaxud yaşılacan mavi. «Daş» kimi zinətdir. Və təbii sərvətdir. Bəzən yazıda «Firuzə» sözünü «füruzə» şəklində də yazırlar. Əlbəttə, bu, səhvdir və məqsədim də bu səhv haqqında danışmaq deyil. Ancaq mənə elə gəlir ki, o səhv Füzuli adının təsiri ilə törəniş tapır.

Firuzə Məmmədlinin lirikasındakı həssas hisslər Füzuli sevgisindən qidalanır, füzuliyana eşqdən rişələnir.

Firuzə Məmmədli üç böyük sənətkarlığın daşıyıcısıdır. Ədəbiyyatşınas-tənqidçi sənəkarlığı, şair sənəkarlığı, nasir sənəkarlığı. Bu, sanki ruhlar kompleksidir. Böyük üçlükdür. Müvazinət üçün–sənətin bütövlüyü və dayanıqlığı üçün müvazinət imkanı verən nadir tale qismətidir. Bu üçlüyün zirvəsində Firuzə Məmmədlinin insanlığı, şəxsiyyəti və müəllimliyi dayanır. Müxtəliflikdir.

Və yenə üçlük. Mənə elə gəlir ki, üçlük həmişə birbirini cəzəbmə məqamındadır.

Firuzə Məmmədlinin elmi və bədii yaradıcılığı haqqında danışarkən birinci növbədə elm və mif müqayisəsi yada düşür. Mif əvvəldi, yoxsa poeziya? Və elmlə poeziyanın tarixi arasında məsafə nə qədərdir? Bəlkə də, heç bu cür müqayisə və bu tipli suallara cavab axtarmağa lüzum yoxdur. Ancaq hər halda mif öz ömrünü başa vuranda tamam izsiz yox olmadı. Sanki şəkildəyişməyə məruz qaldı. İki istiqamətdə parçalandı – elmə və poeziyaya.

Firuzə Məmmədlinin yaradıcılığı sanki həmin mifin elm və poeziya formalarında davamıdır və zamanəmizə qədər gəlib çatan davamıdır. Bu gün Firuzə Məmmədliyə və müasir poeziyamızın digər nümayəndələrindən hansı janrda yazmaq tələb olunur? Nəyi necə yazmaları haqqında fikir yürütmək olar? Əlbəttə, yeni formaya keçid və hətta sərbəstin sərbəstinə keçid özü hansısa daha qlobal həqiqətlərdən xəbər verir. Bəlkə də, bunun bir sirri onunla bağlıdır ki, bu gün Füzuli səviyyəsində eşqi, sevgini və həm də poetik sevgini tərənnüm etmək mümkünsüzdür. Zaman özünün gətirdiyi formada o bənzərsiz anların səviyyəsinə qalxmalı olacaq. Bəlkə də, kifayət qədər məşhur Y.E.Qo-losovker «Mifin məntiqi» əsərində bu həqiqətlərin sirrini açmağa çalışmışdır: «Amma ki, geriye – ellinçiliyə qayıdacaq. Afında poeziyaya olan maraq bizim eradan əvvəl V əsrdə də soyumadı. Miladdan öncəki bu yüzillərdə poeziyanın vəzifələri, quruluşu, təsiri, janrları haqqında diskussiyalar səngimədi. Ancaq hesab olundu ki, poeziyanın

sabiq növlərini, əlbəttə, təmtəraqlı faciəni çıxmaq şərtilə, həm formaca, həm məzmunca təqlid etmək mənasızdır: onsuz da sabiq növlərdə qazanılmış uğurlara çatmaq mümkünsüzdür» (Y.E.Qolosovker, «Mifin məntiqi». Bakı-2006.səh. 124). Heç indinin özündə də poeziyaya sonsuz ehtiras tükənməyib. Lap elə dini mövhumatın az qala bütün dünyaya hökmüranlıq etdiyi orta əsrlərdə də poeziyaya maraq azalmadı. Poeziya işığın daşıyıcısı oldu zülmət aləmində də. Bu gün o işığın daşıyıcılarından biri də heç şübhəsiz, Firuzə Məmmədlidir.

Mən Firuzə Məmmədlini otuz il bundan əvvəl görmüşəm. Müəllimim kimi, hansısa fəndən seminar məşğələləri aparırdı. Və biz çox istəyirdik ki, o, bu məşğələlərdə öz şeirlərini də oxusun və izah eləsin. Ancaq heç vaxt onun öz dilindən auditoriyada şeirlərini dinləyə bilmədik. Həmişə təvazö ilə öz daxilindən gələn məntiqi ardıcılıqla yaşamış Firuzə Məmmədlinin poeziyasını öz qəlbində, daxili aləmində oxuyan bir sənətkar kimi görürəm. Heç onun poeziyasının özündə də hay-küy yoxdur, fırtına da gözlənilmir. Sakit bir yaz küləyi yarpaq pıçiltısı yaratdığı kimi, onun duyğulanmaları da poeziyasını o pıçiltı harmoniyası ilə yaradır.

Əlbəttə, fəsillər dəyişə bilər. O yaz pıçiltıları, kövrək titrəyişlər bir payız əhvalı ilə də əvəz olunar. Ancaq yenə özünəqapılma.

Firuzə Məmmədlinin poeziyasında, elmində və o cümlədən nəsrində də bir mif şirinliyi var.

«Kredo» qəzeti, 30.03.2007

TƏZƏLİYİ RUHUNDA YAŞADAN ŞAİRƏ

Firuzə Məmmədli özünü tanıyan şairədir: altmışıncı illərin söz təravətindən qədəm qoyub şeirin astanasına və özünəməxsus ifadə yatımları ilə 40 ilə yaxındır ki, həmin şeir astanasından söz bağçasına daxil olub. Firuzə xanımın özünəməxsus yaradıcılıq uğurları vardır: hər şeydən əvvəl, o, çağdaş poeziyamızda qadın qəlbinin hərarətini - söz, məna istisini, poetik təravətini və bədii səmimiyyətini hifz edib, ona daxili poetik ilmlər aşılıb.

Firuzə Məmmədli öz sözünü hifz etməyi bacarır - hifz etmədə şairənin üz tutduğu - müraciət etdiyi üç «sən» (obraz) vardır. Birinci «sən» onun həmişə üz tutduğu, özü ilə həmdərd olduğu «sən»dir: bu onun söz sırdaşı, sirr sırdaşı olan «sən»dir, öz daxili «mən»i - özüdür. Bu «mən» öz içində yaşayır; bu içdə ətrafların törətdiyi faciələr də rənglidir: bu faciələr zamandan gəlir; zaman insanı öz içində boğur, onun vüqarını sındırır, çörçöpə döndərir:

Məni sındıra-sındıra
Bir şələ çör-çöp etdilər.
Sonra tonqal çatdılar
Bu çör-çöpdən...

Firuzə xanımda ikinci sən - dünyadır: onun sirri-sözü çoxdur; yuxusu-uyqusu çox, hörməti, hökmü, düşüncəsi, hissi, əqli düşüncəsi çox. Bir eybi var: dünya insandan qafildir – xəbərsizdir, gələni-gedəni saya salmaz; bir hikməti var: öz adını öyməz, öz böyüklüyünü gözə soxmaz.

Üçüncü «sən» - sənsən; bu – kinli şəxsdir: bu, etibarsız, zəif, hərarətsiz, sirr verməyə layiq olmayan «sən»-dir;

Sənə nə yazım deyirsən,
Mən yazanlar yazı deyil.
Sən mənə lazım deyilsən,
Mən də sənə...

bu «sən» tipik deyil, müdrik deyil; çünki aşiq deyil – etibarlı ola, aqıl deyil – müdrikliyi Və beləcə, bu «sən» sevgidən, vəfadən, səmimiyyətdən qafildir – ondan söz açmağa dəyməz.

Firuzə xanımın yaradıcılığına xas olan poetik özəllikləri aşkara çıxarmaq üçün əvvəl birinci «sən»dən (obrazdan), sonra ikincidən bəhs edərək (üçüncü «sən» yox kimidir.

1. Gizlinlərin payız yarpaqları

Şairə Firuzə xanım özünü harda tanıyıb? Əlbəttə, ilk növbədə özündə: Bir dəfə də özünü payızda gördü və bu payızın bütün əlamətləri onun daxilindəki gizlinləri aşkara çıxartdı:

Sapsarı xəzəlini-
Ovuc-ovuc qızılını
Səpdi başıma bu payız.

Şirin, dadlı meyvəsilə,
Almasıyla, heyvasıyla
Çıxdı qarşıma bu payız.

Qırmızı nar yanağıyla,
Sovqatıyla, qonağıyla
Gəldi xoşuma bu payız.

... Yağışını, küləyini,
Çətirini, çəliyini
tökdü qarşıma bu payız.

Bilmədim, seçim hansını,
Hamısı da göydən asılıb.
Zaman olub, miras olub.

Çökdü yaşına bu payız.

Payız Firuzə xanımın lirik «mən»inin daxilindədir, burda hərarət yaradıb, hərarətə işıq verib və ən əsası, payız öz rəngindədir - payız rəngində.

Onunla həmişə üz-üzə gələn, söz-söz açılan iki obraz olub, birincisi şairənin daxili «mən»i, «lirik surəti»dir. Bu şeirdə də iki obraz var: burada ilkin obraz payızdır: payız öz rənginə, səsinə uyğun olan obrazdır. Lirik «mən» payıza görə özünü anlamağa başlayıb.

Özünü tapmaq da bir sirdir: özünü tanım sirrin, gizlinin, məchulun məlum olmasına təkan verən bir başlanğıcdır. Firuzə xanımda bu başlanğıc həm də kamil olma, tam olma nöqtəsidir. Onun meyarında Payız özünü tanımaq, duymaq üçündür.

Şairə, Payız obrazını ikiləşdirib: bir təbiətin payızı, bir də öz lirik «mən»inin həmdəmi, məhrəmi olan payız - burada artıq *şairənin özü payıza çevrilir*: addım-addım, nəfəs-nəfəs özündə hifz edib saxlayıb o payızı; o payızı ki, onun «sapsarı xəzəli»!, «ovuc-ovuc qızılı» vardır: bu, səxavətli payızdır, xoşbəxt payızdır: öz gəlininin başına bəxşislər səpir, onu öz rənginə boyamaq istəyir. Bu həm də bərəkətli payızdır, alması, heyvası, narı, yağışı, küləyi, habelə çətiri, çəliyi var: alma tərəvət, həyat sevgisidir, heyva saralma, qüssə, kədər, dərd yüküdür, yağış, külək lirik «mən»in daxilində və simasında var-gəl edən - aydınlıq gətirən, habelə aydınlığı, ömrü aparan əlamətlərdir, çətir

özünü qorumaq, çəlik dayaqlanmaq, dayaq axtarmaq rəmzidir.

Şairə sözləri təbiətinə uyğun hala sala bilir; bu onun bədii ifadə tərzinin birinci poetik əlamətidir. Klassik poeziyada, habelə, çağdaş yolumuzda payız sonudur, xəzəl olub yerə tökülməkdədir, həyatın – ömrün son rəngidir.

Firuzə Məmmədliyə isə payız – əvvəldir, yenidən yaşamaqdır, yeni aləmə qovuşmaqdır. Şairə üçün payız həm də dünyanın aldanışlarını anlamaqdır: dünya rənglərinin şirnikdirici cazibəsindən xilas olmaq anlamıdır. Bu mənada, Firuzə xanım payızı özününküləşdirib, vəznə salıb. Çox adamlar var ki, payızdan qorxur, amma Firuzə xanım qorxmur, əksinə payızına vurulub, onu vəsf edir, onun sirrini açıb-ağartmağa həvəs göstərir. Misraları, söz-vəsfləri də bu istəyə qoşulub-təzələnmişdir.

Başqa bir şeiri: «Mini şeirlər». Bayatı üstündə qurulmuş avazdır, milli ritminə görə min illərin uzaqlığından bugünədək axıb gələn üslubdur - Bayat boyunun duyğularına bağlanıb: Dədə Qorqud vəzn tərzindən qidalanan deyimlərdən doğulub:

Keçirdim əzabları
Ömrümün yaxasından –
Övladım olsun.

Canım ağzımdan çıxınca
Onunla can bir qəlbdəyəm –
Qanadım olsun.

Neynim, göz açıb gördüyüm
Ondan qeyri bir kəsım yox, -
Halalım olsun.

Ondan ayrıldığı gün
Onun ardınca qaçdığım

Gün olacaq, -
Vüqarım olsun.

Şairə sözlə-mənaya yığcam biçim verə bilir: bənzət-mələrində sözün deyil, mənanın yığcam açımına diqqət yetirir; əslində mənalar sözün içindən çıxır: «əzabları ömrümün yaxasından keçirdim» deyərkən, mənanın mənbəyini, kök saldığı məkanı dəqiqləşdirir: əzabları öz doğması, yaxını hesab etmə məhrəmliyi mənaya üslubi şiddət verir, canı ağzından çıxınca onunla canbirqəlbədə olmasını da həmin mənə açarlarının başqa bir düzümü kimi ifadə edir: onunla canbirqəlbədə olmağı lirik «mən»in daxili səmimiyyətinin-əzablara qucaq açmaq razılığının səbəbi kimi üzə çıxır: «göz açıb gördüyü» əzab - övladından başqa ikinci bir sirdaşı yoxdur; elə bu məhəbbətinə görədir ki, hər bir əzaba canıyananlıq edir. Yadınızdadırmı, Dirsəxan öz xanımına belə bir mehrlə müraciət edir, arvadının və özünün dərini daxilən daha hərarətli bir sevgi ilə bildirirdi:

Göz açıban gözdüyüm,
Könül verib sevdiiyim...

Firuzə xanımın daxili təlaşları da bu baytı-vəsf üzərində köklənib.

II. Özünüduyma və özünəqayıtma

Firuzə Məmmədli özünü duyan şairədir: özünü duyubsa, sözü də duyub; çünki sözün canlı olması üçün özün canlı (ruhlu) olmalısan. Çünki sözün canlılığı insanın (şairin) özünü duymasından başlayır. Sözçülər indiki zamanı sözçülük xəstəliyinə salıblar; indi minlərlə nəzm quraşdıran cızmaqaraçılar vardır ki, onlar özlərini duymurlar; duymaq cəhənnəm, təqlid, yamsılama, oğurluq

xəstəliyinə tutulublar; təlxəkliyin məngənəsindən qurtula bilmirlər: təlxəkliyi xüsusi qabiliyyət hesab edirlər.

Şairə Firuzə Məmmədlinin lirik qəhrəmanı öz daxili aləminə fəal müdaxilə edir, özünü, öz təmsalında insanın ruhani bağlılığını dəyərləndirə bilir, ona meyar verir, gerçəklik aşılıyır, onu (insanı) nizama düşməyə çağırır.

Hər şeydən əvvəl, şairə özünü ağıl ilə duyub anlamışdır:

Ağlım məni
su aşağı axıdıb,
su yuxarı axtardı.

Bu – özünü tapa bilməməyi anlamaqdır, özünü axtarıb tapmaq üçün gərək özünü itirdiyini anlasın, özünü itirdiyini anlayandan sonra onu (özünü) axtarmağa başlayırsan: su aşağı axıdıb, su yuxarı axıtmaq - məchul bir iztiraba düşmək etirafıdır. Atalarımızın deyimində «səni çay aşağı axıdım, çay yuxarı axtarım» qarğıışı var; yəni səni tapa bilməyim. Firuzə Məmmədli də bu məntiqin sərt üzünü yada salıb: daxili təlaşla ağlının onu tapa bilmədiyini bildirir. Lakin bütün bunları o, ağlının gücü ilə anladığı etirafına gəlir. Hər şeydən əvvəl, belə bir məhrəmliyin (doğmalığın, yaxınlığın) əlamətidir ki, şairə sözə öz duyğusu daxilindən rəmz verir. İlk olaraq yuxarıdakı ifadənin məna açmı daxili bir səmimiyyətə bağlıdır: ağıl ilə dünyanın rənglərini ayırdığını anladı: ilkindən duyğuların axarında qalan bir ağılın özünü anlaması - lirik qəhrəmanın özünü anlamağının əlamətidir.

Şairənin lirik «mən»i duyduğu hər bir gizlinin «ağ» rənglərini görür, anlayır.

Hövsələmi
çəngəlləməkdən
səbrim
didik-didikdi...

hövsələsini öz səbrinə təslim edən bir insan özünü duya bilmiş deyilmi?

İnsanda nə əsasdır? Duyğusumu, düşüncəsimi? Əlbəttə, hər ikisi: duyğular da düşüncələr də insanın daxili bütövlüyüdür. Bu seçim-fərq axtarışında şairə Firuzə Məmmədli özünü daha yaxından görmüş, tanımış, duymuşdur:

Ömrün qışından sıyrılıb,
Buz içindən çıxa bildim.
Yalan-palandan uydurub,
Söz içindən çıxa bildim.

Uçdum da, göyüm dolusu
Təqətim, heyim dolusu,
Boylandım boyum dolusu,
Öz içimdən çıxa bildim.

İlməyəm - naxış içində,
Şöhrətim - alqış içində,
Bu qədər baxış içindən,
Göz içindən çıxa bildim.

Lirik qəhrəman ömrün buz içində olduğunu anlamış, yalan-palan sözlərin pərdəsində özünü aldanmış halda görmüşdür: o bu görümünü dəyərləndirib, söz içindən çıxa bildi. Bütün bu müqayisə-bənzətmələr özünü öz sözündə, öz iç aləmində axtararaq tapmağı bildirmirmi? Onun iç dünyasında göy dolusu uçuşları var; bu aləmə, dünyaya öz boyu dolusu boylanmağı var; bu anlamaqda şairin naxış içində ilməyə çevrilməyi, özünü ifadə edə bilmək səmimiyyəti var. Və bu səmimiyyətinə görədir ki, başqa bir şeirində ona doğru gələcək ağrı-dərdlərin önündə sədd çəkildiyini söyləyir, buna görə də «məna yol tapmaq olmaz» - deyir: ömrün ötüb gedənlərini yuxu hesab etməyi də özünü təzədən görmək əlamətidir.

Bütün əzablarımın
Üstündən xətt çəkmişəm.
Ağrının mənə doğru
Yoluna sədd çəkmişəm.
Ətrafımda keçilməz
Hasar, sərhəd çəkmişəm.
Mənə yol tapmaq olmaz.

Olmuşların hamısı,
Yuxuydu - keçdi, getdi.
Bu adda məhəbbət də
Yoxuydu - kedi, getdi.
Ürəyimə sancılan
Oxuydu - keçdi, getdi.
Məni yumuşaltmaq olmaz.

Çünki insana doğru gələnlərin çoxu onu aldatmaq, şirnikləndirmək üçündür: əzablar, ağrılar da bundan yaranıb. Şairə özünə doğru gələn bu aldanışların, yalanların rənglərini tanıyır, ona görə yollara sədd çəkdiyini bildirir. Şairə bildirir ki, bu aləmdə səmimiyyətdən, yumşaqlıqdan istifadə edib, insana tor qururlar.

Firuzə xanımda söz, özündəmənağa çevrilir. Şairə sözlərin məlum rənglərindən başqa, onlarda məzmun-məna baxımından başqa əlamətlərin də varlığını görür; məsələn, qara rəngi rənglərin ağı olduğunun poetik şəkildə mənalandırılması yeni ifadə tərzidir: ağ kəfən qara rəngdədir. Bu ölümün rəngidir. Əslində qaranın bir rəngi də var – ölüm rəngi. Lakin bəlkə bu elə qaranın üzağlığıdır – kəfəndə üzə çıxır.

Hər gün
ölüm ayağıdır,
Ömür-ölümün oyağıdır.

Qara –
rənglərin ağıdır,
İnanmırsan, kəfənə bax.

Buradakı yozum yeni obrazlı yanaşmadır: hər rəngin öz rəngi var, lakin qaranın həm də ağ rəngi var – bu kəfən rəngi deməkdir.

O, ömrü ölüm hesab edir – ömür ölümün oyaq formasıdır. Buradaca Həzrət Əli əleyhissəlamın bir fikrini xatırlamaq yerinə düşər: «İnsanlar bu dünyada yuxuda olmuş kimidirlər, öləndən sonra ayırlarlar».

Şairə hər istəyin əzabını, puçluğunu, faniyini anlayan lirik qəhrəmanın daxilindəki gizlinləri yeni məzmununda mənalandırır. Hər şeyin təzədən başlanmasını qayıtma hesab edir; lakin nə qayıdır? Qayıdan uyğunmu, təzadmıdır?

Hər şey təzədən başlayır,
Hər şeyin pisi qayıdır.
Gedəndə qızılı gedir,
Yerinə misi qayıdır.

Səbirinin səbri gedir,
Qəbirstanda qəbri gedir.
Abırlının abrı gedir,
Sırtığın üzü qayıdır.

Ürəyim qəmə tərəfdir,
Ömrümsə şama tərəfdir.
Təkcə dərd mənə tərəfdir,
Biri gedir, yüzü qayıdır.

Həyatda qayıtma yaxşı əlamətdir; lakin şairə ona yeni mənalar içərisindən yanaşır. Bu üç bəndlik şeirdə qayıtma mənə stilinə görə şairənin daxilindəki etirazın başqa bir

yönüdü: hər şeyin təzədən başlamağı pisin qayıtmağı, qızılın yerini misin tutmağı deməkdir. «Səbrlinin səbrinin getməsi» - dözümin, inamın, ümidin olmamasını ifadə edir; səbrlinin qəbirstanda qəbrinin getməsi – başqa bir faciə – bu yurd-yuvanın, od-ocağın itkisi deməkdir; abırlının abırından fayda yoxdur, çünki sırtığın üzü hər an açıqdır-bəyənılən də budur; - burada «sırtıq-abırlı» təzadı dar mənada başa düşülməsin - abırlı öz abırına qısılib dərđini çəkib aparır, sırtıq isə öz fəndini, oyununu qaytarıb gətirir.

«Ömrün şama tərəf olmağı» - sona yaxınlaşma mənada: bu, qəbirdə qazılan kiçik «yuvadır». Təkcə dərđ mehr salır: bu mehrdəndir ki, onun «biri gedəndə yüzü qayıdır.» Qayıtma təzadı şairənin daxili aləminin yeni bir ifadə formasıdır.

Ümumiyyətlə, özünəqayıtma, özünütapma və anlama Firuzə Məmmədlinin ideya mənbəyidir.

«*Ruhum qaranquş yuvasına qayıdacaq*» şeirində şairə qayıtmanın başqa bir tablosunu vəsf edir:

Mən yolun içindəydim,
Ayağımla
Özümə yol cızırdım.
Sonra
yol ayağıma dolaşdı.
Oturdum yolu açmağa
ayağımdan.
Ayağımdan yolu açdım,
Atdım kəndin ortasına.
Sonra
gördüm ki,
yol evimizin qapısına
dirənib.

Şairə obraza yeni yanaşma tərzini verir: yolun içində olmaq, ayaqla yol cızmaq, yolun ayağa dolaşmışığı bu tərzdə təzə mənələrdir.

Yol kəndirdir, acı bağırsağı kimi dolaşır: bu dolaşmanın içindən başqa bir məzmun çıxır: məlum olur ki, bu yol lirik qəhrəmanın evinin qapısının açılmasıdır - bu qapı, bu ev-çəlik unudulmuş, nəzərlərdən qaçmış ev-çəliklərin, qapıların canlı surətidir. Şairə insanın daxilini özünə anladan nəsnələrdən birini - yurd-yuvarın, ev-çəliyin həsrətini yol - kəməndlə ilə açmışdır; lakin faciə bunun başqa bir tərəfindədir:

Çatıb da
Yolu ayağımdan
çıxardım.
Ayaqqabı deyil ki,
çıxmaya.
Ayaqqabı darısqallıqdı
yuxuda.
Yol isə aydanlıqdı,
uğurdu.
Ancaq - evə gedəndə.
Ev isə
yox idi.

Şairə sözü öz ilkin mənasından çıxarır, daha dərinlərə çəkib aparır, sözün özünə qoşulan mənaları incələyir. «Yolu ayağımdan çıxardım» - yeni ifadə, yeni mənədir. Başqa bir yeni mənə: yol evə gedəndə uğurlu olar: faciə ondadır ki, ev yoxdur. Şairə insanın gizlində saxlamaq istədiyi gerçəkliyi açıb üzə çıxarır: evlərə, el-obalara getməyən yol deyil, ayaqlara dolaşmış kəndir kimidir: evlərinə, doğma yurdu-yuvarlarına gedə bilməyənlərin yolu kəndirlə sarınmış, açılmaz hala düşmüşdür. Bədii məntiqinə görə faciənin lirik ifadəsində məhrəmanə bir məzmun-mənə təzəliyi var.

Firuzə Məmmədli sözlərin gizlində qalmış mənalərini axtarıb tapır, bu zaman o, sözün öz ilkindən çox vacib olan başqa bir ilkinini yaradır – sözə yeni mənalər verir; bu mənalər daxilən şairənin narahatlıqlarını açıb-ağardır.

III. Dünyanın faciə rəngləri

Dünya–rəngin dəruni aləmidir: dəruni aləm isə «məhnət yükü», gözdə yaş, ürəkdə daşdır:

Ömrümdə məhnət yükü,
Cözümdə yaşdı dünya.
Dərdimə çiyin vermir,
Ürəyi daşdır dünya.

Qəmimələ boyhaboydu,
Özünü o yerə qoymur.
Çölümdə, bəlkə toydu,
İçimdə yasdı dünya.

Düzüb sərgiyə baxtı –
Bu tacı, bu da taxtı.
Haçan boylanıb baxdım,
Başımdan basdı dünya.

Hay-harayı yoxdu bu dünyanın, insanın heyinə, dadına çatmır, öz işindədir, zahirdə heç kəslə işi yoxdur. Batində gerçəkdə isə onun işi elə insanladır. Dünya lirik «mən»in dərdinə niyə çiyin vermir? Yoxsa «ürəyi daşdı»? Axı ürəksiz olmazdı; bəs nədəndir belə «qəmlə boyhaboy», içdə yas, çöldə toydu? Dünya öz içinə çöküb, özü ilə əlləşir. Şairə bu əlaməti öz həyatı simasında aydın duyur. Dünya onun nəfəs almasını, boylanıb ətrafa baxmasını yasaqlayıb, «başından basıb» - çünki dünyanın rəngi elə bundan ibarətdir.

Min illərdir şairlərin ən çox bəhs etdiyi mövzu - obyekt insan olub və hər şair də dünyaya öz meyarından yanaşır – hər kəsin (insanın) iç dünyası, daxili qaygıları dünyanın içinə bağlanıb. Firuzə xanım dünya mövzusuna öz daxili aləmi, duyğu və düşüncələrinin rənglərindən yanaşır; şairə dünyanı öz içindən tanıyır, dünyanın içi həmişə qapalı qalıb; hər kəs dünyanı görürmü? Əlbəttə, yox! Firuzə xanımın lirik «mən»i dünyanı yaxından görür, onu nəfəs-nəfəs öz içində saxlayır. Dünyanın nəfəsini öz nəfəsinin yükü kimi anlayır. Bu mənada, şairə Dünya ilə nəfəs-nəfəsdür. Dünyanın nəfəsi daralıb, ona görə şairə:

Mənim daha bir işim yox Dünyada
Çıxım, gedim, arzularım talanmış.

deyir. Dünyaya bundan artıq qiymət vermək olmaz: o daha heç bir şeyə dəyməz; çünki daha Günəş də o Günəş deyil, nəfəs də;

Hər səhər yuxudan qalxıram halsız,
Günəşin üzündə pərdə görürəm.
İnkiri-Minkiri sorğu-sualsız
Durub gözlədiyi yerdə görürəm.

Çünki Dünyaya münasibətdə saxtalıqlar çoxalıb, Dünyaya «Xəyanət darına çəkilib»

Xəyanət darına çəkilib Dünya,
Dostlar, tanışlar da... Üzü ağ olsun.

Çünki o dostlar, tanışlar öz rənglərini dünyaya boyadılar, onlardakı saxta və boyanmış, aldadıcı baxış-münasibətlərdə bir xəyanət var; çünki o dostların nəfəsləri, sözləri bu aldanışlar üstündə köklənib. Bu dünya getmək

üçündür, qalmaq üçün yox: bu, klassik ideyadır, sufilərin nicata yetmə inamıdır:

Yığıb qablaşdırdım, nə ki, dərdim var,
Çiyinlər qaldırmaz bu yüklə məni.
Gedirəm, səninlə amma şərtim var,
Məzara yüz yerdən hörüklə məni...

Aparıb gedirəm dərdini, Dünya,
Hər tinbaşı pusur itki bu ömrü.
Vaxtdır, endir daha pərdəni, Dünya,
Daha tamaşası bitdi bu ömrün.

Şairə obraza təzə nəfəslə yanaşır: ilk növbədə onu duyur, onun xəyalını, gerçəkliyini anlayır; hər gerçəkdə bir idrak var, xəyalın idrakı olmaz, o sona yetəndir: Dünya gerçək olduğuna görə sona yetməz, yalnız insanın arzuları, niyyətləridir, düşər dünyanın xəyallarına; insan qəflətə qapılıbsa, o gerçəkliyi anlaya bilməyəcəkdir. Lirik «mən» bütün dərdlərini yığıb qablaşdırıb bir yerə – köksünə qablaşdırıb, çiyinlə yükləyib, özü də o qədər ağır yüküdür ki, çiyinlər onu qaldırmaz. Digər şeirlərdə olduğu kimi, burada da şairənin özünəməxsus lirik ifadə simvolları var, bu ifadə simvolları gerçəkliyi bitkin şəkildə ifadə edir: «məzara yüz yerdən hörüklə məni» - ifadəsi dünya ilə lirik qəhrəmanın bir-birinə yabancı olmamasını simvolizə edir. «Məzara hörüklə məni» təzə ifadə - istəkdir. Şairənin lirik «mən»i dünyanın varından - karından yox, aldanışlarından üz döndərir. Firuzə xanım sözdən öz biçimində istifadə edir, sözü qapalı halından çıxarır, bədii ifadənin söz tutumuna həssas yanaşır, mənanın özünü obrazlaşdırır və bu zaman məzmundan çox, məna poetik genişliyə çıxır:

Hər gün əlim duada,
Gözüm Dünyadan qayıdır.

ifadəsindəki mənə dünyadan doyma, ona həsrət bəsləməmə məntiqinə bağlıdır: bu elə bir məntiqdir ki, dünya obrazına kamil münasibətin gizli mənasını açır; halbuki el arasında «gözü dünyadan doymur» - məntiqi var. Şairənin bədii ifadə simvolu daha mənalı və obrazlıdır. Ümumiyyətlə, Firuzə xanımın şeirlərində sözün poetik eyhamı, pərdəaltı sirri vardır, bu onun bədii lirizmini artıran üslubdur. Onun sözləri üslubca kəsə və sərrastdır; bu xüsusiyyət mənalara da yeni rəng-əlamət verir:

Yaxşıdır –
yarımçıq yollar kimi,
küsülü dostlar kimi,
aldanmış uşaqlar kimi
yaxşıdır bu həyat.

«Həyat» da Dünya obrazıdır. Buradakı ifadə sərrastlığı yeni mənaların açarına çevirir: şairə «Həyat» «Azərbaycan» obrazlarına canlı bir obraz kimi ən tipik və cyni zamanda yeni bənzətmələrdən yanaşır. Onun yanaşmasında nəvazişli eyham var. Bu mənada hər bir söz eyhamı Firuzə xanımın üslub ilməsidir: o, sözün özünü öz kökünə – ilkin leksik üslubuna bağlayaraq mənalandırır:

Ağ günün ağ bayrağını
Tutub başıma gedirəm.
Hər gün məndən keçib gedir,
Mənsə işimə gedirəm.

Yolum - gümrah, yolum yorğun,
Yolum - bəd nəzərdən oğrun,
Bir qoçaq hünərə doğru
Döyüb döşümə gedirəm...

Göründüyü kimi, sözlər məlum, lakin ifadə çalarları yenidir; şairə sözün eyham pərdələrinin altında leksik-sematik bənzətmələr, yeni poetik məna və məzmunlar rəsm edə bilir.

Şairənin poetik rəsmləri dünya rənglərinin ağ-qara qaranlığını əks etdirir. Dünya həmin dünya deyil? Həmin dünya necə idi ki? Bizim qənaətimiz də bilavasitə həmin dünya üzərindədir. Hər kəsin özündə bir dünyası var idi, bu hələ mövcud Dünya – onun rənglərindən xəbərsiz olanların dünyasıdır. İnsanların bir qismi gerçəkliyinə qarşı öz gerçəkliyini qoyar: onların təsəvvür və düşüncələrində doğruluq, mərhəmət, ləyaqət, işıq, eşq, məhəbbət olar. Lakin bir qism insanların əlindən bu gerçəklikdən əsər-ələmət qalmaz – Dünya insanın faciəsini törədər və onu insana bəxş edər – mərhəmət, sevgi, eşq ləyaqət yerinə. «Kimin fitvasına getdi bu dünya?» - sualında şairənin daxili hiddətinə xas bir sual, ittiham, habelə faciə təlaşları var; insan əlacsızlıq girdabına düşüb; özü-özünü fitvaya salıb – anlamazlıqdan, hərislikdən öz içini-ələmini görə bilməyib: daha dünyanın işi özündən keçib:

Daha yıxılana dayaq tapılmaz,
Durarsan, qaçmağa ayaq tapılmaz.
Belə «yatmışlara» oyaq tapılmaz,
Əcəb gözümüzü örtüdü bu Dünya.

Nağıldan çıxmışdıq, nağıla uyduq,
Alqışa, çəpiyə, «sağ ol»a uyduq.
Dadi-bidad, hansı ağıla uyduq, –
Bizi gözüqırıq etdi bu dünya?!

Şairənin daxili narahatlığını artıran məzmun, sözsüz ki, insanın özündən xəbərsiz olmasıdır və dünyanın yalanlarına uyub aldanan insan öz ləyaqətlərini düşünməyənlərin fitnəsinə uyub:

Sönüb oturmuşam, -
içimdə bir
şam qaranlığı.
Ətrafım zil işıq,
həyatm –
axşam qaranlığı...
Nəfəslər
qamışlıq qoxuyur.
İndicə
bir sirr
bağıracağam –
Ehey,
sizi aldadırlar!...

Söz – təzə, məna – təzə, sönüb oturmaq, içində şam qaranlığı, ətrafda zil işıq təzadlardır.

«Qulaqlarının dibində zurna çığıltısı» ola-ola karlı-ğından ayılmayanlar bə nəyə ayılacaqlar?

Firuzə Məmmədlinin lirik «mən»i Dünya ilə özü arasında qalıb. Onun ölümə müraciətində qisas almaq deyil, Dünyanı atmaq, bu yolla çapıb-talamaq, yəni özündən məhrum etmək istəyi var:

Nə tutub durmuşam matah dünyanı?
Ölüm, ver əlini, ataq dünyanı.
Bəlkə, biz də qırıb-çataq dünyanı?!

Firuzə xanımın bədii poetik üslubu xalq ruhundan gələn üslubdur: ona görədir ki, hər şeirinin dilində, poetik ifadəsində təlaş-narahatlıq yaşayır. «Daha nə gözləmək...» tipli şeirlərində aşiq-ozan vəsfi, narahatlığı, müdrikliyi axıb gəlir.

Firuzə xanım bir şairə kimi, Dünyaya və həyata, insanların Həyat-Dünya mövqelərində ən tipik məzmun-

lardan qiymət verir: o görür ki, Dünya insandır, insan da Dünyadan uzaqdır. Dünyanın başı öz dərдинə qarışib. Dünyanın başına corab hörmək istəyənlər var, lakin onlar anlamazlar ki, corabı Dünya onların başına hörüb:

Yatıb şəhər
Şəhər-səhər.
Yuxuda - nazlar-qəməzlər.
Saraylarda varlı yatır,
Var-dövlətdən karlı yatır:
Banklarında hesab yatır.
Səkilərdə kasıb yatır,
Dərди, dağı körpəsi tək
Sinəsinə basıb yatır.

Harınlıq xumarlığından qəflətdə qalan yatanların öz faciələri üzündən yatanlardan xəbəri olmaz.

İkinci faciə – öz dərдинi, müsibətini «sinəsinə basıb» səkilərdə yatanlardır; bu faciə onlara harınlardan, onların varını qəsb edib talayanlardan, mənimsəyənlərdən gəlib. Şairə kiçik bir şeirində möcud həyatımızın – Dünyanın faciə lövhələrini canlandırmışdır;

İndi kimsə oyanacaq.
Gərnəşəcək.
Sümüyündə yuxulayan
rahatlığı oyadacaq.
Cibindəki
qəhətliyi oyadacaq.
Ürəyində səksəkəni,
xəyalında bir loxmanı,
bir tikəni oyadacaq.
Sonda düşüb
bir küçəni
damarını oyadacaq.

Bir firmanın,
bir dükanın
kandarını oyadacaq.
Hovlu-hovlu,
başılolu keçib gedən
bir ağaya dil tökəcək.
Gah ilana əl açacaq,
qurbağaya dil tökəcək,
gah yalana əl atacaq,
yalvaracaq, gül tökəcək
keçənlərin ad-sanına.
Yol salacaq toylarına.
Ümidləri boşa çıxsa,
tüpürəcək ehsanına.
Hələlik ki, səkilərdə
Kasıb yatır...
Dilənməyə, işləməyə
ümidlərdən qısır
yatır,
küsüb yatır.

Şeir bitkin faciələri yada salır, lövhələr rəsm edir, həyatımızın - cəmiyyətin gerçək məzmununu əks etdirir. Cəmiyyətdə faciə obyektləri insanlardır: onların həyatı öz rəngini itirib. Hər ümiddə bir işıq olar, lakin səkilərdə yatan, bir tikə ruzi tapmaq ümidilə özünü xəyalında toxtadan, gerçəkdə öldürən ümidlərdə heç bir işıq görünmür.

Şairə insanın faciəsini özünə anladır. Əsas ideya: insan öz dəyərini anlamır...

Dünya böyükdür, lakin faciəsi, zoru-zülmü özündən böyükdür. Dünyanın zorla-zülmə gücü çatmır, çünki insan öz gücünə qadir deyil – laqeydliyinə, yalan və yalmanma hislərinə tabedir. Budur, müasir dünyamızın yeni bir faciəsi: başına bombalar əkilən İraq. Haqsızlıq və zorakılığın,

laqeydliyin İraq faciəsini bundan sərrast, bitkin ifadə etmək
olmazdı:

Başında
bomba əkdilər
İraqın.
Canının ağrısı
qan kimi
axıb getdi
məscidlərin dizi üstündən.

Ovuc-ovuc
Ovuclayıb qaldırdılar
Allaha
bu qanı,
«Yerədə qoyma, Allah» - dedilər.
Qan
ağrılı-acılı
fəryad oldu,
ucaldı minarələrə,
əzanların ağzından
qan fışkırdı.
Allah
göydən baxırdı.
İraqın başında əkilən
bombalara da,
əlindən,
gözündən,
sözündən qan daman
adamlara da
baxırdı Allah.

İraq məscidləri
qan gölmələrini
namazgah etmişdi.

Qan içində
namaz qılırdı
İraq məscidləri.
Yox,
Bu Səlib yürüşü
deyildi!

Firuzə Məmmədli faciənin gerçək rənglərini kor gözlərə göstərir:

İraq başında bombalar əkilir ki, canının ağrısı çıxsın, axan qanların naləsi məscidlərin dizinin üstündə öz rəngini saxlasın. Qanı ovucalayıb öz başlarına tökdülər iraqqların; qan o qədər çoxaldı ki, minarələri aşdı, əzanların fəryadını qulaqlara asimana bülənd etdi; əzanların ağzından qan fışkırdığını görmür bu korlar, səsini eşitmir bu karlar, dilə gətirmir bu lallar. Qədimdən-qədim Şərq, müsəlman aləmi öz varlığına həmdərd ola bilmir.

Dünyanın ədalət nizamı pozulmuşdurmu? Məgər Dünya indiyədək ədalət nizamını qoruyub saxlaya bilmişdirmi?

İraq məscidlərinin qan içində namaz qılması – iblisin insanların başına gətirdiyi əməllərin rəngidir, bu, Səlib rəngidir! Burada inkarın özü də tarixin qanlı Səlib yürüşlərini xatırladan bir vasitədir: «Düşünün, insanlar, doğrudanmı bu Səlib yürüşü deyil»?!

İnsan özünü anlamalıdır ki, başına gətirilən bu faciələrdən qurtula bilsin. Şairə insanı özünə gəlməyə, özünü anlamağa çağırır:

Dur,
Get, üzünü yu.
Üzünə çəkdiyin
Dözümü yu.

uyğunluq və kontrast! Ey insan, sən özünə uyğun deyilsən. Özünə uyğun olsan, bu qədər paxırlı olmazsan. Üzünü yu ki, təzələnəsən, bəlkə, içinin rəngləri üzündə aydın görünə. Qaranlıqda rənglər öz rənglərində görünməz, yalnız qara, görünər; görünməyən üzlərdə səmimiyyət ölüb gedər.

Başqa bir uyğunluq: üzünə pərdə çəkibsən – dözümlü pərdəsi. Daha o pərdəni atmalı, gerçək üzünü göstərməlisən. Dözümlü insanı köləliyə alışdıran rəngdir! Üzünü az rənglə, yu, getsin rəngləri – onlar paxır rənglərdir.

VI. Hər təzəlik öz ilkinə bağlıdır

Şairə Firuzə Məmmədli özünü-ağrısında anlayır, insanı bu ağrısına görə sevir. Dünyanın dərdlərini, faciələrini görüb, ona mehr yetirir: bu Dünya qaranlıqdır, «gündüzünü açma bilmir»:

Gecələrdən sızıb gələn
Həzin bir ağrıyam axı.
Gündüzünü açammayan
Dünyaya bağlıyam axı.

obrazlı yatım: dünya gündüzünü açma bilmirsə, deməli, hələ qıfıl altındadır: gecənin, qaranlığın qıfılı altında. Dünya öz yarısından xəbərsizdir hələ, ona görə də insanın halına yana bilmir. Lirik «mən» də dünyanın bu açılmayan sahələrində bir nicat tapa bilməyəcək.

Başqa bir şeirində bu dünyanın qalacaq yer olmadığını bildirir; «çığım gedim bu dünyadan» - deyir.

Bu fikir yaşa görə deyil, idraka görədir:

Çığım gedim bu dünyadan,
Dünya mənim deyil daha.
Nəyim vardı, atım gedim,
Guya mənim deyil daha.

Dörd tərəfim bazar açıb,
Sevəmmədim «qara qoçu».
Sürünüb təkəlli qaçım,
Ayaq mənim deyil daha.

Hələ 600 il əvvəl Nəsimi də «Dünya duracaq yer deyil...» - demişdi.

Şairə niyə «çığım gedim» deyir? Bəlkə, Dünya öz ağlına görə deyil? Ya Dünya elə öz ağlına görədir? Yəqin ona görə ki, Dünya parıltıları daha da parıldadar, aldananları daha da aldadar – Həsrət Əli (ə) demişkən, «Aldadıdır Dünya». Deməli, Dünyanın yalanlarına aldanmamaq üçün ondan qaçmaq lazımdır. Yox, ilk əvvəl, Dünyanın yalanına uymamaq gərəkdir! Çünki Dünya parıltıları ona görə parıldadır ki, insanları aldada bilsin.

Deməli, Dünya rənglərə rəng qatar, onu parıldadar – insanları aldatmaq üçün;

Qaranlıqları daha da qaraldar – insanların işığa qarşı laqeydliyinə görə.

Firuzə xanımda dörd canlıdır:

Hər günüm - həsrət yuvası,
Dərdi əyirə bilmirəm.
Fələk məni şərə salıb,
Yoxsa xeyirə? – Bilmirəm.

Şairə dərdi elə həsrətlə vəsf edir ki, öz ağrısından çıxır, əzizlənir. Dərd onun könül evindədir; o kimdir ki, ölüm evinə quylanıb?

Kim girib könlüm evinə,
Quylanıb ölüm evinə.
Ya durub gəlim evinə,-
Çığım bu seyrə? – Bilmirəm.

Ölüm şərbət-içəcəyəm,
Qıl körpüdən keçəcəyəm.
Ya əriyib köçəcəyəm
Bir misra şeirə? – Bilmirəm...

«Ölüm evi» təzə bənzətmədir, könlü «ölüm evi»nə bənzətmək də yenidir. «Ölüm evinə quylanmaq» bənzətməsindəki obrazlılıq da məna düzümünün başqa bir ifadəsidir. Dərdi özünə bu qədər yaxın sanan şairənin içində bir yurdsuzluq-yuvasızlıq var. Həsrətin məkanı bu «ölüm evi»ndədir! Həsrət, necə deyirlər, qaldığı yerdədir. Həsrət məhz bir misranın içində ərimək, əriyib-əriyib bir misraya çökməkdə, onda yaşamaqdadır.

Hər sirrin bir başlanğıcı və bir sonu var. Firuzə xanımda başlanğıc – qəlbin səsidir. Qəlbinin səsini isə o sonda eşitmiş və ona qovuşmuşdur:

Bütün olmuşların, olacaqların
Üstündən bir qara xətt çəkən gərək.
Sökəm körpüləri, duracaqları,
Bütün görüşlərə sədd çəkəm gərək.

Bu, «Bir də yanılmasın» şeirinin birinci bəndidir: şairə olub keçmişləri yanılmış səhifələr hesab edir. Olmuşların üstündən «qara xətt çəkmək» onu inkar etməkdimi? Ya bəlkə, heç olub-keçmişlər əvvəllər məlum deyildi? Necə oldu ki, bu sonralar yada düşdü? Bu, hər şeydən əvvəl özünü görmək, daxili səsin var olduğunu anlamaqdır: «dərdli gecə-gündüzə sərhəd qoymaq» istəyi də ondan doğur ki, aylar, illər lazımsız, gərəksiz keçib getməsin.

Dərdli gecə-gündüzləri qapıdan içəriyə buraxmamaq diləyi də ötən illərin gərəksiz rənglərindən qurtulmaq istəyindən doğub. Şeir məzmun və ideyaca şairənin daxili düşüncələrindəki gizli səsləri aşkara çıxarır; lirik «mən» özünü anlayır, öz səsinin gerçəklərini yaşatmaq istəyir.

Şairə niyə olmuşların səsinə belə aldanmış, qırılmış görür?
Yoxsa o səsin sona çatdığını anlamış? Bəlkə, elə hər şey
oldu-qurtardı? Olmuşların üstündən xətt çəkmək özünü
anlamaq məntiqindən irəli gəlir. Elə isə olacaqları niyə
qaralayır? Axı hələ onlar olmayıb?

Yəqin ona görə ki, olacaqlarda təzəlik olmayacaq,
onlar ötənlərin gərəksiz rənglərinə bürünmüş şəkildə aşkara
çıxacaq. Bütün bu ideya naxışları şairə Firuzə Məmməd-
linin yaradıcılığının bədii-poetik yeniliklərindən xəbər ver-
mirmi?

Şairəyə görə, içimizdə körpə təbəssümünə yer qalmayıb
ki, təzələmək:

İçimizdən
bezib,
qəza
boylanır
çölümüzə.
Çölümüz –
təzə –təzə
cücərmədə.
Əlimiz gicişir,
gözümüz, könlümüz
durulmaq əvəzinə.
Bu cücərməyə
qabarırıq
tikan-tikan.

Hamımızdan
balaca,
bapbalaca
bir körpə ağıl
umur
çölümüz.
Xırdaca cücərtlərə

baxıb da
gülümsəyə
körpə
təbəssümüylə.

Bu, təzələnməyə qarşı sərt üz göstərən cəmiyyətin bəlalарının ifadəsidir. Ağılı, istedadı olmayanlar təzələn-məyə, yeni düşüncəyə düşmən olarlar.

Şairə Firuzə xanımın estetik nəzərinə görə, insanın daxili duruluğu özünə qayıtmalıdır. Belə bir deyimimiz var: «İçimiz özümüzü yandırır, çölümüz - özgəni». Firuzə xanımın poetik ifadəsi də bu ruhda köklənib: insanların içi ilə çölü bir-birindən ayırır. Nə çölün öz təbii rəngi var, nə də için - daxilin: insanın içində qəzalar, faciələr qaynaşır. Qəza-nın içindən bezib çölə boylanması fikrində geniş fəlsəfi məzmun var: cəmiyyətin və insanın bir-birinə nə qədər bağlı olduğunu bildirir. Hər təzəlik cürcəti ilə gəlir, lakin onu cürcəməyə qoymurlar. «Bir balaca körpə ağılı» yoxdur ki, bu içimiz, çölümüz təzələnsin. «Körpə» ağılın ilkinin, qeyri-milliliyinin deyil, yeniliyin - köhnəliyə, oradakı naqisliklə qarşı, yeni baxışların rəmzi ifadəsidir.

Firuzə Məmmədlinin bədii dilində söz ilkinə axtarır və onu tapır. Sözün poetik təzəliyi ilə məna, üslub rəvanlığını qovuşduran şairə hər bir şeirində özünə xas olan bədii məxsusluğu ifadə edir; onda söz, fikir sərbəst və azaddır: necə deyərlər, hər sözün öz sahili var, sahilə gəlmək üçün isə bir dalğaya, axına ehtiyac var. Firuzə xanımda bu təzəlik dalğası hər şeirdə yaşaradır, qayım-qədimdir.

Hər təzəlik öz ilkinə bağlıdır – o ilkin isə insanın daxili səsində yaşayar. Firuzə xanım Məmmədli öz daxili səsinin hərərətinə, istisinə bağlı olan şairədir; bu təzəliyi o ruhunda yaşadır...

Naxçıvan, 2007.

ƏZABLI YOLLARIN QANADLARI

Bəri başdan deyim ki, şair taleyini seçənlər özlərini könüllü şəkildə əbədi əzaba düşər edənlərdir: istər məcazi mənada, istərsə də müstəqim mənada. Onu da bəri başdan vurğulamalıyam ki, bir yazımda, «qadın yazıçı» adlı uydurma, bir az da heç şübhəsiz «yazıçı» adanı bütünlüklə ehtiva etməyən qondama söz birləşməsi çərçivəsini yarıb özünü məhz yazıçı kimi təsdiqləyənlərin bir neçəsinin adlarını sadalayarkən Firuzə Məmmədli ilə Sara Nəzirovanın adları yaddaşımızın durna qatarından düşmüşdü. Və özümü bu sarıdan da hardasa suçlu sayırdım. Bu yazı həm də bir az günahını yumağa yönələn istiqamətlidir desəm, daha səmimi olaram.

Uzun müddətdir ədəbi meydanda öz poetik dəsti-xətti, bədii lövhələri ilə boya-boy görünən, oxucu auditoriyasının mənəvi coğrafiyasında poeziyasına bənzər ədəbi tənqidin diqqətsizliyi təəssüf hissi doğurur. Ancaq mən belə məsələlərə ən azı ona görə təəccüblənmirəm ki, təbliğ olunmaqla bədii məhsulun keyfiyyəti arasında çox zaman tərs mütənəsbibliyin qanunauyğunluğunun fərqləndəyən.

Yəqin insanlar göy səltənətinin vətəndaşı olublar, yoxsa haradandı yuxularımızdakı ədəbi qanadlar? Xoş sözün, xalis bədii düşüncənin bətnindən doğulan misrələr elə anadan qanadlı doğulur. Ona görə də yaradıcı şəxs həmişə özündən əmin-ərxayındı, qanadlı sözlərin yuva taleyinin uğuru elə o sözlərin alın yazısıdı. Bəlkə elə buna görə zaman şairimiz Nazim Hikmət «Çanağım da balım olsun, Arısı gələr Bağdaddan» qənaətinə gəlib, belə bir məbədə tapınıb.

Belə bir «gəzişmələrlə» görkəmli şairə Firuzə Məmmədlinin ikicildlik «Seçilmiş əsərləri»-nə (Bakı, 2002) yazacaqlarına köklənməyim də elə onun öz şeirlərinin, qanadlı, poeziyasının ruhundan süzülüb gəlir.

«Onda yolların da qanadı vardı».

Firuzə Məmmədlinin bu misrasını oxuyunca mərhum şairimiz İsa İsmayilzadənin «Mənim qanadlarım olub bir zaman» pıçiltısı da yaddaşımızda qanadlanır. Bəzi sözün mələk xisləti onun ömürlüyünü, oxucu qəlbinə ünvanlanan uçuş xəttini, belə demək mümkünsə, «marşurutunu» müəyyənləşdirərək enmə zolağını da aydınlaşdırır. «Zorən şair» qələmindən qaralanan misallı nəzm tör-töküntüləri heç zaman uça bilmir, çünki üzünə baxınca peşəkar oxucu bunu kəsdirə bilir.

Onu da vurğulayım ki, Firuzə Məmmədli poeziyası haqqında danışarkən «qanad» epitetini qaraltmağım təsadüfi deyil, onun bədiyyatının stixiyasından doğulub ruhundan qidalanaraq özümlüyünü göstərən amillərdən biridir. «Seçilmiş əsərləri»n ikicildliyini vərəqlədikcə sözlərin, misraların qanad-qanada «tutub» (əl-ələ yox, məhz «qanad-qanada») müasir şeirimizin səmasında süzdüyünü görür, şairin istər-istəməz bu söz uçuşundan qanadlandığını da görür, anlayırsan ki,

- Alo, eşit məni,
danış mənimlə,
mən səni fikrimlə calaşıdırıram.

Bu misralar Firuzə xanımın 1977-ci ildə yazdığı lirik şeirlərindəndir. Fikri-hissi kontakları dünyanın heç bir texniki avadanlığı əvəz edə bilməz. Təlofon-ekranlar kəşf olunur, amma qeyd etdiyimiz kimi, fikri-hissi kodları, əlaqələri heç bir kəşf göz mərtəbəsinə, insanlararası təmaslardakı bu ali mərtəbəyə qaldırmağa gücü çatmaz.

İstər nəfis tərtibatı, istər həcm, istərsə də bədii-estetik qayə və poetikasına görə «kitab» sözünün klassik anlamını ehtiva edən «Seçilmiş əsərləri»n hər bir səhifəsində tərəvətli, insan ömrünün müəyyən mərhələlərində keçirdiyi stressdən

sevimli-sevincli anlara qədər müxtəlif çalarları, bədii lövhələri, rəngarəng mənzərələri görmək mümkündür. Yəni Firuzə Məmmədlinin ikicildliyi həm də onun ömür kitabı, bir taleyin salnaməsidir desək, yanılmazıq. Təbiilik və sadəlik, bədii məftun bütövlüyü ilə yaşanmış ömrün poetik ifadəsinin özündən qaynaqlanır. Bu poeziyada boğazdan yuxarı, ürəksiz yazılan, süni təsir bağışlayan misralara demək olar ki, rast gəlinmir. Bu həcmdə toplu üçün böyük göstərici sayıla biləcək poetik keyfiyyətin qorunub saxlanması qiymətli bir amil kimi özünütəşdiq və öznütəqdır faktoru olaraq meydana çıxır.

Firuzə Məmmədlinin poeziyası haqqında mülahizələrini bölüşən qədirli tənqidçi Arif Hüseynov yazır: «Məncə, Firuzə xanım necə yazdığını özü də hiss eləmir. Çünki şeir onun içərisindən bütövlükdə hazır halda keçir».

Onu da qeyd edim ki, baxış bucağının sabitliyi, poetik təfəkkürün və leksikanın, deyim tərzinin dəyişməzliyi onun üslubi xüsusiyyəti kimi meydana çıxaraq şair obrazının bütün tərəfləri ilə göstərilir. Həm də altmışıncı illər ədəbiyyatının təmsilçisi olaraq həmin illərin bir çox bədii maneərləri, deyim tərzini də onun yradıcılığında izləmək mümkündür.

Yazıq gecə
tənha qalıb küçədə
qorxacaq,
üşüyəcək
səhərdək.

Misal gətirdiyimiz misralar məncə, haqqında danışdığımız illər üçün də xarakterik sayıla biləcək poetik parçadır.

İkicildliyin verdiyi bədii materialların kəmiyyət və keyfiyyəti bəs deyincədir, yəni hər hansı fikrimizi əsaslandırmaq üçün kitabın hər bir səhifəsi kifayət qədər əsas verir.

Belə demək mümkünsə, o, həmişə özü üçün yazır, yəni bu şeirlərlə Firuzənin taleyi, yaşantıları arasında paralellik göstərməmək mümkün deyil. Bu mənada şair öz taleyinin tərcümanı şəkildə gözlərimiz qarşısında canlanaraq insan və şair obrazını təfərrüatı ilə canlandırır.

Şeirləri oxuduqca bir insan ömrünün həyat dolanbaclarında pıçıltılı, bəzən hayqırtılı, həlim, bəzən də sərt üzünü görür, şair səsinin-sədasının axarında rahatlıq tapmayan təlatülməl müsafiri ilə üz-üzə, göz-gözə qalırsan. Bu şeirləri öz məramının istinad yerinə çevirmək üçün seçibsonalamaq da ona görə çətindir ki, ömrün ayrı-ayrı yarpaqlarıdır və onları birlikdə, bütöv görmək gərəkdir ki, qənaətin tamlığına xələl gəlməsin. Amma neyləyəsən ki, boy göstərən, yaddaşlarda özünü irəli verib qabağa çıxan misrələrin «əlindən» yaxa qurtarmaq da olmur. «Düz sözə qanım qaynayıb» deyən Firuzə Məmmədlinin şeirlərində «yalan söz» tapmaq çətindir, çünki sözün düzü onun meyarıdır:

Haqdan gəlibdi yazısı
Bələdir başa bu qələm.

Haqdan doğulan, ilahidən gələn şair taleyinin «iş icraçısı» olan qələmin başabəla olması da elə yaradıcıların könüllü şəkildə intixab etdikləri yol, müqəddəs bir cığırdır.

Qələm qardaş, ilham ağa, iş nökar,
Tut yaxamdan çırp zamana, çırp məni.
Apar məni, gənclikdəki keçmişə,
Yaşılından dənə məni, qırp məni.

Yazıçı qələmlə qardaşlıqla özünü təsdiq edir, belə demək mümkünsə, qələmdən tuta-tuta yeriyyir. Yəqin ki, ikicildlik, sanballı kitab haqqında qənaətlər ancaq və ancaq bir portretin eskizləri olub, poetik obraz haqqında, onun

əsas cizgiləri, alın qırıqları, tale xətləri haqqında əsas məqamları açıqlamaq missiyasını yerinə yetirir.

Dünyanın maddi bucaqlarından qaçıb sözə sığınan şairin rolu bu ailənin yolçusu olaraq elə «söz bazarındakı» mizan-tərəzi ilə dəyərlənməsinə ehtiyacı var. Onun öz misralarından yaxşı heç nə bu olum-ölüm arasındakı dəyərləri, ölçüləri, itkiləri ifadə edə bilməz:

Bir olumdan bir ölümə yolam mən,
Sənsiz, vallah, çataqlanmış qolam mən,
Firuzəyəm, ilham ağa, qulam mən,
Satsan şeirin bazarında sap məni.

«Palitra» qəzeti, 26 avqust 2003-cü il

ŞAİRİN POETİK DÜNYASI

Müasir Azərbaycan poeziyasının qabaqcıl nümayəndələrindən olan şairə Firuzə Məmmədlinin «Seçilmiş əsərləri»nin ikicildliyi çapdan çıxmışdır.

1992-ci ildə Türkiyənin Bursa şəhərində keçirilən Beynəlxalq Poeziya Festivalının baş mükafatçısı, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin 2000-ci il şeir müsabiqəsinin qalibi, «İsa İsmayılzadə» adına mükafata layiq görülmüş şairə 40 ilə yaxın bir yaradıcılıq yolu keçmişdir.

İkicildliyə şairənin şeirlərinin külliyyatı daxil edilmişdir.

Firuzə Məmmədli poetik ruhu insan, onu əhatə edən mühit, dünya, cəmiyyət, arzu edilən və reallıq, keçmiş və gələcək qütbləşmələrindən qidalanan, «oxucunu çevrəmizi bürüyən hadisələrdən, qara-qorxulardan huşyar olmağa» (Vaqif Yusifli) səsləyən şairlərimizdəndir.

Şeirinin mövzu dairəsi geniş, poetik qələmi daim axtarışdadır. Hələ ilk qələm təcrübələrindən ədəbi-tənqidi fikrin diqqətini cəlb edən şairə özünün cəsarətli fikirləri və bədii ifadə tərzindəki yenilikləri ilə seçilirdi. Elə bu cəsarət və yeniliklər idi ki, bir çox hallarda onun mətbuata yolunu bağlayır, çıxış və çap olunmaq imkanlarını məhdudlaşdırırdı. Və nə yaxşı ki, ömrü tələbə yataqxanasında, kirayə mənzillərdə keçən şairənin o vaxtlar işıq üzü görməyən şeirləri itib-batmamış, bu gün ikicildliyini həm poetik fikir, həm də yeni ifadə tərzilə zənginləşdirən əsərlər sırasına daxil olmuşdur. Şairənin öz kəskinliyi ilə fərqlənən «Ölməzlər və ya 37-57», «Xətriniz xoş olsun», «O yollar, o məktəb», «O gündə», «Mənim yaşımla yaşıdlardan ayrı düşdü», «Hüseyn Cavid» və s. şeirləri, eləcə də «Sabaha uçuş» poeması ilk dəfə ikicildlikdə işıq üzü görmüşdür.

Yeddi bölmədən ibarət ikicildlikdə toplanan poetik nümunələr göstərir ki, Firuzə Məmmədli keçib gəldiyi 40 illik yaradıcılıq dövrü ərzində bir an da olsun poeziyadan ayrı düşməmiş, milli bədii təfəkkürümüzün ən müxtəlif keçidlərində öz üslubuna, öz qələminə sadıq qalmışdır. Elə bu səbəbdəndir ki, ədəbiyyatşünaslar şairənin yaradıcılığından bəhs edərək onun «ədəbiyyatımıza yeni bir qol, yeni üslub» gətirdiyini xüsusi qeyd edirlər.

Filologiya elmləri doktoru Şamil Salmanov Firuzə Məmmədli yaradıcılığından bəhs edərkən onu «istedadlı qadın şairlərimizin klassiki» adlandırır. Bu fikirdə bir həqiqət vardır. Firuzə Məmmədli öz qələm təcrübələri ilə milli sovet poeziyamızın lap ilk günündən ədəbi mühitdə mövcud olan «qadın poeziyası» ifadəsinin üstündən bir xətt çəkdi. O öz yaradıcılığı ilə sübut etdi ki, sənət aləmində qadın, kişi mövcudiyyəti olmamalıdır. Poetik sənətin yüksək meyarlarına cavab verməyi bacarmayan kəs, istər qadın olsun, istər kişi, şairlik iddiasına düşməməlidir. O öz poetik dühası ilə sübut etdi ki, sənətdə güzəşt yoxdur və olmamalıdır. Təbii ki, bütün bunlara nail olmaq asan və sadə yolla başa gəlməmiş, şairənin şəxsi taleyində dərin iz buraxmışdır. Bəlkə də Firuzə Məmmədlinin dərdə, qəmə bu qədər yaxınlığının, kədərlə, bəzən bədbinliklə qohumluğunun bir qütbu də bu səbəblərə peyvəndlənir. Əgər belə olmasaydı,

Sevin ki, adını daşıyanın var,
Ömrünün ardını yaşayanın var,
Səbrinin mən kimi daşyonanı var,
Sənin nə vecinə, sonum yox mənim,

And içəm, andımın söykəyi olmaz,
Həsrətin doğması, ögeyi olmaz,
Mən çəkilən darın ilgəyi olmaz,
Ardımca öləsi ölüm yox mənim.

deyə şəxsi taleyini dərddin-qəmin apogeninə qaldırmazdı. Lakin bu kədər, bu qəm fərdi məhdudiyyət çərçivəsində qalmır, bütün övladsız qadınların dərdi olaraq ümumiləşir. Filologiya elmləri namizədi Nəzakət Əzizova şairənin yaradıcılığındakı bu notlara işarə ilə yazır: «Firuzə Məmmədli müşahidələri elə canlıdır ki, onun müraciət etdiyi mövzular oxucunun da öz dərдинə, öz sevincinə, özünün könül qəminə çevrilir. Mən həm anayam, həm də nənəyəm, ancaq Firuzə xanımın övladsız qadınların qayğıları ilə bağlı şeirlərini oxuyanda için-için ağlamışam. Bəli, Firuzə xanım dərddin-qəmi yaşaya-yasaya, duya-duya yazır. Bu belə də olmalıdır - əks halda, onun şeirlərində bu qədər həyat nəfəsi duyulmazdı».

Firuzə Məmmədlini «Əsil şairə» kimi qiymətləndirən Xalq şairi Fikrət Qoca «Seçilmiş əsərləri»n birinci cildinə ön söz yazmışdır. Təbii ki, «əsil şair» adı «əsil poeziyadan» gəlir. Və müdriklərin dediyi kimi, «Əsil poeziya zamanı qabaqlamağı bacarmalıdır». Firuzə Məmmədli şeirlərinin yazılma tarixinə nəzər saldıqda belə bir halın şahidi olursan ki, şairin əksər qələm məhsulları bir il, beş il, on il sonra baş verəcək hadisələrdən xəbər verir. «Qismət» şeiri 1989-cu ildə yazılsa da, (kitabda şeirin yazılma tarixi səhv gedib – Q.M.) burada 1990 ilin 20 Yanvar hadisələri o qədər aydın və dəqiq verilib ki, bu şeirin bir il əvvəl yazıldığına inana bilmirsən.

Lakin nə etməli ki, bu həqiqətdir. «Fələyin çərxi gecədən keçirdi» (hadisələrin gecə baş verməsi), «hündürlüyü çiyinə örüklü (paqonlulara işarə) bir qara gecə», «əriyib itmək əvəzinə itiləndim mən» (doğrudan da, 20 Yanvar bizi tamam ayıltmışdı) və s. kimi misrələr, yaxud «Sarçakın son günü» poemasında (1981) verilən ağrı on il sonra türk xalqlarını, o cümlədən bizi gözləyən fəlakətlərdən xəbər verən öncədən görmə deyilmi?! Belə nümunələrin sayını artırmaq da olardı. Bütün bunlardan belə

nəticə çıxır ki, şairin bədii təxəyyülü Yerdənkənar informasiyalardan qidalanır.

Firuzə Məmmədli həm də filologiya elmləri namizədidir, dilçi-alimdir. Dilimizin sirri-sehri Firuzə qələmi ilə az araşdırılmamış, az çözlənməmişdir. Elə bu çözlənmənin nəticəsidir ki, şairin poeziyası söz və ifadə yenilikləri ilə zəngindir. Milli dilimizin şəhdiz-şirəsi olan frazeologizmlər, adət-ənənələrimizlə bağlı sözlər və ifadələr şairənin poetik qələmi ilə yeni qrammatik əlaqələr mühitində təzələşir, fikri assosiasiyaların qat-qat yığımı oxucunu cəlb edən, onu bədii tapıntılarla zəngin bir xəzinəyə aparıb çıxaran vasitəyə çevrilir. Firuzə Məmmədli düşünən və düşündürən şairədir. Onu atüstü oxuyub keçmək, onun fikir qatlarından boy verən gah qıgılcım, gah şüa, gah da gur atəş kimi parlayan hiss və ağıl dünyası yanından laqeyd ötmək mümkün deyil.

Şairənin ikicildliyinə «mübarək» deyir və qalan cildlərini gözləyirik.

«Vedibasar» qəzeti, 1-15 may 2003-cü il

SÖZÜN MÖCÜZƏSİ

Firuzə Məmmədli Azərbaycan ədəbiyyatında öz sözü-nü demiş istedadlı şairlərimizdənədir. Yaradıcılığı bu zərif şairənin qəlbinin dərinliklərindən boy verən incə lirikadan xəbər verir. O, insan duyğularını, arzu və istəklərini tərənnüm edir.

Bu yaxınlarda çapdan çıxmış iki cildlik «Seçilmiş əsərləri»ndə toplanan şeirləri onun coşqun sənətkarlıq fəaliyyətinin məhsuludur. Bu şeirlərin mövzu rəngarəngliyi şairin vətənə, insana dünyaya, inam və milli köklərə bağlılığının bariz ifadəsidir.

Firuzə Məmmədli şeirlərində yaşadığı dünyanın qayğılarını yaşadır. Dünya modelini öz lirik duyğularına uyğun quran şairə bu təzadlı dünyanın burulğanına atılmış gəmiyə bənzəyir. Sonu görünməyən bir yolu getməyə məcbur olan bu gəmi ətrafında baş verənlərlə çarpışa-çarpışa nəsə axtarır, nəsə tapır. Bu tapıntılarda Dünyanın ədalətsizliklərinə dözümsüzlük də var, inciklik də. Dünyanın taleyi qarşısında məsuliyyət duyma da var, təşviş keçirmə də.

Hədə-qorxu orbit boyu düzülüb,
Raketlər də körpələr tək oxşanır.
Taxtapuşlar göyə dikib gözünü:
«Ulduzları sökməsələr, yaxşıdır».

evlərin üzü göyə qurulan damları bir gün başları üzərindən ulduzların yoxa çıxacağından, bunun isə insan əli ilə baş verəcəyindən nigarandır. Ballastik raketlər, planetlərarası kosmik axtarışlar, neytron bombaları, bakterioloji bombalar, lazer silahları, nüvə qorxularının mövcud olduğu bir zamanda dünyanın, kainatın taleyi üçün nigarənçiliğin

bundan kamil poetik ifadəsini tapmaq, zənnimcə müşkül işdir:

Göy üzünün ulduzları heyrətdə,
Söz dodaqda, əl çənədə qışlayıb,
İnsandır mı bu adda, bu qeyrətdə?
Barmağını öz məhvinə tuşlayıb.

Bəndin məzmununa varmadan (bunu artıq hesab edirəm) «Söz dodaqda, əl çənədə qışlayıb» misrasının məna tutumunu izləmək istərdim. «Qışlayıb» sözü misranın sonunda gəlməklə, «sözün dodaqda donduğunu, əlin isə çənədə quruduğunu» ifadə edir. Bu isə heyrət məqamının ən yüksək tonla təqdimidir. Bəli, «Yer üzünün əşrəfi» (N.Gəncəvi) insan öz əməlləri ilə demək olar ki, kosmik sürətlə öz-özünü ötüb keçmişdir. Bu isə kainat övladlarını heyrətdə qoymaya bilməz. Bu heyrət başqa bir məqamda öz əməli ilə özünü məhv etməyə doğru gedən insana istiqamətlənmişdir.

Dünyanın məhvinə yönəldilmiş bütün bəd əməllərin sərt və təzadlı təsvirini şairə bəzən obrazlı şəkildə Yer üzünə ünvanladığı «başsağlığı» fonunda təqdim edir:

Başın sağ olsun, Dünya,
Yşın sağ olsun, Dünya...

-deyərək Livanın, Fələstinin başına gətirilən müsibətləri, Ərəbistan səhralarına səpələnən saysız-hesabsız qaçqın ah-naləsini zaman-zaman Azərbaycan xalqının başına gətirilən müsibətlərlə müqayisə edir. Doğrudan da bir ölkənin qocasına, qarısına, körpəsinə, cavanına, qız-gəlininə, soy-kökünə yönəldilən ölüm yürüşü bütün bəşər övladına tuşlanan fəlakətdir. Azərbaycan xalqı isə belə fəlakətlərin daimi qurbanlarındanır.

Əlli ağılın ola,
Bir dəlinin atdığı daşı,
Bir qaranlıq quyudan
Çəkib çıxara bilməz.

qənaətində şair haqlıdır. Çünki onun gözündə dünyanın ölçüsü, mizanı pozulub, namus, qeyrət bazara çıxarılıb və onu pak bir insan kimi narahat edən də budur.

Çəkib ətəyini, susur ədalət,
İnsafdan, mürvətdən qısır ədalət.
Ay küncdə, bucaqla yesir ədalət,
Dolub daşmadadır döşü Dünyanın.

Firuzə Məmmədli yaradıcılığında Dünya obrazı özünəməxsus çalarları ilə açılır. Onun qələmində Dünya poetik don geyib, bu günün fəlakətləri məcrasında çıxış edir. Burada boya, bəzək, təmtəraq yoxdur. Həqiqətin gözünün içinə düz baxmaq, qorxmadan, çəkinmədən sözünü demək mərdliyi bu şeirin hər bəndində, hər misrasında boy verir. Şairin Dünya haqqında düşüncələrində dərin bir fəlsəfi məna gizlənir. Bu nəma üzərində düşünməyə, söz deməyə dəyər.

Qıvrılır yüz yerdən, sınır yüz yerdən,
Əyrisi düzünü əyir düz yerdən,
Zillənib göyünə min-min göz Yerdən,
«Hansı səmtdə qonub quşu Dünyanın?!»

Yenə də şair qəlbinin nıgarançılığı yenə də şair qəlbinin narahatılığı! Dünya obrazını öz bədii-estetik dəst-xəttilə verən şair bu obrazın daxili qatlarında gizlənən irili-xırdalı, gizli-aşkar mətləblərə nüfuz edir; gah ağladan, gah güldürən Dünyanı sanki çoxüzlü güzgülərdə görür, müşahidə edir. Kimsənin görmədiyini duyur, aşkara çıxarır. Bəzən ondan

inciyr, bəzən onun halına yanır. Firuzə Məmmədli üçün sözün bir üzü var - adamın bir üzü kimi. Onun poeziyasında sözə sədaqət, sözün qarşısında məsuliyyət və hətta pərəstiş duyulur. «Aç üzünə qapını, Söz Allahdan qayıdır».

Firuzə Məmmədli də sələfi M.Ə.Sabir kimi «düzü düz, ayrını ayri» görür:

Neyləyim Allah, neyləyim,
Düz sözə qanım qaynayıb,
Dinim, imanım qaynayıb –
Mən ondan keçə bilmirəm.

Haçan sınıb, haçan yenib? –
Haqdan cənəndə düz enib.
Boyuma biçilib mənim,
Bu dondan keçə bilmirəm.

- deyən müəllif elinə, torpağına bağlı insandır. Məşhur antik yunan qəhrəmanı kimi onun da canı, gücü, qüvvəsi torpaqdadır. Odur ki, torpağı, məmləkəti yağı əlində olan hər kəsi vətən torpaqlarını azad etməyə səsləyir. Ölkənin, xalqın qara günündən zamanın «ara xəlvət, tülkü bəy» məqamından öz mənafeyi üçün istifadə edənlərə üzünü tutub:

Bir dön, arxana bax, millət - diz üstdə,
Torpaq «oğul» deyib, yalvarır, gedir.
Dost - ayaq altında, düşmən - göz üstdə,
Arada şıdırğı alverin gedir.

- deyə onları ittiham edir.

Firuzə Məmmədli lirikasında məhəbbəti, sevgini, təbiəti, gözəlliyi tərənnüm edən poetik nümunələr də az deyildir. İnsan məənəviyyatının ən saf, ən incə duyğuların-

dan sızıb gələn bu hisslər Firuzə qələmində yeni rakursdan,
yeni tərəvətdə təqdim edilir:

Mən sənə doğru ürəyimlə, gözlərimlə,
Əllərimlə yüyürmüşəm,
Səni ürəyimin, gözələrimin, əllərimin
İkicə addımladığında görümüşəm.
... Əlimin əlinə ərki çatmayıb,
Gözümün gözüne ərki çatmayıb.

Nədir bu? Cəsarətsiz bir gəncin etirafımı? Utanacaq-
lıqımı? Birtəfəfli məhəbbətmi? Abır-həyamı? Bəlkə bu «ərki
çatmamaq» yox, məhəbbətin Məcnun zirvəsi imiş. Axı ona
«doğru yürüməkdə» ələ, gözə həmrəy olan ürək bu «ərki
çatmamaqda» onlarla həmrəy olmayıb. Bəli, olmayıb:

Ürəyim o qədər sınıb səninçin,
O qədər özünü danıb səninçin,
Bu qədər sürüyüb məni doğrusu,
İkicə addımda dayanıb durub.

Yox, o da iki addım sərhəddini keçə bilməyib. Lakin
bu, rəddetmə deyil. Bu imtina deyil. Bu, sevgini ədiləş-
dirməkdən çəkinmək, bu məqamda özünə, hisslərinə, hərə-
kətlərinə qadağa qoymaqdır. Bu, sevgini qəlbin dərinlik-
lərinə köçürmək, onun zaman-zaman közərən istisinə qızın-
maq, şölənənən alovuna yanmaq əzmidir. Əks halda:

Bilirsən nə qədər nəsihət görüb,
Nə qədər töhmətlə dağlanıbdı o,
Nə qədər söz-daşdan əziyyət görüb,
Nə qədər göz altı saxlanıbdı o.

- etirafı nədən ötrü imiş?!

Sual olunur: ürək, göz, əl yüyürə bilərmə? Bəli, istəyə qovuşmağa canatma var. Bu canatmada əl də (əlindən tutmaq), göz də (göz dolusu görmək üçün), ürək də (sevib, sevgidə boğulmaq üçün) həmrəydirlər. Firuzə Məmmədli fərq qoymadan hər misranı, hər şeiri ürəyinin yağı ilə yazıb. Odur ki, onun lirik ovqatı məhəbbəti ayrı cür təsvir edə bilməzdi.

Elə bu fikrin davamı deyilmi:

...qəlbim keçə bilməsin
tərəddüd çəpərini.

Lakin bu qovuşma sərhəddini keçə bilməmək tərkidünyalıq da deyil. O bu məhəbbəti qəlbinin ən gizli bir guşəsində yaşadacaq, hər an, hər saat hisslərinin, duyğularının qulağı səsdə, gözü yolda olacaq. Niyə? Axı özü istəmişdi bu ayrılığı. Bu sevginin müqabil tərəfi, qarşılıqlı bir məhəbbət oyunu onu cəlb etməyib. Və araya əbədi ayrılıq düşüb. Lakin lirik qəhrəmanın hissləri büsbütün onunladır. Hətta «yavaş-yavaş bu ayrılığa (qovuşma olmuşdumu?) öyrəşsə» də. (Şairə burada, «ayrılıq» sözü ilə metoforik planda ayrılığın doğurduğu ağrı-acıya işarə edir, əks halda, «ayrılığ» bu qədər duya-duya, bu qədər yana-yana yaşamaq olmazdı.)

Lirik qəhrəmanda bir özündən razılıq da baş qaldırır:

Öyrəşərəm sənsiz gülüb, sevinməyə də,
Sənsiz açan səhər məni ovutmaz yəqin.
Hər müdrikdən təzə sözə, təzə öyüdə,
Ürəyimdə həvəs olmaz, od olmaz yəqin.

Bəlkə də, bənbinlikdir, bəlkə bu, laqeydlikdir. Demək ağrı-acı onu yaxıb-yaxıb keyləşdirib. Bundan sonra yaşamaq olar. Hamı kimi. Onda bəs bu nədir?

Bu ayrılıq hardan-hara əzabım olar,
Qarışdırar sənli-sənsiz yuxularımı.
Səndən gələn bir hənir də əsəbim olar,
İtiləyər hisslərimi, duyğularımı.

Yox, sevən ürək keyləşə bilməz. O, hətta ayrılığın ən uzaq qütbündə olsa belə, əsəblərinə, yuxularına, əzablarına iynə kimi sancılan hisslərin, duyğuların əlindədir. «Yolları bağlı», «tanrıdan duzu-çörəyi (qisməti)» qədərlənməmiş bir sevginin ayrılıq tufanı ilə şölənənən, daha bir tonqala çevrilən yangısı o qədərdir ki,

Bu musiqi həzin-həzin axar qəlbimə,
Ürəyimdə sənsizliyin daşı ağlayar.
Mən bükərəm dözüümümə yuxa qəlbimi,
Alışaram bu qəmindən naşı ağrıya.

İlahi, sözlərin qovuşduğuna nə qədər məna gizlənə bilərmiş! Doğrudan da söz möcüzədir, söz sehrdir. Amma kamil qələm sahibi əlində. «Daş ağlayarmı?», «sənsizliyin daşı» olarmı? Yuxa (nazik, zərif) qəlbin dözümə bükülməsi nədir bəs? «Qəmindən naşı ağrı» möcüzədirmi? Şeir tam bitkin bir süjetlə davam edir: sevən ürək musiqiyə həssasdır. Həqiqətən də musiqi bir çox dərdlərin, o cümlədən, sevginin (sevgi dəddirsə) də dərmandır. Niyə o anlarda ürək, qəlb musiqiyə bu qədər həssas olur? Çünki sevgi hissləri itiləyir. Emosiyaları oyadır. Bəlkə buna görədir ki, lirik ovqat çıxılmazlıqların girdabında, musiqini özünə yeganə dost, yeganə həmdəm bilir. Hətta bu qədər sevdiyi kəsə belə qəlbində yer verməməyi qərarlaşdırdığı halda, orada musiqini hökmran edir. Lakin musiqi təsəlli deyil. O, hətta ayrılığın (sənətsizliyin) daşa döndərdiyi ürəyi də ağladır. Ağladır deyəndə ki, bu qəlb onsuz da yuxadır (nazikdir). Bəlkə onu dözümlə sarkofaqlayasan?... Deyəsən çıxış yolu tapılır. Bu sarkofaq onu alışdıracaq. Ancaq nəyə? Hələ onun

ömründə misli-bərabəri görünməmiş «bu qəmə». Bəlkə elə «ağrının qəmindən naşılığı» da buradan gəlir.

Bax, burada artıq lirik ovqat özündə güc-qüvvə tapır ki, «Ölsə, yaqın qəlbimdəki dərdim öləcək» - desin.

Bəli, yaşayacaq bu məhəbbət də, onu ürəyində bəsləyən də. Ancaq daha dərd olmayacaq bu ona.

Ona dərd olan ayrı hiss, ayrı bir duyum olacaq. Sevgisizlik. Məhəbbətə biganəlik. Dünyanı, insanı, bəşəriyyəti öz cazibəsində saxlayan, nizamlayın, «uca göylərin belə meh-vəri» (Nizami Gəncəvi) olan böyük məhəbbət. O elə bir hissdır ki, onsuz bir gül, bir çiçək belə açmaz. Bəs insan onu itirsə?! Bu ki fəlakətdir. Bəlkə dünyada baş verən bütün haqsızlıqlar, tüğyan edən fəlakətlər insan qəlbində məhəbbətin yoxa çıxmasının nəticəsidir?! Bəlkə də.

Deyəsən şairə də belə düşünür. Belə düşünür ki, «gəl ömrümə, gözəl sevgi» çağırışından sonra onu dünyanın ən incə, ən mehriban, ən ləziz kəlamı ilə mənalandırır:

Dünyaya yürüşüm sevgi,
Ömürlə görüşüm sevgi.
Ayağına düşüm, sevgi,
Ürəklərə yolun olum.

Şairə təkcə öz qəlbinin sevgiyə biganə olmasından narahat deyil. O, dünyadakı bütün insanların qəlbində bir-birinə məhəbbət, qayğı saf duyğu olmasını istəyir. O, sevgini insaniləşdirir. Onun ayağına düşüb, ürəklərə aparan yola çevrilmək dərəcəsinə qədər sevgiyə (burada «sevgi» geniş mənada götürülür), «dil tökür».

Firuzə Məmmədli təbiət mövzularına müraciət edəndə də həssasdır, incə duyumludur. O, sözün çiçəyini çırtladır. Aya halə, ota, ağaca, meyvəyə işıq, şır-şır bulaqlara «tər gülüş» bəxş edir. Şairənin çox sevdiyi bahar fəslə ağacların qış donunu əritməyə aciz qalanda.

A bağça, çiçəyin, gülün hardadır?
A zirvə, dumanın, tülün hardadır?
O tər bənövşəni görün, hardadır? –
Bahar fəslidir.

- deyə bir təibət şeirində dünyanın bulaqlarını, səma-
sını, ağaclarını, ağacların budaqlarını, ana torpağı körpə
uşaq kimi əzizləyir, oxşayır, nazlayır, onlara onların öz di-
lində musiqi bəstələyir:

Bulaqların cəlvəsində tər gülüş,
Təzə-təzə səma gülür, Yer gülür.
Budaqlarda çıraqlar nar gülür,
Nə gözəldir, nə gözəl!.

Yaxud başqa bir şeirində doğma yurdun bağ-bağatına,
naz-nemətinin bolluğuna heyran qalan şairə

Şöhrətinin gözü elə doyub ki,
Tacı-taxtı yaraşdırmaz özünə,
Bağ-bağatı yol üstündə qoyub ki,
Mərmeyvəsi xonça-xonça düzülə.

- deyə doğma yurdun təbii sərvətlərini şan-şöhrət
yanğısı ilə tac-taxt qazananların şöhrət acılığına qarşı qoyur.
Şairənin uğurlarına sevinir, yeni cildliklərini gözəliyirik.

«Ekspress» qəzeti, 14 may 2003-cü il.

SƏNİN POEZİYANLA FƏXR EDİRƏM

Ürəyimin hökmü, istəyi və tam razılığı ilə yazdığım, bu məktubda sənə «siz» yox, «sən», «şairə» yox, «şair» deyər müraciət etməli olacağam.

Təxminən ötən əsrin 70-ci illərindən dövrü mətbuatda, əsasən «Ulduz» və «Azərbaycan» dərgilərinin, həm də «Ədəbiyyat qəzeti»nin səhifələrində Firuzə Məmmədli imzalı, diqqət çəkən şeirlərə rast gəlirdim, həvəslə, sevə-sevə oxuyurdum. Bəs deyən qədər estetik zövq və ləzzət alırdım. «İçmə sözün qanını» şeirin yadıma düşür. Üç hissədən ibarət bu poetik əsərin ilk üç bəndi belə idi:

Oyna söz içində, söz vədəsində,
Çıxar söz qəlbini, qoy ürəyinə.
Yanır söz ürəyi, söz mədəsi də,
Axit söz qanını, yu ürəyini.

Min ildi sorulub iliyi, qanı,
Bir sümüyü qalıb, bir özü qalıb.
Üzdən tüstülənib, üzdən də yanıb,
Sözün içalatı təptəzə qalıb.

İçalat əlində gəlir, yol verin,
Söz paltar əvəzi qanını geyib.
Bu təzə bazarın, təzə alverin
Təzə müştərisi yoxudu, heyif.

Söz haqqında çox söz oxumuşdum; göründüyü kimi bu söz oxuduqlarımdan seçilirdi. Onda deyirdim, görəsən, sözdən belə yana-yana söz açan, sözə bu dərəcədə canı yanan, sözü bu qədər hömətə mindirən bu qız kimdir və haralıdır? Bir gün «Ulduz»un keçmiş baş redaktoru, şair

dostum Ə.Salahzadədən soruşdum: - Ay Ələkbər, bu Firuzə Məmmədli kimdir? Onun şeirlərini oxuyanda sevinirəm, deyirəm nə yaxşı, poeziyamıza sözün qiymətini, qədrini bilən bir şair gəlib. Cavabında dedi ki, bizim tərəfdən – Xaçmaz-Quba bölgəsindəndir. Bilənlər bilir, mən bölgəçilikdən yeddi arşın uzaq olan insanam. Məndən ötrü haralı və kimliyindən asılı olmayaraq, ancaq istedad var. İstedad elə bir qüvvədir ki, o, ictimai təfəkkürün doğurduğu xülyaları parçalayır, dumanı öz nuru ilə bələyir. Tanrı vergisidir. Tanrının da işinə qarışmağa, ona şəkk-şübhə gətirməyə, insanlığa təmənnəsiz xidmət edən istedadla əyri gözlə baxmağa, onu incitməyə, haqqını danmağa, tapdalamağa bir kimsənin haqqı olmasın, səlahiyyəti çatmasın gərək. İstedad – nadir hadisədir. Gəlirəm mətləb üstünə. Səninlə nə vaxt, harada və necə tanış olmağımı xatırlaya bilmirəm. Amma yadımda qalan odur ki, həsbi-halda olduğumuz ilk anlardaca bir qədər qaraqabaq, adamayovuşmaz, çox danışmaq istəməyən, başını aşağı salıb öz sevimli işini görən, sadə və təvazökar bir qadın təsiri bağışladı. Şeirlərini oxuyanda, səni belə də təsəvvür edirdim. Nə yaxşı öz zənnimdə yanılmamışdım. İstedad sahibi, istər kişi, istərsə də qadın sadə, səmimi və təvazökar olur. Hər zaman, hər yerdə öz qürurunu, öz insanlıq şərəfini, ləyaqətini qoruyub saxlaya bilər. Şairin ömrünü uzadan, ona ölməzlik vəsiqəsi verən - insanlığa ünvanlanan poetik söz və onun dəyəridir. Poetik sözü də, hər şeir qoşan, qafiyə düzən, «mən də şairəm» - deyib özünü dartan, lovğa, sırtıq, işbaz, şəxsiyyətsiz kimsələr yarada bilməz. Onu hardasa, sənin kimi istedadlı əzabkeşlər yaradır.

2002-2004-cü illərdə «Nurlan» nəşriyyatında sənin «Seçilmiş əsərləri»nin çox diqqətəlayiq üçcildliyi işıq üzünə görüb. Və həmin kitabları dəyərli bir avtoqrafla mənə bağışlamısan. Sən demə, mənim şair kimi tanıdığım Firuzə həm də dilçi-alim imiş. Elmi əsərlərini daxil etdiyin üçüncü cildə çağdaş ədəbi tənqidimizin cəfəkeşi, dostum Vaqif

Yusifli ön söz yazıb. Həmin ön sözdə marağıma səbəb olan bir abzas var: «Bu yaxınlarda Firuzə mənə öz əsərlərinin üçüncü cildini əlyazması halında təqdim etdi və mənim təsəvvürümdə alim-tədqiqatçı-ədəbiyyatşünas-dilçi Firuzə Məmmədli adları da iz salmağa başladı. Çünki mən Firuzə xanımın dilçilik elmi üçün çox ciddi və sanballı sayılan, neçə il əvvəl yazılmağına baxmayaraq, bu gün də öz elmi əhəmiyyətini hifz edən tədqiqatları ilə tanış deyildim.» Etiraf edirəm ki, alimliyindən mənim də xəbərim yox idi. Cilddəki «Y.V.Çəmənzəminlinin «Qan içində» romanının dili və bəzi üslub xüsusiyyətlərinin tədrisinə dair», «Y.V.Çəmənzəminlinin tarixi romanlarında feli frazeoloji birləşmələrin bəzi xüsusiyyətləri», «Y.V.Çəmənzəminlinin «Qızlar bulağı» və «Qan içində» romanlarında qədim sözlər», «Ciddi müşahidələrinin səmərəsi. Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi tədqiqində yeni səhifə» (Nizami Xudiyevin «Azərbaycan ədəbi dilinin lüğət tərkibinin inkişafı» kitabı haqqında) və qalan irili-xırdalı bütün yazılarını böyük heyranlıqla oxudum, ürəyimdə sənə «əhsən» dedim. Və məndən ötrü, o da maraqlı oldu ki, bu cildin redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi Nizami Xudiyev, rəyçiləri isə AMEA-nın müxbir üzvü, əməkdar elm xadimi, professor A.M.Qurbanov və filologiya elmləri namizədi, dosent F.Z.Əhmədovdur. Məncə, anlayan üçün, elə bunun özü kifayətdir. Çox adam bilməsə də, sən səriştəli bir dilçi alim olmağına da çoxdan sübut etmişəm. Üçcildliyin təsdiq edir ki, sən öz üzərində, söz üzərində işləməkdən, ona can, qan, həyat iksiri verməkdən, nə yorulur, nə də usanırsan.

İndi bizlərə yaxşı məlumdur ki, məmləkətimizdə demokratiya bollaşandan sonra, totalitar rejim dövründə çox haqlı olaraq şeirə gələnlərin yolları bağlanmış, şeirdən bir təmanna, bir ucuz şöhrət gözləyənlər üçün geniş yollar açılmışdır. Halal sənətin işinə, dələduzluqla, oğurluqla əldə edilmiş haram pullar qarışdı. Əyri əlləri «kirli pullarla» oynayanların qalın cildli külliyyatları hələ bir yana qalsın,

hətta «Filankəsin, bəşmənkəsin poeziyası» adlı monoqrafiyalar üzə çıxdı. Amma Firuzə Məmmədlinin çoxdan təqdirəlayiq poeziyası haqqında hələ ki, tutarlı bir məqalə də yazılmayıb. Nə olar, bunu da özünə dərd eləmə. Qadir Allahın adlarından biri də səbrdir. Sənətdə müvəqqəti «hegemonluq» iddiasına düşənlərin sabahkı aqibətini görməkdən ötrü, ancaq arına, namusuna, qeyrətinə və ən ümdəsi də dözümlünə qısılib, bir az uzun yaşamaq lazımdır.

Mən ümman kimi
çağlaya-çağlaya,
ümidimin bənövşə boynunu
qucaqlaya-qucaqlaya
gəlib çıxdım bu günə –
bu sahilə yetişdim.
Yarım ömürlük dözümlün
ünvansız sahilinə
yetişdim.
Ünvan istəmirəm özümə...
Harda ünvansız dözümlə görsəniz,
Biləcəksiz – o mənəm.

Sən nə qədər «ünvan istəmirəm» desən də, adi şeirlə əsl poeziyanı ayırmağı bacaran oxucularına ünvanın çoxdan məlumdur: Firuzə Məmmədlinin poeziyası! Heç də təsadüfi deyil ki, sənin «Seçilmiş əsərləri»nin birinci cildi Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin birinci katibi, xalq şairi Fikrət Qocanın «Cavabsız suallar» adlı ön sözü ilə açılır. Əlli il aramızdan soyuq yel kimi keçməmiş, qədim dostum Fikrət Göyüş oğlunu yaxşı tanıyıram: onun poeziyasına da, poeziyaya münasibətinə də lap yaxşı bələdəm. O, hər «gəldigə» haqqında söz deməz. O da mənə çox təbii göründü ki, Fikrət sənin poetik əsərlərinin toplanmış ikicildliyindən birçə «Niyə?» adlı yeddi bəndlilik şeirindən ancaq üç bəndi misal gətirib və onları təhlil edib. Bunun da səbəbini özü

açıqlayıb: «Yeddi bəndlik şeirinizin yalnız üç bəndini misal gətirib təhlil etməyə çalışıram; bu qədər yazdım, yenə təhlil edə bilmədim. Sizin ikicildiyinizdə toplanmış şeirlərin hər biri belə təhlilə layiqdir. Hər bənddən bu qədər söz yazsam, mənim yazdığım ikicildlikdən qalın çıxar. Oxucu da mənim yazımı oxuyub yorular, şeirləri oxumağa vaxtı qalmaz». Fikrət yazının sonunda bu sözləri də çox haqlı deyib: «Əziz oxucu, elə bilin ki, bu kitabdakı hər bir şeiri mən kitaba giriş sözümdə misal gətirmişəm. Bu şeirlərin hər biri belə diqqətəlayiqdir. Oxuyun, diqqətlə oxuyun. Siz hər şeirin axırında mənim xırıltılı səsimi eşidəcəksiniz; Niyə?»

Atalar düz deyib: «Çörəyi ver çörəkçiyə, birini də üstəlik». İki cildi iki dəfə diqqətlə nəzərdən keçirəndən sonra, Fikrətin dediklərini olduğu kimi, heç nə əlavə etmədən, mən də təkrar etməyə bilmirəm. Biri 422, biri də 430 səhifəlik iki kitabın hansı səhifəsini açdımsa, hansı şeirini oxudumsa, içində əsl poeziya nümunəsi sayıla biləcək bir neçə misra olmayan bir şeirinə də rast gəlmədim. Ona görə də sənin güclü poetik misralarını, zəif nəsr cümlələrinə çevirməyimi özümə rəva bilmədim. Çox güman ki, bu «günaha» görə də qardaşını bağışlayarsan. İndi elə bilmə ki, daha sənə deməyə sözüm qalmayıb. Yox! Sözümü bitirməyə hələ tələsmirəm. Axı sənin ikinci cildinin giriş hissəsində filologiya elmləri doktoru Akif Hüseynovun, həm də filologiya elmləri doktoru Safurə Quliyeva, Vaqif Yusifli, Tahir Məsimov, Nəzakət Əzizova və Bədirxan Əhmədovun poeziyanı barəsində deyilmiş yığcam, fəqət çox dəyərli, ürəyimcə və istəyimcə olan fikirlərini oxudum. Şamil qardaşımın şeirə gələn istedadlı xanımların içində sənə üstünlük verməsi necə də könlümcə oldu. Təəssüf ki, çoxları gözəl nemət olan şeiri hörmətdən salan, açıq-saçıq, cybəcər cızmaqaralarını orda-burda çap etdirirlər. Görəsən, onların dərslərini kim və nə vaxt verəcək? Axı, kimsə cəsarət edib qabağa düşməlidir. İndi bir iradəmi də bildirim. Allah sənə insaf versin, özün öz əlinlə yazırsan: «Allahın yoldan ötəni, mən Allaha yol gedirəm.

Tanrım bağışlasın mənə, deyən, bir az «sol» gedirəm». «Özünə böhtan atma, sən «sol» yox, «sağ» gedənlərin cərgəsindəsən. Bir də «Gətirmədi ömrüm boyu naxışım» deməyə dilin necə gəlir? Nəzərimdə naxışı tutmuş xoşbəxt bir şairdən. Özün yazırsan: «Şairlik zirvəsi dərd zirvəsidir». Bəs bunu bili-bilə:

Mən kimi axtarım, arayım kimi?
Mən kimi səsləyim haraya kimi?
Belə yaşamışam buraya kimi,
Buradan oyana yaşamaq olmur.

- deməyə bir həcət varmı? Sözümlə könlünə toxunmasın (yənə öz işindir) sənə bir qardaşın kimi deyirəm: qapılma bu qədər bədbinliyə. Bir ləzgi xalq mahnısında deyilir: «Dərdlərini mənə açma, mənim dərdim səndən çoxdur». Biz Azərbaycan adlı gözəl bir vətənin övladları, vətəndaşları, şairləriyik. Özü də onu qəlbdən sevən, daş qoyduğu yerə baş qoymağa hazır. Bəs indi nə edəsən ki, bu gözəl vətənin torpağının dörd payından bir payı, içində «cənnətməkan» Qarabağ da olmaqla işğal altındadır. Bir milyondan artıq övladı da qaçqın, köçkün və didərgin halında. Belə ağır günə qalmış bir vətənin, bir ölkənin vətəndaşı olan şair hər cür ağrını, qayğını bir kənara qoyub, göz yaşını gizlətməyə özündə güc, qüdrət tapmalı, şeirin hər səsi, hər sözü, hər misrası azğın yağışa kinlə, qəzəblə, nifrətlə yüklənməli; dərd, qəm, kədər, ağrı, əzab, izzət öz yerində, könlü daha çox «İntiqam! İntiqam!» - deyə haray qoparmalıdır. O, başa düşməli və anlamalıdır ki, kimsə hardansa gəlib Şuşanı, Laçını, Kəlbəcəri və başqa yurd yerlərini, məkanları əzəzil, qansız ermənidən alıb sənə verməyəcək. Allah deyib: «Səndən hərəkət, məndən bərəkət». Dilimizdə bir məsəl də var: «Qızım, sənə deyirəm, gəlinim, sən də eşit». Hələlik son sözümlə olaraq onu da xüsusi vurğulamaq istəyirəm: Sənin poeziyanla fəxr edirəm, üç cildlik «Seçilmiş əsərləri»ni isə

Azərbaycanımızın bugünkü ədəbi mühitində ədəbi hadisə kimi qəbul etməkdən böyük məmnunluq duyuram.

«Ədəbiyyat» qəzeti, 9 dekabr 2005-ci il.

LİRİKƏ VƏ POETİK AXAR

Firuzə Məmmədli Azərbaycan poeziyasının istedadlı nümayəndələrindəndir. Onun bədii yaradıcılığı Beynəlxalq Poeziya Festivalının baş mükafatına və «İsa İsmayılzadə» adına mükafata layiq görülüb. Hal-hazırda ADPU-nun do-senti, AYB Həmkarlar İttifanı Komitəsinin sədridir.

2005-ci ildə çıxan kitabı «Ömrün axarı» adlanır. Qələ-mini nəsr sahəsində sınayan şairənin bu kitabı oxucular tərəfindən uğurla qarşılanıb. Mən isə şairə bacımın şeirlə-rinin axarından çıxı bilmirəm...

Mən hələ orta məktəbdə oxuduğum illərdə onun pə-rəstişkarı olmuşam. Ədəbi orqanlarda çap olunan şeirlərini dö-nə-dönə oxuyardım. Və məndə bu böyük poeziyaya, eləcə də onun yaradıcısına heyranlıq, hey-rət yaranırdı. Kən-dimizin qızlarını başıma yığıb onun «Kəndimizin qızları» şeirini söyləyirdim. Bu da qızların ürəyinə yağ kimi ya-yılırdı:

Qürub çağı yanaqlarda dan gülür...
Baxışlardan şəlalələr tökülür,
Bir bulağı içib axı gözləri.
Sınağından keçib axı gözlərin...

Nə gözəldir çiçəklərin mürgüsü,
Sarmaşığın çəpərlərdə hörgüsü
Arzuların, əməllərin sərgisi
Nə gözəldir, nə gözəl.

Zərif-zərif qırçınlanır tər sular,
Xumarlanır, tumarlanır arzular.
Alnımızda naxışlanan yazılar,
Nə gözəldir, nə gözəl.

Lirik epik ifadə xüsusiyyətlərilə seçilən bu şeirdə obrazlanan qəlb füsunkar Azərbaycan qızının qəlbidir. Firuzə Məmmədli poeziyasında bədiilik çərçivəyə qapanmayıb, söz-sözü, məna-mənanı çəkir, bu ardıcılıq bəzən qəzəb ifadə edir, bəzən kədər, bəzən də çox həlim bir estetik zövq. Bədiilik və yığcamlıq onun şeirlərinin əhatə dairəsindən asılı olmayaraq fikrin ən sərrast və tutarlı ifadə vasitəsidir. Bir zaman tələbəsi olmuş qızlara yazdığı şeirdə deyir:

Gedirsiz, fikrimi, intizarımı
Obadan-obaya yönəldirsiniz.
Mənim mənzilimin divarlarını
Çəkib addım-addım genəldirsiniz.

Eh...hələ dünəninin dəcəli qızlar,
Bu cəlvəli qızlar, işvəli qızlar
Hərə bir ocağı isidir indi
Bir zaman Qubalı, Gəncəli qızlar,
Məndən ünvanınız gizlidir indi.

Firuzə Məmmədli şeirləri eyni hava üzərində köklənmişdir. Onun yaradıcılığındakı rəngarənglik daha çox oxucunu özünə cəlb edir. «Vaxt, torpaq, od və mən», «Yuxu», «İçmə sözün qanını», «Uçuşlar» və b. şeirlərdə müəllif oxucunu dönə-dönə düşündürür.

Bədiilik sarıdan ən ifadəli və mənalı şeirlərdən biri «Niyə?» şeiridir. Şeir bir neçə poetik parçadan ibarətdir və hər bir bəndin özünəməxsus mənalandırma ölçüsü vardır:

İştahlar təzədən daşa çəkilir,
Qeyrətlər əlinə daş almır niyə?

və yaxud:

Dilənir dünənin xatın anası,
Görən gözümüzdə yaş olmur niyə?

Xalqın dərđini çəkənlər, onun ağrısını, acısını öz dərđi
bilənlər ölməzdirlər.

Qarabağ ağrıları, 20 yanvar faciəsi də şairənin
duygularından yan keçmir. Şair 18-21 yaşlı şəhidlərə «Əsgər
gedir» şeirlə müraciət edir:

Əsgər yatır-
sinəsində məşəl yanır, ulduz yanır.
o illərin arxasında bir qız yanır...

Nə qədər şən görünsə, belə baxışlarında qərribə bir
payız lövhəsi var. Bunu hər adam dərk edə bilməz:

Oxşadıqca yarpaqları, sərt külək
yanaqları allanır.
Təbiətin qulağından sırğa tək
qızıl payız sallanır.

demir əbəs yerə... Bu şeirdə harmoniya, musiqi ritmi
yaradan mühüm amil insan hisslərinin təbiətlə bağlılığıdır.
Burada bədii təsvir elementlərinin ifadə gözəlliyindən əlavə,
incə bir lirizm vardır:

Arzum yağışları yığar ovcuna,
Yağar ümüdümə bu günlər mənim.
Çıxaram yağışda yolayrıcına,
Ümidə bürünən görsünlər məni.

Burada lirik səsin daxili fəryadı dağ çayı kimidir, axıb
gedir, duruluq gətirir, şeirləri yaradan da elə bu səsdir.

Mənə elə gəlir ki, Firuzə Məmmədli poeziyasında şeiriyyəti yaradan başlıca cəhət lirik ahəngdarlıq, poetik vüsət, söz və ifadənin sərrast düzüümü, fikir və məzmunun aydın ifadəsidir.

Şairənin şeirlərində xəlqilik də ön planda durur:

Qır tök fikirlərin dörd divarını,
İndi varlığın da dünyaya yüküdür.
Sarı genişliyin duyğularına,
Sarı, görəcəksən dünya böyükdür.

Bütün bunlar onu göstərir ki, o, ömrünün bütün çağlarına vurğundur, həyat bütöv məzmunuyla onun mənəvi duyğularını alışıdır və o, bir insan kimi həyata, dünyaya fəal mövqedən yanaşır. Onun poetik parıltıları haqqında çoxları öz sözünü deyib.

Xalq şairi Fikrət Qocanın isə onun «Seçilmiş əsərləri»ndə dediyi fikirləri hər bir oxucunu düşündürməyə bil-mir: «Oxuyun, diqqətlə oxuyun. Siz hər şeirin axırında mənim xırıltılı səsimi eşidəcəksiniz. Niyə?»

Şairə «Bizim nəslə» şeiri ilə məni dəli elədi:

«Vaxt isə yollardan açdı qapını,
Yuxu döyüslərdən doymuşduq onda.
Ümid yorğunuyduq, haqqa tapınan,
Haqdan əlimizi yumuşduq onda.

Biz üz görməmişdik haqqın üzündə,
Haqqın bizə gələn yolları - bağlı.
Zaman pərdə-pərdə qalxdı üzündən
Durduq haqq önündə qolları bağlı.

Daha bu sözdən sonra demyə sözüm qalmır. Mənə elə gəlir ki, Firuzə Məmmədli öz haqqını almayanlardandır... Amma xalq onu sevir... Əsl şairə kimi...

«Kaspi» qəzeti, 21.12.2005

BÖYÜK SÖZÜN IŞIĞI

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının sayılıb-seçilən nümayəndələrindən biri, istedadlı şair Firuzə Məmmədli sənətdə məxsusi yolunu çəkmiş sənətkardır. Şeirlərini oxuyarkən biz bu yolun necə salındığını görə bilirik, amma hara aparıb çıxardığını, sonuncu şeir özü müəyyənləşdirər.

Bu mənada, Beynəlxalq Poeziya Festivalının baş mükafatına və «İsa İsmayilzadə» adına mükafata layiq görülmüş şair Firuzə Məmmədlinin «Nurlan» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələrində nəfis şəkildə çapdan çıxmış iki cildlik «Seçilmiş əsərləri»ndəki, şeirlər böyük sözün işığına həssas və sadıq bir insan sevgisinin şəklidir:

Üzümə gecənin işığı düşür,
Üzümü işığa tutub gedirəm.
Gecəyə gerirəm – üzümdə işıq,
Məni sevindirən, məni güldürən
Bir səhər doğacaq başımın üsdə.

Firuzə xanım qurub-yaratdığı dünyasında daim axtarırdır – o gecənin dərinliyindəki səhəri, dost gözünün baxdığı gələcəkdəki sevinci araya-araya vətənin ürəyinə çəkilmiş dağların yerlə-yeksan olunduğu günün vaxtını qarşılayır. Hər dəfə də müxtəlif suallarla rastlaşır, onlara cavab tapmağa çalışır. Xalq şairi Fikrət Qocanın I cildə yazdığı «Cavabsız suallar» sərlövhəli ön sözdə qeyd etdiyi kimi: «Niyələr» bağlı qapı kimi qarşısında peyda olur. Əlləşir-vuruşur, cavab tapır və qapını açır, yeni bir qıfıllı qapı ilə üz-üzə dayanır».

«Seçilmiş əsərləri»nin I cildində «Ömrümdən keçən bahar», «Gözümüzdən baxan vətən», «Yaşın sağ olsun, dünya» adlı bölümlərdə toplanmış şeirləri Firuzə xanımın

şair ömründə növbəti qıfıllı qapıyadək keçirdiyi səmimi duyğularıdır.

II cild görkəmli filoloq alimlərimizdən Şamil Salmanovun, Akif Hüseynovun, Safura Quliyevanın və başqalarının «Şairin poeziyası haqqında fikirlər»i ilə açılır. Burada hər oxuyanda təravətini yenidən bərpa edən – səhər açılıb gecə yumulan zambaq güllərinə bənzəyən şeirlər «Belə yaşamışam buraya kimi», «Aça bilmədiyim uğur qapısı», «Ulularım, yaxınlarım, əzizlərim» bölümlərinə ayrılmış, mini poemalarında birləşdirilmişdir.

Ümumiyyətlə, Firuzə Məmmədli bu iki cildlik «Seçilmiş əsərləri» ilə özündə şair dünyasının özəlliklərini göstərən düşüncə mənzərələrini sərgiləyib və bu düşüncə sərgisi rəvan poetikası ilə yaddaqalandır, təsirlidir.

«Azərbaycan» qəzeti, 2004

SÖZÜN İŞİĞİ

Qələm əhli həmişə tanrı bəxşişi olan sözə xilqət, varlıq kimi yanaşıb. Babamız Füzulidən üzü bəri Sözün hüsnünə elə sözün özündən qüdrətli «libaslar» biçilib. Qılınca hökmranlar belə qələmə qul olublar. Çünki qələmin naxışladığı Söz çox mətləbdən xəbər vermək, eləcə də dağı dağ üstünə qoymaq qüdrətinə malikdir.

Və o gün Yazıçılar Birliyində Söz adlı zərif bir şam yanırdı. Ətrafına isə Azərbaycanın tanınmış Söz adamları yığılmışdılar. Sənət dostları, filologiya elmləri namizədi, N.Tusi adına ADPU-nun dosenti, Beynəlxalq poeziya festivalının Əlişir Nəva mükafatçısı Firuzə Məmmədlinin ad gününü qeyd edirdilər. Məclisi giriş sözü ilə birliyin sədri, Milli Məclisin üzvü Anar açaraq Firuzə xanımın şeirlərindəki səmimiyyətdən, möhtəşəmlikdən, doyumsuzluqdan danışdı. «Şairlər dünyanın birinci əzabkeşləridir» söyləyən Anar müəllim ağsaqqal şairimiz Qabili sözün cazibəsinə çəkdi. O da özünəməxsus bir ahənglə söhbətə Firuzə xanımın misraları ilə körpü saldı:

Düz söz bir dar ağacıdır,
Boyundan keçə bilmirəm.

Firuzənin şeirlərində bir kədər ağlayır. Elə bir kədər ki, oxucusuna bədbinlik, ah-nalə deyil, mübarizlik, pisliklərə meydan oxuyan hünər və cəsarət aşılayır. Elə yazılar var ki, oxuyan kimi, müəllifinin kişi, ya qadın olduğu o, saat bilinir. Firuzənin şeirlərində belə bir fərq duyulmur, çünki o əsl şairdir. Duyğu və düşüncələrində böyüklük, mərdlik var:

Mən də elə bu dünyanın
Dərdi deyən şairiyəm.
Bir baxışla qəlbi sınıb
İçini yeyən şairiyəm.

Məclis iştirakçılarından Fikrət Qoca, Fikrət Sadıq, Gülhseyr Hüseynoğlu, Flora Xəlilzadə, İntiqam Qasımzadə, Vaqif Yusifli, Balasadiq, Kamilə Nemət, Qızqayıt Mustafayeva və başqaları şairin təzəcə çapdan çıxmış «Məni mənə bölən dünya» kitabının məziyyətlərindən danışaraq Firuzə Məmmədlinin poeziyasını bir ovuc bulaq suyuna bənzətdilər. Təmiz, dupduru və şirin.

Millət vəkili, yazıçı Xeyrəddin Qoca Yazıçılar Birliyində keçirilən bu görüşü yüksək qiymətləndirərək dedi:

- Firuzə xanım ulu Məhsətidən üzü bəri Azərbaycan ədəbiyyatına ölməz əsərlər bağışlayan qadın şairlərimizin ən ləyaqətli davamçılarından biridir. Əlbəttə, dünyada yeni mövzu yoxdur, yeni söz var. Bu xanımın şeirlərində mənə çəkən bilirsinizmi nədir? Böyük Sabirin ruhuna olan doğmalılıq. Əyriyə, nadana, şairi qapı dalında gözlədənə qarşı barışmazlıq. Bu mənada onun naxələf bir icra başçısına müraciəti çox düşündürücüdür:

Önümdəyəm, bir soruş ki, kiməm mən,
Dərdim nədir, niyə qəzəb, kinəm mən?
Bu qəhər də aman vermir, dinəm mən,
Ümidimi yarıtmağa gəlmişəm.

... Sözü işıq şölələndirdi. Vaxt da yetişmişdi, amma heç kim Firuzə Məmmədlinin şeirlərinin ətri yayılmış məclisdən ayrılmaq istəmirdi.

«Azərbaycan» qəzeti, 23 yanvar 2000-ci il

**TANRININ ƏN XOŞBƏXT BƏNDƏLƏRİ
QƏLƏM SAHİBLƏRİDİR**

Müasir poeziyamızın istedadlı nümayəndələrindən olan Firuzə Məmmədlinin bu yaxınlarda «Seçilmiş əsərləri»ndən ibarət ikicildlik şeirlər kitabı çap olunmuşdur. Şairin ikicildlik kitabına onun külliyyatı daxil edilmişdir.

Özünəməxsus yaradıcılığı ilə seçilən və sevilən Firuzə xanım da Məhsətidən, Natəvandan, Heyran xanmdan üzü bəri insan qəlbinin öz ikinci «Mən»inin fəryadlarını, ağrı və sızıltılarını kövrək bir dillə qələmə alır.

Bu da mənim alın yazım
Nə bir oğlum, nə bir qızım.
Bir özüməm, bir də dözüüm
Qəmim-kədərим yox daha.

Ancaq şairənin dərdi bununla bitib-tükənirmi? Təbii ki yox... Əslində şair sözü elə dərd sözünün «medalyonunun ikinci üzü» kimi bir şeydi.

Firuzə xanımın poeziyasında vətəndaşlıq hissi, yurd torpaq sevgisi ön plana çəkilir.

Onun «Avtobioqrafiya» şeirində oxuyuruq:

Oyaq vaxtı nə zamansa vardımı?
Tanrı mənim bəxt payımı unudub.
Ömür verib – qayçılayıb ardını,
Tale verib – taxt payımı unudub.

Çox qəribədir ki, bəzən Tanrını daha çox biz, qələm sahibləri «günahlandırırıq». Ancaq, bəlkə də Tanrının ən xoşbəxt bəndələri elə qələm sahibidir. Əzəli və əbədi dün-

yamızıza nə isə bəxş etmək, özünü, içini ifadə etmək azmı xoşbəxtlikdir?

Tanrı Firuzə xanıma da istedad, gözəllik, ən başlacısı isə içinin, ruhunun üzündə daima görünən gəncliyini bəxş edib.

Mən bu mənada Firuzə xanıma xoşbəxt qadın deyə bilərəm.

Hər şey şairə övladı qədər əzizdir. Bu mənada Firuzə xanım öz şeirləri ilə ANALIQ ucalığına qalxıb.

Həmişə müəllim sözü ata-ana sözünü xatırladıb. Bəzən müəllimimizi də elə ata və anamızı sevdiyimiz ucalıqda, səviyyədə sevmişik.

Filologiya elmləri namizədi Firuzə xanım Pedaqoji Universitetdə dosent kimi çalışır. Firuzə Məmmədlinin poeziyası həmişə qiymətləndirilib, haqqında sanballı məqalələr yazılıb. Ən başlıcası isə onun bədii yaradıcılığı Beynəlxalq Poeziya Festivalının Baş mükafatına və «İsa İsmayılzadə» adına mükafata layiq görülmüşdür.

Firuzə xanımın çox nəfis şəkildə çap olunmuş ikicildliyinin sevincini onunla birlikdə bölüşür, ona gələcək yaradıcılığında daha böyük uğurlar arzulayırıq.

Oxuculara isə bir şey qalır:

Bir daha bir qadın qəlbinin kövrəkliyindən, bir vətəndaş şair qeyrətinin duyğularından yaranmış bu kitabı oxumaq və düşünmək... Firuzə Məmmədlinin yeni kitabları «Nurlan» nəşriyyatında işıq üzü görüb.

«Gömrük» qəzeti, 23 may 2003-cü il.

«MƏNİ MƏNLƏ BÖLƏN DÜNYA»

Poetik duyğularını zərif misralarla nəqş edən, istedadlı qələm sahibi Firuzə Məmmədli ömründən misra-misra kitabına belə bir ad seçib.

Millətin hissiyyatına qəsd olunduğu bir zamanda ağıl, kamal şahidlərindən biri kimi Firuzə xanımın da susmağa haqqı yox idi. Həyatın çətin yollarında öz zəhmətinə, inadına, öz istedadına güvənib maneələri dəf etsə də, onun şeirlərinin ruhunda həzin bir kədər də özünü büruzə verir.

Ziyalı elitamızın şairə qızı öz qəmində üsyana qalxır, poeziyanın imkanlarından sətiraltı istifadə edərək ürəyini boşaldır:

Həyatın yüz ilməsi var,
Birinə keçdin, qurtardı.

və yaxud

Dövlətli – pulun oynaşı,
Kasıbı həsəd oynadır.

Firuzə Məmmədlinin axtarışlarında diqqəti özünə çəkən əsas meyar insani saflıqdır. Qısa, lakonik şeirləri oxucunu poetik cazibədə saxlamaqla, həm də onu paklığa aparır. Onun şeirləri milli əxlaqa söykəndiyi üçün qeyrətə çağırış kimi səslənir.

Polisi cibgirdən xərclik istəyir,
Cibgiri polisdən dinclik istəyir,
Alimi tülküdən biclik istəyir,
Qatili, qurbanı seçmək olmayır.

Firuzə Məmmədlinin kitabını həyəcansız oxumaq mümkün deyil. Vətən eşqi, torpağa məhəbbət, incə sevgi duyğuları, ictimai-siyasi hadisələrə dəqiq münasibət onun şeirlərinin əsas leytmotivini təşkil edir.

Ucuz, yüngül hissələrdən doğan bayağı şeirlərin baş alıb getdiyi indiki ədəbiyyatda o, bir dilçi-alim kimi özünü cavabdeh sanır. Azərbaycan poeziyasının milli üslubuna hörmətlə yanaşır, milli şeirimizi deformasiyadan qoruyur. Sözləri elə cilalayır ki, hətta qulaq qafiyələri də adamın ruhunu oxşayır:

Xalısını kim toxuyub bu kəndin? –
Mənli günü bu xalıdailmədi.
Ürəyimdə bir sükunət tərpendi,
İçərimdə kim ağladı, bilmədim

Kövrək qadın ürəyinin narahat, bir az da qeyzli döyüntüsünü duyduqca şair və oxucu hissələri qoşalaşır və və-rəqlərə çırpıla-çırpıla fikirlər axarında kitab boyu baş alıb gedir.

Şairə bu qalın kitabı 7 bölməyə ayırır və hər bölməyə də poetik bir ad verib: «Gözümüzdən baxan Vətən», «Dün-ya bizdən ötdü daha», «Gəl ömrümə», «Oturdugum bu-dağ», «Bu ömrü təzədən başlamaq olmur», «Heç demirsən bu mənəm», «Miniatür poemalar»...

Əslinə qalsa, bu bölmələrin hər biri bir kitabdır; yeddi gözəlmi deyək, qardaşımı deyək, yeddi bacımı deyək, göy qurşağının yeddi rəngimi deyək, musiqinin yeddi not səsimi deyək?.. Bilmirəm. Onu bilirəm ki, bu yeddi qüvvə birləşib zamanı məhvərindən oynadır.

Firuzə Məmmədlinin yaradıcılıq uğurlarına ürəkdən sevinirəm. Poeziyanın çətin və fərəhli yollarında ona sönməyən ilham arzulayıram.

«525-ci» qəzet, 5.XI. 1999.

ÖMRÜN AXARINA DÜŞƏN RUHLAR

Firuzə Məmmədlinin nəsrı barədə düşüncələr

Roman kimi povest də həyat hadisələrinin ən yaxşı ifadə olunduğu, sempatizmi ən çox tələb edən ədəbi bir çeşiddir. Yazıçı bu janrda janrın ona verəcəyi imkanlardan maksimum yararlanaraq həyat hadisələrini insan xarakterlərini, cəmiyyətin ən ağırlı problemlərini bir qədər yığcam şəkildə oxucuya çatdırı bilir. Digər janrlarda olduğu kimi, bu janrda da yazıçı həyat hadisələri ilə bərabər öz dünyagözüşünü ifadə edir. Yəni, povestdə tamamilə fərdi olan bu dünyada oxucunun da duyğularına, düşüncələrinə və təcrübələrinə bənzəyən bəzi şeylər var. Ən mistik povestin belə çəyirdəyində bir qədər gerçək var.

Avropa ədəbiyyatında bu gerçək daha çox hiss olunur. insan ruhunun dərinliklərinə varıb bu ruhu tam olaraq ifadə edən gerçəyi Henri Jamesin roman və povestlərində daha aydın görmək olar.

Avropa ədəbiyyatından gəlmiş bu janr Azərbaycan ədəbiyyatında uzun zamandan bəri işlənəkdədir. 70 il sovet pəncəsi altında yaşadığımız zaman sovet ideologiyasını özündə ehtiva edən bu janr ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra yeni bir biçimdə işlənməyə başlandı. Yenilik təkcə janrın formasında deyil, mövzu və ideya istiqamətində də özünü biruzə verdi. Müasir ədəbiyyatımızın bu janrında təzahür edən yeni mövzu və yeni ideyanı biz yaradıcılığa şeirlə başlamış istedadlı şairəmiz, tərcüməçi-puplisist, ADPU-nun Müasir Azərbaycan dili kafedrasının dosenti, Beynəlxalq Poeziya Festivalının Əlişir Nəvai mükafatçısı Firuzə Məmmədlinin nəsr yaradıcılığında görürük. Çoxlarının şair kimi tanıdığı Firuzə xanım uzun illərdən bəri yazdığı povest və hekayələrinin bir hissəsini

«Ömrün axarı» kitabında nəşr etdirib. Onun bu kitabda 4 povesti – «Ruhun qisası», «İkinci həyat», «Köhnə məscid həyəti», «Sular sonası», on bir hekayəsi – «Atilla, Atilla, Atilla», «Müsibət», «Qarabasma», «Babasının dovşanı» və s. həmçinin pritçaları çap olunub.

Firuzə xanım həmin povestləri ilə Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən povest janrına həm forma, həm mövzu və ideya baxımından yenilik gətirib. Bu yenilik onun «Ruhun qisası» və «Sular sonası» povestlərində daha aydın hiss olunur.

«Ruhun qisası» povesti formaca yeddi hekayət əsasında qurulub. Birinci hekayətdə qəddar ermənilər tərəfindən amansız işgəncələrə məruz qalan türk övladının parça-parça edilmiş cəsədinin əzab çəkən ruhu təsvir edilir. Və bu ruhun intiqam alması üçün zəmin hazırlanır.

İkinci hekayətdə türk övladının canından qoparılmış ruhun intiqamı məsələsi qoyulur. Tanrı həmin ruha: «Sən intiqam ala bilməzsən. Bunu sənsiz edəcəklər» söyləyir. İntiqam mütləq alınmalıdır. Elə isə necə? Sonra isə biz həmin ruhun varlı bir erməni şovinistinin ailəsində nəznemət içərisində böyüyən qızın cisminə girdiyinin şahidi oluruq. Qızın qaniçən babasının hər gün türk övladının başını kəsdiyi bıçağa baxıb, bu bıçağı yalaması, oğlan nəvələrinə xoruz başı kəsdirməklə gələcəkdə türkün başını necə kəsmək lazım olduğunu öyrətməsi, ətrafındakı quldurların onu türkcə qənim kəsilmək istiqamətində tərbiyə etməsinə baxmayaraq, bu ruh onu rahat buraxmır. Digər hekayətlərdə isə biz artıq vəhşicəsinə öldürülmüş türk övladının ruhu köçmüş olan erməni qızının Moskvada təhsil almasını, ətrafında qaniçən erməni dığalarının toplaşdığını görürük. Bu qız üçün insana lazım olan hər cür maddi nemət var, hər şeylə təmin olunub, lakin o narahatdır, əzab çəkir. Ona bu əzabı verən babası və onun həmməsləkləri tərəfindən qəddarcasına başı bədənindən ayrılan türk övladının ruhudur. Bu ruh gec-tez uca Tanrının

buyurduğu kimi öz intiqamını alacaq. Bu dördüncü hekayətdə baş verir. Nəhayət, ruh qalib gəlir. Erməni qızının əlilə türkün başını kəsən babanın başını kəsir. Bundan sonra türk övladının ruhunu özündə daşıyan qızın əzabları daha da artır. O, ölmür, daha doğrusu, ölmək istəsə də, ölə bilmir. Çünki, intiqam tam alınmayıb. Hələ yüz minlərlə türkün axıdılan qanı yerdə qalıb. Qarabağ qaytarılmayıb.

Sonuncu «Yeddinci» hekayətdə bu qızın 200 yaşında qarı olduğunu görürük. O hələ də yaşayır. Əslində yaşamır, əzab çəkir. 200 illik əzab. Yazıçının gəldiyi qənaət də budur. Türk övladına olmazın əzablar vermiş erməni çetesinin əzabı bitməz, tükənməz olmalıdır. Sonda qadın türklərin qanı axıdılan məkana gəlir. Yerdəki otların qan izlərini saxladığını görür. Və nəhayət, türk övladının ruhu «Qarabağ türkün – bizimdir», deyib erməni qadınının cismindən ayrılır. Qadın ölür.

Yazıçı Azərbaycan məkanında povest janrının ona imkan verdiyi çərçivədə olduqca maraqlı və yeni mövzuda əsər yaradıb. Ümumilikdə götürdükdə bir daha bizə aydın olur ki, yazıçının «ruh»u təkcə «Ruhun qisası» povestində deyil, digər povestində də öz əksini tapıb. Biz onun «Köhnə məscid həyəti» povestində bu «ruh»un azad olmadığını görürük. Adlarını çəkdiyimiz hər iki povestdə yazıçı insan ruhu ilə ətraf gerçəkliyi qarşı-qarşıya qoyur və insan ruhunun hər şeyə üstün gəldiyini vurğulayır.

«Sular sonası» povestində Firuzə xanım bir daha bir yenilik edir. «Sular sonası» povestinin personajlarının prototiplərini həmin həyatda gördükdən sonra əsəri çap etdirməkdən vaz keçir. Odur ki, əsər yazıldıqdan 25 il sonra çap olunur. Belə ki, müəllif əsərdə iştirak edən, cəmi zamanda real həyatda həmin hadisənin iştirakçısı olan Billurənin qardaşının, Tərmanın, Qaraşın hadisələri törədib bədii əsər qəhrəmanına çevrildikdən sonra müəlliflə görüşlərini də povestə daxil edib. Bütün bunlar Azərbaycan məkanında povest janrına gətirilmiş yenilikdən xəbər verir. Olduqca

uğurlu ideyadır. Müəllifin obrazların sonrakı həyatı, xüsusən də real həyatdakı həyatı haqqında ustalıqla məlumat verməsi oxucunun «nigarançılığına» son qoyur.

Bəli, Firuzə Məmmədlinin «Ömrün axarı» kitabında özünə yer alan hekayə və povestlərin pritçaların hamısı mükəmməl formaya, zəngin bədii xüsusiyyətlərə malikdir.

«525-ci» qəzet, 2005-ci il 20 dekabr.

**«ÖMRÜN AXARI»NDA MÜSİBƏT DƏ VAR,
MƏHƏBBƏT DƏ**

Şair, tərcüməçi, publisist, filoloq, Beynəlxalq Poeziya Festivalının «Əlişir Nəvai» mükafatçısı Firuzə Məmmədli çoxlu sayda sevilən kitabların müəllifidir. Bu yaxınlarda da yeni bir kitabı işıq üzü görüb. Tanınmış söz sahibinin povest və hekayələri, səfər qeydləri, eləcə də müxtəlif mətbuat orqanlarında nəşr olunmuş müsahibələrindən seçmələr toplanmış bu kitab «Ömrün axarı» adlanır. Kitabın redaktoru tanınmış tənqidçi Vaqif Yusiflidir.

Adından məlum olduğu kimi, ömrün axarında yazılanlar həyat həqiqətləridir. Yazıçının yaşadığı zamanın bədii müşahidəsi, diqqətdənkənar məqamlardır ki, qələmə gəlib söz, fikir mənbəyinə çevrilib. O başqa məsələdir ki, yazıçı hadisələri hansı bədii donda, geyimdə bizə təqdim edir. Əsas odur ki, oxucuya təqdim olunan povest və hekayələr inandırıcı detallar üzərində qurulub, birbaşa həyat yaşantılarından su içib. Ona görə bu əsərləri oxuduqda ürəyində baş qaldıran hisslərə, duyğulara, doğulan suallara cavab axtarmaya bilmirsən. Bəlkə haçansa hər birimizin başımıza gələnləri yazıb, keçirdiyimiz hissləri qələmə alıb yazıçı – düşünürsən. Bəs bunu harda, nə vaxt, necə görüb müşahidə edib? Əlbəttə, bütün bunlar yazıçının sənətkarlığı, böyüklüyüdür. Və bizi – adi adamları yazıçılardan fərqləndirən əsas keyfiyyətlərdən biridir.

«Ömrün axarı»nda müsibət də var, məhəbbət də. Əsər haqqında duyğularımı yazmaq üçün əlimə qələm götürəndə ilk ağıma gələn fikir belə oldu. Onun üçün yazıya da elə həmin fikri sərlövə seçdim. Kitaba daxil edilən hekayələrdən birinin adı «Müsibət» başqa birinin adı, «Məhəbbət»dir. Hər ikisi tale oyunudur. Və nə qədər ki, insanlar

var demək, bu oyunlar da bizimlə yaşayacaqdır. Bəlkə də oyun deməzdim, fəqət hər bir insan öz həyat fəaliyyətində bənzərsiz bir aktyordur. Ömrünün sonunadək öz rolunu məharətlə oynayır qənaətinə görə belə dedim. Doğrudan da, insan cəmiyyəti aktyorlardan ibarət sonsuz həyat səhnəsidir. «Ömrün axarı»nda bu həyat səhnəsinin ayrı-ayrı parçalarını oxudum. Sanki özgə planetdən, göy aləmindən yerə baxıb insan oğlunun işlərini lentə almışdılar. Öz oyunları ilə məhəbbət macəraları yaşayan, həm də təəssüflər olsun ki, göz yaşı axıtmağa səbəb olan faciə dolu insan mənzərələri vardır bu kitabda. Ona görə göy aləmi deyirəm ki, yazıçı təsvir etdiyi hadisələri zirvədən izləyən müşahidəçi təsiri bağışlayır. Amma bir tərəfdən də yazıçı cəmiyyətin içində hadisələrin axarında yaşayır. Belə olmasa heç şübhəsiz ki, onun sözündə hərarət ola bilməz, yazdıqları canlı, dipdiri görünməzdi. Bir var, gülə qönçəsi açılanda baxasan, bir də var, solanda. Bunlar ayrı-ayrı məqamlardır. Və hərəsi bir başqa nağıl danışır. Bir də var, bağban olasan, güllərin, çiçəklərin necə məhəbbətlə açılmasını, amma əzabla solmasını əzəldən-axıra görəsən. Bütün yaradılanların doğumu məhəbbətdir, ölümü faciə. Ən böyük faciə elə gülün solmasıdır. Çünki gül açılanda – doğulanda öz məhəbbətini izhar eləyir. Ən azı öz ətri ilə. Amma insan doğulanda öz məhəbbətindən əvvəl öz faciəsini gətirir dünyaya... Bağban gülün faciəsini yaşayır, yazıçı insanın. Bağban gülün məhəbbətindən zövq alır, yazıçı insanın. «Ömrün axarı»nda insanın məhəbbəti ilə faciəsi qarşı-qarşıya gəlir. Bir səhnədə yazıçı ağlayır, digər səhnədə gülür, sevinir.

Açığını deyim ki, «Ömrün axarı»nı oxumaq fikrində deyildim, sadəcə vərəqləyib, söhbətin nədən getdiyini bilmək istəyirdim. Səhifələri çevirəndə yazıçının ədəbi qəhrəmanlarından birinin mənimlə adaş olduğu diqqətimi çəkdi. Marağım mənə güc gəldi. Hekayəni sonadək oxudum ki, görüm yazıçı Farizi – bu adda yaratdığı obrazı necə görmək istəyir. Axı hər kəs öz adının keşikçisidir. Fariz yuxarıda

adını çəkdiyim «Məhəbbət» hekayəsinin baş qəhrəmanıdır. Bu hekayədə söhbət Farizlə Məlahətin bir-birinə olan sevgisindən gedir. Fariz rayon mərkəzindəki pedaqoji texnikumda, Məlahət isə 1 nömrəli orta məktəbdə dərs deyir. Ən maraqlısı odur ki, hekayə bu məhəbbət dolu ömrün – hekayətin uğurlu sonluğundan başlayır. Pedaqoji institutda bir qrupda tələbə olan bu gənclər artıq evlə-niblər, xoşbəxt ailə həyatı qurublar və həyata öz töhfələrini verməkdədirlər. Həm ailədə, həm çalışdığı, dərs dedikləri elm ocaqlarında. Minlərlə gəncin içərisindən bir-birini se-vib-seçən bu insanların geridə qoyduğu illərin məhəbbət ətirli səhifələrini, insan həyatına rəvnəq verən hisslər, duy-ğular danışdıran məhəbbət xatirələrini Məlahətin gündə-liyindən oxuyuruq. Bir də Farizin o illəri xatırlayan danışan dünyasından. Yazıçı bu gəncləri elə seçib ki, təbiətən də doğmadırlar, arzu, istək baxımından da yaxındırlar, dün-yaya, həyata baxışları da oxşardır. Hər ikisi yaxşı ailə tərbiyəsi görüb, hər ikisi eyni təbəqənin adamıdır. Nə varlıdır, nə kasıb, əza da–çoxa da qane olmağı bacarırlar. Əslində bütün bu şərtlər təminat verir ki, qurulan ailənin gələcək taleyi heç nədən sarsılmasın. Doğrudur, Məlahət bir qədər hərdəmxəyaldır, amma son nəticədə sağlam fikrə, düşüncəyə üstünlük verməyi bacarır, yanlış addımını dərhal dərk edir. Bir sözlə, həyat Farizi Məlahətdən, Məlahəti Farizdən ayıra bilmir, çünki onlar seçimi düz ediblər. Məlahət zəngin yaşamaq xatirinə başqa birisinə gedə bilər-di. Fariz də bir özgəsinə nişanlanardı, amma yəqin ki, bu oyun, belə saxta seçim onların hər hansı birinə nəinki səadət gətirməz, hələ bəlkə də bədbəxtlik gətirərdi. Hər halda Fariz də, Məlahət də sevilən obraz kimi yadda qalır. Bədii əsər olaraq bu hekayənin tərbiyəvi əhəmiyyətindən daha çox danışmaq olardı. Qənaətlə danışmaqda məqsədim odur ki, daha ağırlı bir məsələyə toxunmağa imkanım olsun.

Kitabda toplanmış poevst və hekayələrin ardıcılığına görə «Məhəbbət»dən əvvəl «Müsibət» gəldi. Birinci tanış

olduğum əsər 1970-ci ildə mən anadan olanda yazılmışdı. İkinci oxuduğum «Müsibət» sənədli hekayəsi müharibə dəhşətlərini əks etdirən, faciəvi sonluğu olan bir əsərdir. 2005-ci ildə qələmə alınıb. Ermənilərin Qarabağ iddiası ilə başladığı müharibənin azərbaycanlı ailələrinə gətirdiyi həqiqi mənada böyük müsibətlərin acı göz yaşlarından doğulmuş bu hekayəni ürək ağrısız oxumaq çətinidir. Yazıçı qələmə aldığı «Məhəbbət» hekayəsində 70-80-ci illərin ruhunu o dövrün gənclərinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini sənətin, bədii sözün qüdrəti ilə bizə çatdırdığı kimi, müharibə mövzusunda yazdığı əsərdə də erməni vəhşiliyini və müharibə içində yaşayan, düşmən təcavüzünə, zorakılığına məruz qalan soydaşlarımızın faciəsini böyük məharətlə diqqətə çatdırır, beynimizə yeridir, qanımıza hopdurur. Əsərdə təqdim olunan əsas hadisədən əlavə işğala məruz qalmış ərazilərdə erməni qudurğanlığı, qaniçənliyi real faktlar əsasında bir daha ictimaiyyətin nəzər-diqqətinə oxucu vasitəsilə diqqətə olunur:

«...Bunun ardınca isə azərbaycanlıların Göyçədən qovulması gələcəkdi. Gəldi də. Qurbansız da keçmədi. Erməni qaniçənləri on beş yaşlı bir azərbaycanlı balasını ayığı altına alıb qoyun kimi başını kəsməzdən əvvəl uşağın ata-anasını soruşdu: «Ara, kimdir bunun atası, çıxsın qabağa». Ata səsinə də çıxarmadı. O bilirdi ki, erməniyə oğlu gözünün qarşısında doğranan atanın fəryadı, yalvarışı, diz çökməsi lazımdı. «Ara, bəlkə anası ola bunun. O da yoxdur?»

Uşağın başı kəsildəndə zorla tamaşaya gətirilmiş qadınlar arasından bir qadınının ürəyi getdi, səsinə belə çıxarmadan yerə gələndə onlarla əl uzanıb ananı ayaq üstündə saxladılar: «Qoy düşmən oğlu düşmən bilməsin ki, bu yıxılan–uşağın anasıdır. Qoy düşmənlər bu millətin yıxılan anasını görməsin».

Uşaq al qan içində çapalaya-çapalaya canını tapşıranda erməni dörd gözlə adamların sırasını arayır, valideynləri tapmağa çalışırdı».

Azərbaycanlıları öz doğma torpaqlarından qovub çıxarmaq üçün ermənilərin bu sayaq vəhşiliklərini sadalamaqla qurtaran deyil. Hələ görün daha nələr danışır. «Ömrün axarı». Bu axardakı müsibətli səhnələrin yazı dili. Qarabağın ətraf kəndlərindən birində baş verən qanlı olayı hekayə kimi oxumaq olmur. İnsan özünü bu dəhşətin içində görür.

Hekayədə nəql olunur ki, Qüdrət kişinin qızı Mehriban öz xalası oğlu Ceyhuna nişanlıdır. Bu gün-sabah toyları olacaq. Qüdrət kişinin günü səngərdə keçir. Arvadı Lalə müllimənin də işi-peşəsi səngərə çörək, su daşımaqdır. Ermənilər xüsusi plan hazırlayıb, toy gecəsində böylə gəlini oğurlamaq istəyirlər. Toy mərasimində camaatın başı qarışdığı üçün kəndə hücumun baş tutacağına qəti əmin olan ermənilər öz məkirli niyyətlərini həyata keçirirlər. «Dığalar möhkəm sevinirdi, aləm plan qurmuşdular. Dünyaya səs salacaqlar». Gəlin gələcək, amma bəyin yox, bunların olacaq-dığaların... «Pəh-pəh»...Əllərini əllərinə sürtür, alacaqları ləzzətdən nəşələnir, qəşş edənə kimi gülürdülər. Gülüş səsləri qarşı səngərdə belə eşidilirdi». Toy gecəsi sakitlik idi. Ceyhunla Mehriban bir otaqda əyləşmişdilər. Birdən Mehriban özünü pis hiss etdiyini bilirdi. Ceyhun da ara-sıra eşidilən ayaq səslərindən quluqlarını ayıra bilmirdi. Birdən qapı döyülür. Gecənin bu aləmində kim ola bilər. Gündüz səngiməyən bərk atışmadan ürəyində şübhə qalmış Ceyhun tapançanı çıxarıb hazır saxlayır. Qapını zorla açmaq istəyən şübhəsiz ermənilər idi. Ceyhun üzü qapıya bir neçə dəfə atəş açsa da, qapını sındırıb içəri daxil olan ermənilər onu ölümcül yaralayır. Ceyhun yıxıldığı anda fürsət tapıb özünü Mehribana tərəf atır, sevgili ilə birlikdə yerə sərilirlər. Ermənilərin məqsədi gəlini salamat aparıb azərbaycanlıların qeyrətinə kəsir gətirmək olsa da, göstərilən

qəhrəmanlıq buna imkan vermir, qızın salamat olduğunu güman edən ermənilər bir-birinə deyir:

- Ara, götür onu, qızı qamarla, qızı...

Qızın paltarının üstündən yapışqana bənzər isti maye əllərini bulayanda hər şeyi başa düşürlər. Elədi ki, var. Ceyhun yaralı halda yığılanda fürsət tapıb bıçağı düz qızın ürəyinə sanca bilməşdir. Quldurlar bir anlığa nə edəcəklərini bilmirlər. Sonra başçıları: «Götürün, bəlkə yaralıdır, orda baxarıq. Ölübsə, lap ölüsünü ...», qışqırır.

Göründüyü kimi, erməni vəhşilikləri hansı oxucuda hiddət doğurmaya bilər?! Amma bütün bunlara nə qədər acı da olsa, biz dözüürük. Görəsən, bu cür dözmək kimə və nəyə lazımdır? Əfsuslar olsun ki, çox vaxt belə dözüümü min bir adla qəhrəmanlıq kimi milli xarakterimizin tərkib hissəsinə əlavə edirik. Nə yaxşı ki, heç olmasa yazıçı əsərdə bu qisası yağya qoymur. Hekayə bizimkilərin qələbəsi ilə başa çatır. Yarım saatlıq əlbəyaxa döyüşdən sonra işğal altında olan düşmən mövqeləri ələ keçirilir. Hekayə son dərəcə təsirli notlarla yüklənmiş bir sonluqla bitir: «Qənimət alınmış silah-sursat içirisdə üstünə Mehribanın donub heykələ dönmüş çıpaq bədəni sarıyan bir tank da vardı. Qızın sinəsindəki bıçaq yarasının yerində donmuş qan laxtası ağ sinədə açılmış qırmızı qızılgülə bənzəyirdi. Bu qızılgülü ona Ceyhun bağışlamışdı».

Əlbəttə, mən Firuzə Məmmədlinin «Ömrün axarı»nda yazdıqlarının hamısından danışa bilməzdim. Ancaq bir həqiqət var ki, kitabda toplanmış povest və hekayələrin hər biri müasir Azərbaycan nəsrinə, Azərbaycan ədəbiyyatına qiymətli töhfədir. «Ruhun qisası», «İkinci həyat», «Köhnə məscid həyəti», «Sular sonası» povestləri və haqqında söhbət açə bilmədiyim başqa hekayələrin hər biri sənət nümunəsi kimi insanın daxili aləmində təlatümlər yaratmağa qadir olan əsərlərdir. Bu əsərləri bir-birinə yaxın edən, birləşdirən məqamlar var ki, bu məqamlar təkcə azərbaycançılığa xidmət etmir. Ümumən insanın özünü

dərkinə, həyata, dünyaya, hadisələrə, bizi əhatə edən təbiətə şüurlu münasibət formalaşdırır. Doğrudur, yazıçı bir çox hallarda şüurlu ruhların dilindən istifadə edir. Belə demək mümkünsə, qorxu vahimə yaratmaqla tərbiyələndirir. Zənnimcə, ədəbiyyat aləmi artıq bu mərhələni keçib. Məncə, müasir insanı öz dili ilə danışdırmaq, güldürmək, yaxud, ağlatmaq mümkündür.

«Kredo» qəzeti, 8 oktyabr 2005-ci il

BELƏ BİR SÖHBƏT...

Sözün düzü, son vaxtlar şeir kitablarını, xüsusən, qadın şairlərimizin əsərlərini əlimizə qorxa-qorxa alırıq. Elə bil 60-cı illərdən üzü bəri bir çay kimi axıb gələn müasir poeziyamızın bu yol boyu nələr itirdiyinin bir daha şahidi olmaq istəmirik. Elə bil, qadın sənətkarlarımızın da əsərlərinin özünün həzinliyindən, kövrəkliyindən, zərifliyindən itirərək poeziyamızın ümumi axarında əridiyini görmək istəmirik. F.Məmmədlinin «Yetkinlik» kitabını oxuyandan sonra qorxu-hürkümüz bir qədər azaldı...

Yəqin Allah qadın şairləri ona görə yaradıb ki, dünya nəvazişdən məhrum qalmasın; sevinci gülüşsüz, başı tumarsız qalıb yetimləşməsin, gözdən düşməsin. Elə əsl şair də odur ki, Dünya adlı bu nəhəng məxluqun anası, bacısı, qardaşı, sirdaşı ola bilsin:

Çökmüşəm ömrünün şirinliyinə,
Dünənə övladam, sabaha ana,
O isə - mənimlə çiyin-çiyinə,
O isə - mənimlə daban-dabana.

Bu başı bəlalı dünyanın min illərdən bəri qulağının eşitmədiyini söz qalmayıb. İndi haradan alasan o sözü ki, bu boyda nəhəngə hayan olsun? İndi hansı dillə danışdırsan onu ki, özü boyda dərd daşıyan bu nəhəngin ovqatı, dözümlü olsun, onu oxşayıb kövrəlsin, ovundursun, dərdindən dərd götürsün. Bəlkə elə dərdin diliylə...

Ay Dünya, yaranan gündən hamıdan başibəlalı, hamıdan sinəsi yaralı elə sən özünsən. Nədənsə, çəkilən ağrıların, əzabların suçunu səndə görürlər. Daha bir deyən yoxdu sən də yaranmışlardan birisən, nə olar nəhəng olanda: sevincin var, kədərin, gəncliyin, qocalığın var, nəhayət sonunda la-

büd bir ömrün də var... Elə sən özün də nəhəng bir insan-
san. Elə özündən böyük dərddli axtarmağın da insan xislə-
tindəndir. Tale bizi dərddin əliylə şair eləyib sənə bağışladı ki,
özünü təkcə bilməyəsən. Amma biz də sənə çatmırıq dö-
zümlülükdə... Əgər çəkə bilsəydik biz də dönüb Dünya olar-
dıq, şair yox. Sənin səbr kasan özünə borc vermir.

Çiçəkləri, arıları - yalançı,
Düşüb əsrin qarğışına bu Dünya.
Həzzləri ağrıları – yalançı,
Qohum çıxıb yağısına bu Dünya.

Mən bilirəm sən bezmisən, yorulmusan. Sənə ana nəva-
zişi gərəkdə, ərköyünləşsən, nazlanasan. Bəlkə elə ona gö-
rədir, ustad şairimiz Rəsul Rza deyirdi:

Məni yatmağa qoymur
Dünyanın dərddi,
Torpağın ağrısı.

Mən bilirəm, sən lap yalqızlaşanda, heç kəsə məzlum-
luğunu bildirmək istəməyəndə biz qadınları seçirsən. Bizim
nigaran, dərddli ürəyimizə pənah gətirirsən. Mən bilirəm, sən
laylaya susamısan; elə bir laylaya ki, yaralarını unutdurub,
durulaşdırsın, körpələşdirdsin, rəngli-rəngli, qızılgülü körpə
yuxularına qərq etsin səni.

Çoxala bilmədim, arta bilmədim,
Nəslim yığımlanıb qaldı özümdə.
Mən hansı addımı ata bilmədim?!
O hansı arzuydu – qaldı gözümdə?!

Gəl mənim körpəm ol, ay Dünya, gör sənə nələr deyir-
rəm. Mən sənə heç kəsə demədiyim, içimdə yığımlanmış
laylalarımndan çalaram. Sənə elə layla çalaram ki, kainatın

ən ərköyünü olarsan. Ulduzlar hamısı sənə həsəd aparar.
Yaxın gəl, ay dünya balam. Sənə elə layla çalım ki, yastığın-
da gül bitsin, yorğanında bənövşə...

Firuzə Məmməlinin «Yetkinlik» kitabı bizimlə yaşadığımız Dünya haqqında belə bir bir söhbət başladı ki, hər bir söz yaşanmış hisslərin səmimiyyəti idi.

Deyirlər, hər bir şairin yaradıcılığında onun özünü görəsən. Firuzə xanımın poeziyasından narahat dövrənin keçməkeşli meyersizliyinə heyrlə baxıb, uşaq kimi çaşbaş qalan, bu dünyanın halına yana-yana əriyən bir qadın boylanır. Bu narahatlıq onun yaradıcılığından bir xətt kimi keçib gedir. Şeirlərinin bütün təsir qüvvəsi təbii, həssas qadın narahatlığından doğulub.

Bu şeirlər bizi bir daha qadın və poeziya haqqında fikirlərdə cəlb etdi. Gördük ki, kişi poeziyasındakı sərtlilik, tələbkarlıq, «hikkə» qadın poeziyasında yerini yumşaqlığa, kövrəkliyə, nəvazişə verirmiş. Qadın poeziyasına şübhə ilə yanaşanlar yanılırlar; istedad və imkan olan yerdə poeziya elə əslində qadının boyuna biçilibmiş... Bir şeirində şair öz yaşıdları haqqında deyir:

O müharibə
uşaqların sümüyünü
gəmirə-gəmirə
boyundan kəsdi,
bəxtindən kəsdi.
Müharibə günlərinin sədaqəti,
düzlüyü, fədakarlığı ilə
böyükləşən uşaqlar
qaldılar elə,
uşaq sadəliyində,
uşaq düzlüyündə,
Uşaq fədakarlığında.

Ağır müharibə illərinin düzlüyündə, fədakarlığında böyükləşən uşaqlar: böyüdükcə də uşaq sadəliyindən, uşaq düzlüyündən, ayrıla bilməyən böyüklər.

Deməli, o dövrün uşaqları böyümürmüş, böyükləşirmiş. Böyükləşirmiş ki, müharibənin boylarından, bəxtlərindən, sevinclərindən kəsdiqlərini axtara-axtara gəlib bu günlərə çıxsınlar. Tapanda isə qazandıqlarını itirdiklərinə dəyişə bilməsinlər. Qalsınlar elə uşaq fədakarlığında.

Şairin poeziyasını səciyyələndirən əsas cəhətlərdən biri də fikrin haysız-küysüz, dəbdəbədən kənar, sadə deyim tərzii ilə çatdırılmasıdır. Dəbdə olan konyukturaya meyl, fikrin obrazlılıq xatirinə mücərrədləşdirilməsi bu poeziyaya yad-dır. Onun şeirlərində şair məramı özünü görümlü obrazlarla doğruldur və o yerdə ki, məqsəd özünün tam müstəqim mənasında deyil, mətnaltı çalarında, obrazlı şəkildə ifadə olunur, şeirin daxili imkanlarına daha çox yol açılır, fikir daha canlı alınır:

Dünyanın sonuna bir nar çırpılar,
Dünyanın sonuna yığılar kölgəm,
Yıxılıb kölgəmin üstünə, ölləm.

Firuzə Məmmədli bəzən şeirlərinə bədii sualla başlayır. Bu, şairin öz məənəviyyatına sualıdır. Bu sualın cavabını da öz düşüncələrində, öz münasibətlərində tapmağa çalışır: «Ömür yolu», «Qoy getsin» şeirlərində olduğu kimi.

Nisgilim alışıacaq,
Xiffətim alışıacaq,
Alışıacaq büsbütün Dünyanın möcüzəsi
Bu göylərin sirrinə bir sirr də qarışıacaq –
Həsərin söyüd altda oyanan möcüzəsi.

Bütün barsız ağaclar axışıacaq o yerə,
Bütün barsız gəlinlər axışıacaq o nura.

Bu Dünya istəyimlə barışacaq haçansa, –
Söyüd çiçəkləyəcək, söyüd bar verəcəkdir, –
Dünya mənə belə bir ixtiyar verəcəkdir.

Kitabda sözün qüdrəti, ilə real, canlı boyalarla yaradılmış peyzaj və portret xarakterli şeirlər də var. «Qapı», «Kor nənə», «Kəndimizin qızları», «Kəndimizin dastanı», «Yurd yeri», «Bu yerdə», «Mənzərə», «Sözlərindən ümid daşan qız» bu qəbildəndir. Şair üçün doğulduğu kəndin təbiəti möcüzədir, təkrarsızdır. Çünki arzuların ümid dolu yürüşü bu kənddən başlanır. Bu bir əlcə torpaq ömrün aydan arı, sudan duru olduğu yerdir. Bura ürəyin açılib yüngülləşən, gözün doğmalıqdan sevinən yerdir. Bu yerin möcüzəsi ona görə həmişə cavandır ki, ərköyün bir gəncliyin sevinc, təəccüb dolu baxışlarıyla oxşanıb, yaddaşa yazılıb və bir də özünü bir ömürdən qoparıb, həmişəlik bu yerlərə bağlayıb, bütün ruhunu, duyumunu bu bir əlcə torpağa qarışdırıb.

Xalısını kim toxuyub bu kəndin?
Mənli günü bu xalıdailmədi.
Ürəyimdə bir sükunət tərpendi,
Baxışında kim ağladı, bilmədim.

«Ağrıların qanadından düşən» bu kənd oxşamalarında «buzovun gözlərinin qara-qorxusu bağ-bağatın qaranlığına zillənir». «qışdakı tülkü himi, çaqqal himi, canavar kini Alabaşın gözlərində donur». «Səhərlərində səhəng götürüb su dalınca bulağa gedən qızların» arxasınca «Kənddə barmaq silkələyir intizar», «Samovrın su həstəri sızlayır».

Bu yurd yeri «uğursuz bəxtin əlində qalmış» Vətən torpağıdır. Bu vətənin keçmişi tarixlərə yazılıb, nağıllara düşüb...

Yatır, ulusunun yerinə yatır,
Səsində yüzlərlə qərinə yatır,

Ləpiri özündən dərində yatır,
Özü şəhidlərin sümüklərində...

Belə şeirlərin ən yaxşı cəhəti fikrin aydınlığı, görümlülüyüdür. Burada şairin məramı oxucuda şübhə yeri qoymur. Deyim tərzinin, şeirin ölçülərinin, ifadə və təsir vasitələrinin mövzuya uyğun seçilməsi, ovqatın emosional cizgilərlə verilməsinə səbəb olur. Sadə və təkrarsız bənzətmələr hətta qırıqlanmış bir fikrin açılışına, düzülüşünə xidmət edir, qarışıqsız, xalis boyalara çevrilib, canlı lövhələrin yaradılmasına sərf olunur.

Kitabda «Sahil əfsanəsi» və «Sarçakın son günü» poemaları da çap olunmuşdur, yeri gəlmişkən deyək ki, şeirlərlə müqayəsədə poemalarda sənətkarlıq mövzunu üstələyir.

«Sahil əfsanəsi» poeması həzin, kövrək, duyğular üzərində köklənib. Qısa ömründə sevgiyə, eşqə tamarzı qalan gənc bir oğlanın qəlbində məhəbbət alovu oyanır. Vurulduğu qıza həyəcandan dodaqları əsə-əsə «sevirəm» sözünü demədiyi halda, günlərin bir günü sahilə dənizi sevdiyi qıza bənzədir. Axtardığı və tapmadığı təmizliyi, paklığı dənizdə görür, buna görə də, sevgilisinə bənzədir.

İkinci poema sonuncu Hun hökmdarı Sarçakın son döyüşündən, son günündən danışır. Sarçakın məğlubedilməzliyi gələcəyə inamındadır. Dörd tərəfdən düşmən əhatəsində sıxılan xan bu inamla özü öz qətlinin icraçısı olur. Bu inamla son nəfəsində gələcək nəslinə barmağında bir cüt üzük saxlayır. Saxlayır ki, min ildən sonra o bir cüt gənci öz nəslinin davamçısı bilib, bir-birinə adaxlasın. Görəsən, hökmdar inamında yanılmamışdı ki... Görəsən, min ildən sonra toylarında onun kurqanına ziyarətə gəlmiş bu gənclər həqiqətən hökmdarın ruhunu, qanını canlarında daşıyırdıarmı?!

Firuzə Məmmədlinin bu son kitabı bir də onu dedi ki, o, poeziyasının yetkinlik dövrünü yaşayır. Mən bu kitabı

onun yaşadığımız dünya, insanlar haqqında öz-özüylə səmimi, həm də yetkin bir söhbəti kimi başa düşdüm. Ürəyimdə arzuladım ki, kaş belə poetik söhbətlərin sayı, həm də sonu görünməyəydi.

«Azərbaycan» jurnalı», 1991-ci il №7.

BELƏ YAŞAMIŞIQ BURAYA KİMİ

Gizlətmirəm, bu şəkildə bizim ötən əsrdə mövcud kitabxanamızın «latinlaşması» mənə xoş gəlir. Söhbət Firuzə Məmmədlinin ikicildliyindən gedir. «Nurlan» nəşriyyatının hazırladığı qalın-şıq qabıqda modern «akademik stil»li nəşrdə şair poetik ömrünün fəsillərini çağdaş oxucu ilə bölüşə bilməkdən çəkinmir. Bu vacibdir, ən azı ondan ki, lap elə bu yaxınlarda təzə ədəbi havanın «transformator»larından cavan dostum Aydın Xan, məsələn, çaşıb da Firuzə xanımın ədəbiyyatdakı yerini səhv salmışdı... Əlbəttə, təzə dəb məntiqlə, burda elə bir xəta da yox; biz kitab dünyasının adamları nə vaxt, nə zaman, hansı hünərin sahibi olsaq belə, məxrəc birdir: «köhnələr»ik, vəssalam, deməli həqiqətimiz də «köhnə»... Amma Firuzə xanımın dünyasında olub da mən bu «köhnəlik»dən qətiyyənlə darılmadım. «Belə yaşamışam buraya kimi» - deyən şairin poetik məntiqini eşitmək bir gərəkəməzi?!

İkicildliyin formal tərtib qaydaları sanki ənənəvi mövzu sıralanmasını xatırlatsa da, həm də elə deyil; «Ömürdən keçən bahar», «Gözümüzdən baxan Vətən», «Yaşın sağ olsun, dünya», «Belə yaşamışam buraya kimi», «Aça bilmədiyim uğur qapısı», «Ulularım, yaxınlarım, əzizlərim»... – hər bölmə-fəsil müəyyən bir motiv üzərində nəğmələnərək bütöv şair ömrünün qərribə şəkildə paralel yaşamış fəsillərindən bizə danışır. Əgər şeirlərin altındakı tarixlərin əvvəl – 1963 və son – 2002 rəqəmlərinə baxsaq, bu həm də bütöv bir insan taleyinin poetikləşmiş sırasıdır; bəlkə kiminçünsə bu insan ötən əsrdə qalıb, günün praqmatikləşmiş maraqları yanında «maraqsızlaşıb» da. Firuzə Məmmədlinin lirik qəhrəmanı şəxsən mənim yadıma çox nəsnələri saldı...

Burda böyük ümumiləşdirmələr aramaq bəlkə də əbəsdir. Firuzə Məmmədli o şairlərdəndir ki, poetik fikir və duyğularını birbaşa fərdi «mən»inin obrazında ifadə edir. Deyək, «Ömürdən keçən bahar» fəslinin lirik qəhrəmanı bir, «Gözümüzdən baxan Vətən»in qəhrəmanı bir ayrı duyğular sırasının tərcümanıdır; birincinin sevgi nəğmələri ikincinin vətənpərvərlik pafosuna nəzərən heç də lokal görünmür; mən hələ daha çox birinciləri – şairin doğru olaraq kitabda ilk təqdim etdiyi intim hisslər, surətlər aləmini xoşladım. Sevinc, sevgi, həsrət, ümid, qəzəb, kin, vüqar, arzu, xəyal, həvəs, inad, sədaqət, ağrı, nifrət, dözümlük, səadət, yaz-bahar, qış...–lirik «mən»in dilindən qopardığım bu duyğu-kəlmələrin yaratdığı mənzərə hətta bu gün bir nostajiyyə oxşayır, qəhrəmanın «balaca dünyası»na insan içinin təzadlarıyla dolu böyük dünya sığışır...

Firuzə Məmmədlinin şeirləşmiş dünyasında mən ən güclü onun həqiqət duyğularını gördüm; xüsusən daha çox ötən 90-cı illərin yaşamlarından sıralanmış «Bələ yaşamışam buraya kimi» düzüməndə; şairin özünün vurğuladığı tək;

Yox mənimlə ədavəti zərrəcə,
Qürurunu qoymamış da hərraca.
Dözə bilsə zaman adlı xərəcə,
Dinəcəkdir sevgisində ellərin
O günlərim, o aylarım, illərim.

Yada salanda ki, bugünün hər növ virtual oyunları müqabilində ən çox çatışmayan da məhz həqiqətin etirafıdır, lirik qəhrəmanın ötən günlər dəftərini maraqla vərəqləməmək olmur. Nahaqqa qarşı haqq səsinə ucaldan insan surəti ritorik obrazların səmimiyyətiindən nəşət tapır.

«Yaşın sağ olsun, Dünya» bölməsində şair mənə dünyanın sirlərinə vəqif olmağa can atan insanı göstərir, həm də maraqlıdır ki, Firuzə Məmmədlinin yaradıcılığının bütün dövrlərində eləcə mücərrəd mənalardan konkretlik tapan

«Dünya» obrazına yer var. Belə də demək olar, əvvəldə – 70-ci illər şeirində daha çox əyani predmetlərdə ifadəsini tapan dünya, sonda–yaşanmış ömrün mənalı sırasına çevrilir:

Deyəsən, mən ruham, ya bir yuxuyam,
Gedim, bu talelə bərişib gedim...

«Aça bilmədiyim uğur qapısı»nın qəhrəmanı isə, əksinə, dünya paradoksmasını ömrün bilavasitə keçməkeşlərində sınayır:

Məndən sonra nələri var dünyanın?
Bir «mən» adda kədəri var dünyanın.
Qəzası var, qədəri var dünyanın,
Məndən sonra kimə düşə, kim bilə?

«Ulularım, yaxınlarım, əzizlərim» - adından da görün-
düyü kimi, ithaf şeirlərindən düzüm tapmışdır. Amma kim-
dir Firuzə Məmmədlinin uluları, yaxınları...–Füzuli, Y.V.
Çəmənşəminli, M.Hadi, R.Rza, Ə.Dəmirçizadə, S.Dalı...–
heyran və ağrıdan hörülü canlı bir sıra. Bura dini, tarixi və
fərdi yaşam süjetlərindən liri-epik təbəssüm tapmış «Mini-
poemalar»ını da əlavə etsək, ikicildlikdə şeirimizin bütöv
bir dövrünün ən müxtəlif çalarlarının kvintessensiyası ilə
üz-üzə olduğumuzu etiraf etməliyik.

Bu, hər şeydən öncə, şeirin qəhrəmanının qabarıq gö-
ründüyüdür; şeirdə insan var, gerçək duyğuları, yaşamları
var; kiminlə bölüşməyin fərqiəndəsən – nə təəssüf ki, bu-
günlü şeirdə hər növ «özünüifadələr» müqabilində məhz
bunu itiririk... Bu, deyim şeirdir; konkret mövzu, mətləb,
predmetə münasibət üzərində doğulur – bugünlü təsviri,
«özünüşərh» şeirinin müqabilində bu xüsusiyyətlər də itib
getməkdədir... Şeirdə aydın sezilən zaman-məkan, ünvan
var, bu milli varlığın konkret durumudur – bugünkü şeiri-

mizin «dünya» həvəsi məqbuldur, gərəkdir, amma bu əsnada məhz öz milli ünvanını itirməsi onu dərbədər salır...

Belə ki, bir daha əski «virtual» çağımıza transformundan danışsaq, bizim kitab dünyamızdan öyrəniləsi nəsnələr hələ çox-çoxdur. Firuzə Məmmədlinin ikicildliyi bu qəbildən olub, şəxsən mənə bunun elə belə olduğuna daha da inandırıldı...

«Ədəbiyyat» qəzeti, 12. 12. 2003

«ÖMRÜN AXARI»

Firuzə Məmmədlinin «Ömrün axarı» (Bakı, 2005) adlı yeni kitabına daxil edilmiş povest («Ruhun qisası», «İkinci həyat», «Köhnə məscid həyəti», «Sular sonası») və hekayələri («Əbil», «Qarabasma», «Oğurluq», «Elxan», Attila, Attila, Attila», «Müsibət», «Məhəbbət», «Qaratel», «Qatarda», «Tamamilə məxfi» və s.) özünəməxsus bədii-estetik keyfiyyəti ilə seçilir. Yazıcının təsvir və təhkiyəsində hadisə, vəziyyət ömrün axarında müxtəlif səmtlərə yönəldilmiş adamların iç dünyasından ötürülərək təqdim olunur.

«Ruhun qisası» povestinin qəhrəmanı narahat bir anda, xüsusən milliyyətə erməni olan babasının türklərə nifrətini ifadə etdiyi məqamlarda türk oğlunun xəyali ruhu ilə üz-üzə qalır. Nə vaxtsa babasının qətlə yetirdiyi Əhmədin ruhu hər an qayıdıb onu izlədikcə, həm qızın, həm də babasının həmin anda vəziyyəti kəskin dəyişməyə məruz qalır. Demək, ruh qisas alır. Günahsız öldürülən türk oğlu Əhmədin ruhu əsərdə təsvir olunan erməni qızının simasında üzə çıxır, qatil babadan intiqam alır. Halbuki müəllifin təsvirinə görə, milliyyətə erməni olan qızın özünə qalsa, intiqam almaq hissi ondan, onun daxili aləmindən, zehni düşüncəsindən irəli gəlmir. Babasının qətlində bütün «əşyayi-dəlil», əl izləri nəvəsi sayılan qızda aşkarlananda ailə üzvləri ondan havalı, dəli olduğuna görə qəti şəkildə imtina etməsə də, erməni qızı həyatı acılığın burulğanında yaşamağa məcbur olur. Əslində, yazıcının bədii şərhinə görə, erməni qızı daxilən düşünür, onları, gerçəklikləri xəyalən təhlilə çəkir: görəsən insanda bu qədər ali şüur, yüksək əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlər ola-ola, nəyə görə «...günahsız körpələri nizəyə keçirib oda atmağa, saf, bakirə qız uşaqlarını iyrənc ehtirasların qurbanı etməyə, bığ yeri təzə tərləyən cavanların başını kəsməyə, başqasının tikəsini

əlindən alıb özü yeməyə, özündən gücsüzü, bəlkə də məzlum təbiətlini qul kimi işlədib acından ölmək dərəcəsinə çatdırmağa sövq edirsə, ona ali demək olarmı?»

Müəllifin «İkinci həyat» povestində də təxminən eyni problem, lakin başqa vəziyyətdə öz əksini tapır. Yazıçı ruhlar aləmini, həyatın o üzü olan ruhlar dünyasının gənc və qoca sakinlərinin ikinci tale yolunu qələmə alarkən, onun gerçəkliklə əlaqəli cəhətlərini də önə çəkməyi unutmur. Povestdə əksini tapan gerçək və ruhani dünyalar iki bir-birini tamamlayan məqam kimi götürülərək, vəhdət halında qavranılır və özünəməxsus bədii-estetik keyfiyyət əldə edir.

Xəyalı, şərti olaraq ruhi çevrilmə – insan pişik şəklində, ya pişiyin insan cildində görünməsi, hərəkət və davranışları – yazıçının «Köhnə məscid həyəti» povestinin ideya-bədii mündəricəsində həyatı hadisə və proseslərlə üzvi şəkildə əlaqələndirən özünəxas ibrətli mənalandırmaları ilə yadda qalır. Əsərin qəhrəmanı evdə boş-bekar qalan zaman məşğuliyyət üçün pəncərədən baxmağı xoşlayır. Pəncərənin bayır tərəfində yazıçının təsvir və təhkiyəsinə görə, o qədər də ürəkaçan mənzərə yoxdur. Sadəcə «bir parça səma, köhnə məscidin həyətidə iki maşın qarajı və bir də maşın təmiri emalatxanası və qarajların üstündə meydan sulayan cürbəcür pişiklər» var ki, bu da povest qəhrəmanının diqqətindən yayınmır. Pişik hər dəfə gözə görünən vaxt ona yemək verən qəhrəman son anda ibrətli məqamlarla üzləşir və görür ki, heyvan yeməyi özü üçün deyil, üfunətli evdə gününü keçirən kimsəsiz, tənha, xəstə qocaya daşıyıb, bir növ, onun xidmətində dayanır.

Firuzə Məmmədlinin «Sular sonası» povestində də maraqlı, gözə çarpan, dərinlən işlənmiş zəngin obrazlar aləmi ilə tanış oluruq. Burada həyatı hadisə və proseslərdə izləndən insan taleyi bir neçə mühüm ibrətamiz cəhəti ilə seçilir. Əsərin məzmunundan aydın olur ki, Böyük Vətən Müharibəsi vaxtı el malını talan edən, arvadı, qızı ola-ola, əsgər arvadlarının, qız-gəlinlərin namusuna toxunan Abdulla cə-

dikləri haqsızlıqların, əməllərin müqabilində sonradan cavab verməli olur. Arvadı xəstəlikdən tab gətirməyib canını tapşırır, altı kiçik qardaşın bir bacısı olan qızı Billurə yetim qalır, Abdulla isə ikimərtəbəli evin alt mərtəbəsində, dəmir qapılar arxasında tığ vurduğu taxılı, xalı-xalçanı, camaatın yastığının-döşəyinin içindən dövlət vergisi adı ilə boşaltdığı yunu, quş tükünü, o cümlədən, balı, motal-motal pendiri, sərin zirzəmidə soyulub ayağından asılmış piyi üstündə dələmə kimi titrəyən qoçları öz malı kimi qəbul etdiyinə indilikdə haram tikə olduğunu qanun qarşısında anlamağa başlayır. Abdulla, artıq tutulub həbsxanaya salınmış, evin alt mərtəbəsindəki həmin o dəmir qapılar açılıb, anbar boşalıb. Qız isə ata və anadan yetim qardaşlarını yedirib geyindirməkdən ötrü kolxozun təzə mühasibinin məşuqəsi olmaqdan başqa çarə tapa bilmir.

Yazıcının bədii düşüncə və məntiqinə görə «...Nəçə il əvvəl kəndin başsız ailələrinin, zənənlərinin başına gətirilənlər indi sədrin öz qızının taleyində bir qədər ayrı şəkildə təkrar olunur». Hadisələrin zəncirvari daxili əlaqəsini əsər boyu izlədikcə, obrazların yaşantısı təbiiyyəti, inandırıcılığı ilə yadda qalır. Oxucu hiss edir ki, əsərin qəhrəmanı Billurə aşiq-məşuq oyununa aludə olur, kənddə məsul vəzifədə çalışan oynaşı Qaraş adlı evli kişi ilə qoşulub qaçdığı an hardansa əks tərəfin güclü maneəsinə rast gəlir. Billurə aşiq-məşuq oyununun sona çatdığını anladıqca, haçansa yaxalanacağını, qarşısıalınmaz təhlükənin ondan yan keçməyəcəyini dəqiqləşdirir. Yazıçı Billurə ilə bərabər, onun uşaqlıq dövründən deyikliyi olan əmisi oğlu Tərmanın düşüncələrinə də bu baxımdan diqqət artırır. Əsərdən alınan bədii məntiqə görə, Tərman deyikliyi Billurəni bütün varlığı ilə sevsə də, bu sevginin qarşısında əmisi qızının biganəliyi, laqeydliyi onu sarsıdır, ona əzab verir. Ancaq öyrənəndə ki, nişanlısı pis yola düşüb, bu halda intiqam almaq hissi onda hər an güclənir və buna nail olur da. Qəhrəman insandakı əxlaqi-mənəvi təmizliyə daha çox diqqət ayırdığından, bu yolda ona mane

ola biləcək biganəlik, laqeydlik kimi naqis cəhətlərlə üzləşdikdə barışmaz mövqe nümayiş etdirir.

Firuzə Məmmədlinin hekayələrində təhlilə çəkilən gerçəklik bədii diqqətin aynasında məxsusi məna qazanır. Yazıçının «Əbil» hekayəsində qeyri-normal davranış və hərəkətləri ilə diqqəti çəkən adamın normal həyat tərzinə cəhddə nəticəsizlik bədii təsvir obyektinə çevrilir. Müəllifin «Elxan» əsərində də əqli cəhətdən qüsurlu olan gəncin yeni həyat axarına salınmasına baxmayaraq, ruhi şikəstlik, ağıldankəmlik onu tərk etmir, hər an təqib edir. Hər iki hekayədə—istər «Əbil», istərsə də «Elxan» əsərində belə hallar qəhrəmanların yaxın adamlarında ümitsizlik əhval-ruhiyyəsi yaradır. Lakin Elxanın ailə həyatı onun atasının var-dövləti hesabına formal da olsa, baş tutur. «Attila, Attila, Attila» hekayəsində isə itirilmiş hissiyyatları, paslanmış beyinləri vətəndaşlıq duyğuları ilə oyadan, titrədən hüznü, eyni zamanda döyüşə, vuruşa, mübarizəyə səsləyən «Qarabağ uğrunda qılınc götür, vuruş» ideyası tarixdən tanıdığımız Attila simasında gerçəkləşib qabardılır. Yazıçının bu hekayəsində qoyulan problem, təsvir olunan hadisə, vəziyyət qüvvətli vətəndaşlıq duyğusuna köklənib təhlilə çəkildiyindən Qarabağ mövzusunda qələmə alınmış lirik-romantik nəsr nümunəsi kimi dəyərləndirmək olar.

Firuzə Məmmədlinin «Qarabasma» hekayəsində bəşəri problemlər qaldırılır. Ümumiyyətlə, yer planetinin, yer adamlarının həyatı, işi, əməli, fikri, duyğusu şəxş meyllərin, qara qüvvələrin əsarəti altında idrə olunması, hərc-mərclik, elmi kəşflər xaosu yalnız planetimizin məhvinə yönəldilə bilər.

Hərc-mərcliyin, hər cür aşınmaların qarşısı alınsın deyə, kənar planetlər yollar axtararaq belə şərmeylli qüvvələrin fikrindən, əməlindən yerindəcə xəbər tutmaq üçün seçmə, münasib yer adamlarının beyninə uğultu, cingilti şəklində daxil olub təcrübələr aparır, lazımi informasiyanı almaq üçün beyindən ötürücü vasitə kimi istifadə etməyə çalışırlar.

Yazıçı bunu əsərə müsbət əxlaqi-mənəvi keyfiyyətləri özündə cəmləşdirən Bikənin beyni, fikri-hissinə çökən hansısa ruh və ya qarabasma şəklində təqdim edir. Bu hekayə idaya-bədii mündəricəsi və güclü mənalandırmaları ilə yadda qalır. Yazıçının «Müsibət» əsərində «Qarabasma» hekayəsində olduğu kimi kənar, yad planetlərin sakinləri ruh şəklində insan fikrinə, hissinə daxil olur, ancaq burada toxunulan mövzuda Qarabağ torpaqlarının itkisi ilə bağlı vətəndaş təəssübkeşliyi öndə dayanır və burada olacaq gerçəkliklərin öncə duyulması kimi gələcək arzuolunmaz məqamların qarşısını almaq üçün imkan yaradırsa, bundan bəhrələnməkdənsə, onun məhvinə gətirib çıxarır. «Müsibət» hekayəsində məhz qabaqcadan hiss edilən duyum hadisələrinə inanmamağın nəticəsi olur ki, məhvedici şər qüvvə öz əməlinə israrlı, qətiyyətlidir. Əsərdə şər qüvvəni təmsil edən işğalçı tərəf – qonşu ölkə istənilən vaxt imkanlarını işə salmaqla, zəbt edəcəyi ərazilərdə içəridən daxili qarmaqarışıqlıq yaratmaqla qara niyyətlərinin baş tutacağına inanır və belə də edir. Qarşı tərəf öyrənir ki, yaxınlaşacağı həmin yaşayış məskənində toy olmalıdır. Şadlıq mərasimi ərəfəsində atəşi müvəqqəti dayandırıb sakitliyə riayət etməklə, qonşuların isə bu sakitlikdən istifadə edib toy gününün tezləşdiriləcəyini qabaqcadan bildiyindən məhz toy gecəsi atışma yaradır, onların xeyir işini pozub daxili sarsılmaya məruz qoymaq, ümitsizliyə qapanıb oranın tərk edilməsinə nail olmaq istəyir. Yazıçı işğalçı ölkənin bədniyyətli, qəddar, amansız hərəkətlərini pisləyir, xalqın müqəddəs toy mərasimlərinin icra edilməsi günündə təhqir dolu hərəkətləri ilə ümumbəşəri nifrətə layiq olduqlarını ibrətamiz epizodlarla təqdim edir.

Yazıçı uşaq aləmi, uşaq psixologiyasının bədii təsvirini verən bir neçə maraqlı hekayələrin («Babasının dovşanı», «Pərvanə», «Ad günü», «Mırr-mıy», «Zaur belə oğlandır» və s. müəllifidir. Bu əsərlərin kimə ünvanlandığını da dəqiq müəyyənləşdirib: «Böyüklərə uşaqlar haqqında». Firuzə

Məmmədli eyni zamanda, müqəddəs Məkkəyə ziyarətlə bağlı («Ziyarət») və Türkiyədə keçirilən Uluslararası Şeir Şöləni ilə əlaqəli səfərlərdəki təəssüratlarını, düşüncələrini («Ömrün axarı») oxucuları ilə səmimi bölüşür. Firuzə Məmmədli «Ömrün axarı» kitabına daxil edilmiş müsahibələrində poeziya sənəti, ədəbiyyat haqqında maraqlı mülahizələr yürüdür, özünəməxsus elmi-nəzəri mühakimələri ilə diqqəti çəkir.

«Ədəbiyyat» qəzeti, 17 fevral 2006-cı il.

ŞAİRƏNİN NƏŞR OLUNAN ƏSƏRLƏRİ

1. Gümüşü damla. Bakı, 1972.
2. Yoluma bahar düşüb. Bakı, 1978.
3. Sənin ömrün. Bakı, 1983.
4. Yetkinlik. Bakı, 1989.
5. Bir qarış ucalıq. Bakı, 1995.
6. Məni mənə bölən dünya. Bakı, 1999.
7. Seçilmiş əsərləri, I cild, Bakı, 2002.
8. Seçilmiş əsərləri, II cild, Bakı, 2002.
9. Seçilmiş əsərləri, III cild, Bakı, 2004.
10. Ömrün axarı, Bakı, 2005.
11. Dilək yaxasına dönnəm yenidən, Bakı, 2007.
12. Bədii dilin estetik mənbələri, Bakı, 1997.
13. Y.V.Çəmənzəminlinin tarixi romanlarının dil və üslub xüsusiyyətləri (monoqrafiya), Bakı, 2005.
14. İbtidai siniflərdə ana dili dərslərinin tədrisi prosesində şagirdlərin peşəyönümü məsələləri (metodik vəsait), Bakı, 1987.

TƏRCÜMƏLƏRİ:

- 15 M.Qorki. Bir samovar var idi, Bakı, 1988.
 16. Afrika nağılları, Bakı, 1990.
 17. Gerşenzen. Al günün altında, Bakı, 1991.
 18. G.Kublitski, Bütün Yer Kürəsi, I hissə, Bakı, 1994.
 19. G.Kublitski, Bütün Yer Kürəsi, II hissə, Bakı, 2005.
 20. Özbək hekayələri. «Dost əlini uzatsa» kitabında, Bakı, 1989.
- Firuzə Məmmədlinin 120-yə yaxın elmi və publisistik məqaləsi vardır.

MÜNDƏRİCAT

Poeziyamızın Firuzəsi (Bəhram Cəfəroğlu)	3
Firuzə Məmmədlinin elmi yaradıcılığına bir baxış. (Afad Qurbanov)	15
Poeziya-cəmiyyətin qəlb dünyasıdır.....	21
Şairə və alim taleyi yaşayan insan. (Buludxan Xəlilov).....	32
Tanımadığımız Firuzə Məmmədli. (Əzizxan Tanrıverdi).....	41
Ağrılı şeirlər. (Vaqif Yusifli)	49
Şair qəlbli alim. (Fazil Əhmədov)	57
Şairin nəsr kitabı. (Vaqif Yusifli).....	66
Uzaq ümiddəki yaxın təsəlli. (Safurə Quliyeva)	68
Elin, günün lirikası. (Safurə Quliyeva).....	72
«Gümüşü damla»nın Firuzeyi misra ləpələri (Ələkbər Salahzadə)	77
Həç kimə bənzəməyən Firuzə Məmmədli (Qurban Bayramov).....	83
Haqqın işığına tapınan misralar. (Ramin Əhmədov).....	85
Bu dünyanın sevinci onun iztirablarından doğurmuş (Minaxanım Təkləli)	88
Bəlkə zamanənin əlindən öpüm. (Minaxanım Nuruyeva).....	90
Ürək dolusu sevgi nəğmələri. (Nüşabə Məmmədli).....	97
Bir qəlbın monoloqu. (Nüşabə Məmmədli)	104
Ruhun hökmü ilə dərdə kəmənd atıram. (Əli Rza Xələfli).....	113
Sənətin Firuzəsi. (Əli Rza Xələfli).....	123
Təzəliyi ruhunda yaşadan şairə. (Əbülfəz Əzimli)	130
Əzəbli yolların qanadları. (Kəramət)	156
Şairin poetik dünyası. (Qızqayıt Mustafayeva).....	161
Sözün möcüzəsi. (Gülxani Pənah)	165
Sənin poeziyanla fəxr edirəm. (Kələntər Kələntərli)	174
Lirika və poetik axar. (Fərqanə Mehdiyeva)	181
Böyük sözün işığı. (Dəyanət Bayramov)	186
Sözün işığı. (Dəyanət Osmanlı).....	188
Tanrının ən xoşbəxt bəndələri qələm sahibləridir. (Aləmzar Sadıqzı)	190
Məni mənə bölən dünya. (Rüstəm Bağır).....	192
Ömrün axarına düşən ruhlar! (Bəhram Məmmədov)	194
Ömrün axarında müsibət də var, məhəbbət də. (Fəriz Çobanoğlu)	198
Belə bir söhbət. (Güldəniz Qocayeva).....	205
Belə yaşamışq buraya kimi. (Tehran Əlişanoğlu).....	212
Ömrün axarı (Xanverdi Turaboğlu)	116

**Firazə Məmmədlinin babaları
Əlihəsən bəy və Hacı Musa-1937-ci
il repressiya qurbanları.**

**Qazaxıstanın Xalq şairi
Tımanbay, Firuzə Məmmədli, və
tatar şairi. Strazburq, 2003.**

**Azərbaycanın xanım yazıçı və şairlərindən bir qrupu Səməd Vurğun
Poeziya günlərində. Qazax, 2006.**

**Xalq yazıçısı Anar, AYB-nın katibi, tənqidçi Arif Əmrahoğlu
və Firuzə xanım. 2000**

**Firuzə Xanım Türkiyə öyrətmənləri və öyrənciləri arasında.
Ankara, 1992.**

Xalq şairi Fikrət Qoca ilə səfərdə. Qars şəhəri, 2008.

Firuzə xanım Nigar Rəfibəyli adına orta məktəbin müəllim və şagirdləri arasında. Gəncə, 2005

**Firuzə xanım Türkcənin Uluslararası Şeir Şölni iştirakçıları arasında.
Strazburq, 2003.**

**Firuzə xanım Dağıstan şairi Şehidxanım və Kıbrıs şairi Sevil
xanımla birlikdə. Strazburq, 2003.**

Firuzə xanım Həcc ziyarətində. Məkkə, 1998.

**Firuzə Məmmədli Azərbaycanın xanım yazıçıları Sara Oğuz və
Mənzər Niyarlı ilə birlikdə. 1995.**

Firuzə xanım Güney Azərbaycanın sənətçiləri arasında; birinci sırada Fiurzə Məmmədli, Mədinə Gülgün, Aşıq Hüseyn Cavan və xalq şairi Balas Azəroğlu, 1974.

Firuzə xanım tələbələri ilə birlikdə, 1975.

Firuzə Məmmədlinin oxucularla görüşü, 1976.

Firuzə Məmmədli şair Zahid Xəlillə birlikdə Gənc qələmlər dərnişinin məşğələsi zamanı, 1974.

Azərbaycanın xanım yazıçıları ilə birlikdə dahi Nizami Gəncəvinin ziyarətində. Gəncə, 2005.

Firuzə xanım kafedra yoldaşları ilə birlikdə Yeni ili qarşılayarkən. 1997

